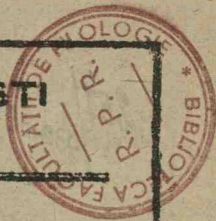


A. 13.825

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI  
FACULTATEA DE LITERE ȘI FILOSOFIE



3103  
OVID DENSUSIANU

# EVOLUȚIA ESTETICĂ

A

## LIMBEI ROMÎNE

— CONTINUARE —

Facultatea de Filosofie și Litere din București  
BIBLIOTECA CENTRALĂ

16484  
1930 - 1931

Teatrul Bibliotecii centrale a Facultății de Litere și Filologie

A. Vasilă

6 VI 73.

17 XI 1930.

În filologia de astăzi un termen de predilecție este acela de comparatism, înțelegându-se preocupările de comparare a limbilor pînă în domeniile cele mai îndepărtate, încît un filolog de acum o sută de ani, dacă ar reînvia și ar reveni printre noi, ar rămînea mirat de mulțimea de fapte ce se consideră ca necesare unei cercetări mai amănunțite. Și acest filolog descurajat n'ar șovăi să spue că preferă să se întoarcă în confortabila lui criptă filologică.

Comparatismul acesta pleacă de la conside-



rațiuni istorice și geografice. Caută într'adevăr, să fixeze filiațiuni, să înoiască spiritul interpretărilor și lui i se datorește în mare parte ceea ce s'a realizat în filologie de câteva decenii; de la el se așteaptă realizări în același sens chiar pentru alte științe.

Există însă și un alt comparatism care are și el basă istorică, însă urmărește ceva mai mult, anume: ierarhisări, stabiliri de valori. E comparatismul pe care l-am aplicat, direct sau indirect, în cursul de anul trecut, când am urmărit partea întâia din evoluția estetică a limbei noastre. Din compararea diferitelor epoci a releșit ceea ce ne interesa în primul rînd, a releșit anume, stabilirea de valori estetice mai reduse sau mai accentuate. Acest comparatism are rolul său cînd se urmărește evoluția estetică a unei limbi, cînd este vorba să arătăm dacă există diferențe între epoci și în același timp arată progresul care se realizează la interva-

le mai reduse sau mai întinse.

Nu ne dăm seama de cele mai multe ori de rolul pe care-l are comparația în știință, în artă, în viața de toate zilele.

Nu trăim prin impresii de izolare. Comparațiile ne urmăresc încontinuu; unii mai conștienți de ele le provoacă chiar, alții sînt mai puțin luători în seamă la impresiile pe care le transmit contrastele, diferitele nuanțe, corelațiile etc.

N'am înțelege adevărul, frumosul sau moralul fără o comparație continuă; adevărul pus în fața opusului său, frumosul sau moralul de asemenea. Dacă ar exista numai adevăr, numai frumos și numai moral pe lume, am fi lipsiți de termenul de comparație, de contrastele impresionante care fixează impresiile, le limpezesc și în același timp dau o potențare de multe ori părerilor.

Dacă toți ar spune adevărul pe lume, dacă



toți ar fi înzestrați de natură fizicește, ori spiritualicește, atunci n'ar mai impresiona nici adevărul, nici frumosul, nici alte însușiri, cum e inteligența. Ar fi foarte plictisitoare această uniformitate a unei lumi în care impresiile nu ar pleca de la un extrem la altul. Câte impresii s'ar putea înlătura, după cum altele ar putea să fie întărite, dacă mereu am căuta să înțelegem rostul comparațiilor. Chiar pentru universitate, de exemplu: dacă D-voastră ați face o comparație de ceea ce este înfățișarea clădirii universitare actuale, față de ceea ce era, ați vedea un strigător contrast. Această comparație v'ar arăta că multe ar putea fi înlăturate, dacă toți am fi mai mult porniți spre comparație. Universitatea veche, dacă nu era un monument de arhitectură de proporțiile acesteia, avea totuși o linie, o armonie pe care astăzi cineva nu mai poate să o regăsească la clădirea actuală.

Dacă este vorba de estetică, să zicem, arhitecturală, să nu uităm ceea ce se confundă sau ceea ce salvează pentru unii din noi prezența arhitectonică a universității: că ar fi ceva nou față de ceea ce era vechi. Nu tot ceea ce e nou, e totdeauna estetic. Dacă este vorba de impresii universitare, să trecem mai departe să ne convingem mai mult de rolul noutății din punct de vedere estetic, luînd exemple din evoluția estetică a limbii noastre — cînd vom ajunge, în special, la manifestațiile contemporane.

Revenind la rostul comparațiilor ca basă a valorificărilor estetice, ne aducem aminte cum anul trecut tocmai din această alăturare, a reieșit ceea ce era caracteristic pentru o epocă, în plus față de o epocă mai mult sau mai puțin apropiată. Numai procedînd istoricește și recurgînd continuu la comparații, putem să înțelegem mai bine ce înseamnă transformările estetice cînd este vorba de evoluția unei limbi.



Din cursul de anul trecut reieșea încă o constatare care are valoarea ei, și anume: progresul, în ceea ce privește estetizarea, merge de la concret la mai puțin concret, la abstract și chiar la un summum de abstract, de multe ori.

Am văzut, de exemplu, cum prosatorii noștri cei dintâi, chiar atunci când reușesc să stilizeze mai bine povestirile sau descrierile lor, pleacă de la fapte foarte concrete. Chiar comparațiile aparțin domeniului curent de lucruri comune așa cum se găsesc și în vorba unui țăran sau în literatura noastră populară. Pot să fie expresive aceste impresii, incontestabil, însă ele pleacă de la ceva concret, imediat, ceea ce este tocmai caracteristica vorbirei sau exprimării literaturii nu mult evoluată.

Și ca să ne convingem ce înseamnă de fapt, progresul estetic, când se trece de la concret la o atenuare a lui pînă la abstract, să ne oprim la un singur exemplu, un singur cuvînt e-

loquent în felul lui. Ce constatăm din înțelesurile lui, din ceea ce este al semantismului, atinge aspecte estetice, care s'ar putea aplica și la literatura evoluată. Un cuvânt care de altminteri, chiar la origine are ceva poetic, în legătură însă, cu ceva concret. A d i a e un cuvânt, care ne face impresia că trebuie să exprime o atmosferă de poezie chiar în înțelesul lui primordial. O spunem aceasta fără să facem simbolism de sunete, fără să stabilim raporturi faticide între înțelesul acestui cuvânt și aspectul lui fixat de sunete.

Mă voi opri puțin asupra etimologiei lui, pentru că aceasta va înlesni să arate justetea observațiilor pe care le voi face în legătură cu acest cuvânt.

S'au dat două explicații dintre care cred că una este cea preferabilă. În dicționarul Academiei, a d u i a, provincialism din Ardeal are sensul de "a mîngîia", derivat din ADŪLARI,



deci de la ideea de "a atinge" de "a linguși". De la această idee pînă la înțelesul de astăzi însă, este o etapă semantică; și apoi fonetismul se opune cu desăvîrșire.

Si atunci, rămînem la explicația cealaltă: avem compusul AD + ĪLIA din latină. ĪLIA însemna "partea de mijloc", "torace", "pîntece". Putem avea deci sensul de "a duce aerul spre torace", "a respira".

Am insistat asupra etimologiei acestui cuvînt, pentru că dacă plecăm de la etimologia din urmă sensul lui a fost foarte concret la origine, pe cînd dacă am admite pe ADŪLARI, am avea o explicație abstractă de la început.

Rămînînd, prin urmare, la explicația pe care o împărtășesc, a d i a r e a avut un sens cît se poate de concret în legătură cu viața fizică. Sensul de "a respira" îl avem și la Aromîni (adiliari).

S'a aplicat apoi și la suflarea vîntului.

Cînd se vorbește de **a d i e r e** este desigur ceva poetic ce se desprinde din acest cuvînt, însă el este susceptibil de abstractizare. In sensul acesta mai abstract l-a întrebuițat și Eminescu: "un tînăr glas de copilă adia o ușoară rugăciune". **A a d i a o ușoară rugăciune** ne duce încă mai departe decît **a d i e r e a vîntului**, care rămîne cu substrat concret.

Odată ce cuvîntul acesta este transpus în alt cerc, asociat de stări sufletești, este abstractizat și cîștigă incontestabil ca aureolă poetică. Intr'adevăr, cu cît plecăm mai mult de la concret spre abstract cu atît ajungem la un plus de poezie și aceasta nu numai în ceea ce privește cuvintele sau grupurile de cuvinte, ci și în ceea ce ajută mult la poetisarea exprimării, în versificație adică. Versificația simplă are un substrat foarte concret, întîi prin faptul că a fost asociată cu jocul și cu muzica.

De aceea versurile primitive, versurile din



poesia noastră populară deasemenea, au ceva din cadența jocului sau din cadența cîntecelor cu o structură relativ simplă. Ele pleacă de la ceva foarte concret, de la ceva foarte real al unei stări de evoluție artistică rămasă mai în urmă. Cu cît versul evoluează, cu atîta lasă în urmă residuri prea concrete, prea materiale și se abstractisează din ce în ce mai mult.

Versul modern și versurile nouă de tot au în toată factura lor, în afară de ceea ce este ca imagini, ca atmosferă sufletească, în ritmul lor, au ceva de abstractisare. Dacă cineva s'ar încumeta să transpue ritmuri moderne de astăzi în versuri primitive nu ar reuși, pentru că dansul este ceva concret și limitat în resursele lui; n'ar putea să urmărească toate vultele, toate nuanțele care reies din versificația modernă.

Deci, estetisare în progres fără accentuarea procesului de abstractisare nu putem con-

cepe.

Paralel cu aceasta e interesant ceea ce constatăm în evoluția cuvintelor ce vin să designeze în diferite limbi noțiunea de frumos. Dacă ne referim la trei, patru limbi indo-europene, vom constata că noțiunea de frumos derivă de obicei din ceva concret. Se explică aceasta prin faptul că la cei primitivi frumusețea a fost asociată de anumite noțiuni: de culoare, de sănătate etc. Rusecul *красный* înseamnă și "roșu" și "frumos". Dacă urmărim etimologic această formă, observăm că în mai multe limbi slave are aceste două accepțiuni. Asocierea aceasta e ușor de explicat. Cei primitivi au un cult pentru culoarea roșie, pe care o consideră cea mai frumoasă.

Uneori altceva a hotărît—plecînd tot de la aspecte coloristice—termenul pentru noțiunea de frumos.

Pentru oamenii primitivi împestrițarea es-



te și astăzi ceva deosebit, impresionant și astfel observăm cum în unele limbi noțiunea de frumos derivă din această noțiune de împetrișat.

Ca să mă refer la un cuvânt latin— fără să avem siguranța deplină—ar fi să amintesc pe PULCHER, care e pus în legătură cu grecescul Πυλ-  
 Τηρος, însemnând la origine "pestriș".

Limba latină este interesantă ca terminologie estetică pentru că în afară de PULCHER ne dă vre-o două alte cuvinte, care arată o evoluare, o ducere mai departe a ceea ce constatăm mai înainte. Astfel este cunoscut derivatul FORMOSUS care a dat pe al nostru "frumos". FORMOSUS pleacă și el de la ceva concret, însă de la ceva mai puțin concret decât PULCHER. FORMOSUS a impresionat prin faptul că se prezenta ca o formă plăcută. Noțiunea de formă, oricât ar fi de concretă, duce și spre ceva abstract; încât FORMOSUS ca derivat din FORMA este abstract față de PULCHER.

Mai abstract este un alt cuvânt tot pentru

noțiunea de frumos, anume acela care a avut norocul să se fixeze în majoritatea limbilor romanice: BELLUS. Originea lui este întrucîtva controversată; este pus în legătură cu BĒNĒ, care stă în raport cu BŌNUS. Prin urmare, ar fi ideea morală asociată cu o idee estetică. Procesul acesta semantic îl găsim destul de des în istoria unei limbi. Ceea ce s'a părut bun a fost considerat și ca frumos.

În orice caz, dacă rămînem la această explicație dată lui BELLUS, el se reazemă pe un fond și mai abstract decît FORMOSUS.

Am avea, prin urmare, în vocabularul latin aceste trei cuvinte pentru noțiunea de frumos: unul cu fond foarte concret, al doilea intermediar și al treilea cu fond abstract.

Dacă ar fi vorba să plasăm cronologiceste aceste forme, ne întrebăm dacă nu cumva PULCHER n'a fost expresia cea mai veche la Latini pentru noțiunea de frumos, pe cînd FORMOSUS ar fi



venit pe urmă, iar BELLUS ca expresie mai abstractă, mai târziu pentru aceeași noțiune.

Revenind la ceea ce va fi obiectul cursului de luni și ajungînd la epoca de care ne vom ocupa, adică de la 1830, vom vedea că de fapt, constatările anterioare în acest sens, cu privire la progresul pe calea abstractisării, nu merg decît accentuîndu-se. 1830 este o dată care înseamnă mult în literatura noastră paralel cu exprimarea estetică în evoluția estetică a vorbirii. Ceea ce se realizase între 1800 și 1830 rămîne mult în urmă față de ceea ce s'a realizat de la 1830.

Se poate însă spune că a fost o revoluție în exprimarea noastră ? Termenul de revoluție este susceptibil de multe interpretări. De multe ori, prin el se înțelege o schimbare mai accentuată. Dacă ne referim însă, la sensul mai expresiv și limitat, revoluția se produce printr'o izbucnire socială. Poate să fie revoluție, incon-

testabil, și în știință alături de revoluții sociale, însă cu nuanțări. De multe ori revoluțiile în știință sunt relative. Depinde de ce se revoluționează. În știință, de exemplu, a fost desigur o revoluție, aplicarea puterii vaporilor și în urmă aviația. Aceasta a impresionat pe toți pentru că nu era știință abstractă cît era tehnică.

Poate totuși, să fie o noutate științifică, ce vine să revoluționeze teorii. Nu este aceeași revoluție care se produce.

Cîți știu de rادیu, cu toate că rادیul a revoluționat fundamental teoriile ? Cînd aplicările rادیului vor ajunge să se extindă, se va putea spune că într'adevăr, se resimte revoluția unei asemenea noutăți științifice.

Dacă este vorba acum să admitem revoluția exprimării, la noi sau în alte părți, în legătură cu literatura, nu știu dacă termenul poate să fie întrebuintat. Altceva este o revoluție socială,

O. Densusianu.

Evoluția estetică a limbii române. Fasc. 2

16484



și altceva sînt prefacerile care se efectuează cînd este vorba de exprimare în vorbire sau în scris.

Revoluțiile sociale înseamnă schimbări a-dînci de raporturi, ridicări de elemente care au stat în umbră, prin urmare, o perturbare cu efecte foarte vizibile. Nu dispăre trecutul niciodată, desigur; aceasta este o imposibilitate. Totuși, din trecut rămîne puțin și ce rămîne este nuanțat după caracterul pe care îl au revoluțiile sociale.

Dacă ne referim la vorbire, atunci nu putem găsi aceeași perturbare ca într'o revoluție socială. Înainte de toate, cuvintele nu se pot decapita. Cuvintele sînt mai conservative. Nu pot fi înlocuite într'o zi. Pătrund unele, își fac un stagiou, așteaptă pînă cînd sînt acceptate de mulțime. O bruscare ca în sensul revoluțiilor sociale nu există, pentru că limba este fatal conservativă; dacă în cîteva luni s'ar aduce o

perturbare adîncă, atunci înțelegerea între unii și alții, ar deveni dacă nu imposibilă, în orice caz foarte gravă.

În ceea ce privește limba, tradiția are o putere chiar atunci cînd se fac unele salturi, acestea nu sînt așa de bruscate ca în revoluțiile sociale. Sînt simple prefaceri, adaptări. Și totuși, se poate vorbi de revoluție și cînd este vorba de limbă: o revoluție poate să fie schimbarea ortografiei, schimbarea alfabetului, mai ales. Cînd noi am trecut de la alfabetul cirilic la alfabetul latin, s'a produs incontestabil, o revoluție, o bruscare. A fost însă, o revoluție de suprafață.

Ar fi o revoluție în exprimare dacă propunerile D-lui Marinetti ar fi cîștigat adepți. Dl Marinetti a fost astă primăvară la București și a expus teoriile sale reduse acum, — altă dată mai îndrăznețe — în orice caz idei din care — și făcuse un crez. Toată sintaxa veche trebuie lăsa-



tă la o parte și introdusă o sintaxă nouă, spune D-sa.

Este însă, o imposibilitate introducerea unor asemenea schimbări.

Revenind la ceea ce s'a întâmplat la noi la schimbarea sistemului de scriere, trebuie să recunoaștem că a fost într'adevăr, o perturbare. Revoluția scrisului a lăsat repercusiuni, pentru că într'adevăr, ce înseamnă de 50 de ani, atâtea lupte în jurul sistemului ortografic ?

Au suspinat generațiile din Ardeal în timpul luptelor pentru latinism și au luptat mai ales ca să scăpăm de cirilice, și când am avut ceea ce doream, alfabetul latin, am început să ne certăm și am ajuns la o adevărată anarhie a scrisului nostru.

Am avut o revoluție, însă cu o distincție.

Sociologia are, cum se știe, continui contacte cu lingvistica, pentru că este cunoscut că vorbirea stă în strînsă legătură cu stările so-

cială dintr'un loc și dintr'un moment dat. Vorbirea prin ea însăși este o manifestare socială.

Dacă admitem însă, acest punct, raportul firesc între ce este social și ce este al manifestărilor de exprimare, nu înseamnă că tot ce este al sociologiei se regăsește în lingvistică.

Tocmai exemplul din urmă arată bine că trebuie să lăsăm unele apropieri forțate. Revoluție în viața socială, da; în lingvistică, nu. În ceea ce privește exprimarea, nu poate să spună cineva că într'un anumit moment s'a petrecut o revoluție. Sînt multe lucruri din trecut care se continuă. E o tradiție care se opune salturilor bruscate.



24 XI 1930.

Dacă exprimarea literară arată la noi pînă la 1830 prefaceri însemnate, aceasta nu înseamnă de fapt, o revoluție. Am arătat cum trebuie înțeles acest cuvînt.

Înainte însă de a vedea în ce consistă această prefacere, rămîne încă un punct, care este tot în litigiu, cînd se urmărește dezvoltarea literaturii noastre și anume fixarea epocilor pe care le putem distinge sub acest raport. Dl Sextil Pușcariu distinge o primă epocă, epoca veche, aceea care ține pînă la sfîr-

șitul secolului al XVIII-lea și pe urmă epoca nouă. Epoca nouă este un termen care dă loc la interpretări foarte elastice, pentru că se poate să fie ceva mai puțin nou, mai nou, de tot nou; și dacă înțelegem epoca nouă de la 1780, cea de astăzi este mai nouă desigur. A treia epocă pe care o admite Dl Pușcariu este cea modernă. Modern parcă ar fi de preferat față de nouă. În orice caz, apropierea aceasta și succesiunea mai ales cum o admite Dl Pușcariu nu mi se pare deloc justificată și cu atât mai mult mi se pare că nu se poate vorbi de această epocă modernă pentru că într'adevăr, D-sa spune că epoca modernă începe de la întemeierea României unite. Prin urmare, epoca nouă ar merge de la Școala latinistă pînă la 1860, cînd începe, după D-sa, epoca modernă. Este o confuzie, și după mine destul de gravă, a faptelor politice și literare, pentru că divisiunile din istoria politică nu pot să fie aplicate în istoria li-



terară. Nu putem împărți dezvoltările literaturii noastre după evenimentele istorice și mai ales după revoluții sau după războiul independenței. Ori, dacă ar fi vorba să procedăm așa, atunci am putea să distingem o epocă literară și de la 1821 pînă la independență. Revoluția de la 1848 deasemeni, nu poate să fie capitol nou în istoria literaturii. Tot așa și cu epoca admisă de Dl Pușcariu, Unirea Principatelor. Mai departe, ca ultimă epocă, Dl Pușcariu admite pe cea contemporană, care merge de la unirea tuturor Romînilor pînă acum, prin urmare, de la războiul cel mare pînă în prezent. De ce? Nu văd motivul din care să rezulte că epoca contemporană în literatură ar însemna epoca de la 1916 sau 1914, dacă am îngloba și perioada neutralității, pînă acum. Intrucît 15 ani, de atunci, au schimbat atît literatura noastră, încît să se poată vorbi de o epocă contemporană întemeiată absolut pe evenimente care nu au nici o legătu-

ră și nici o repercusiune cu cele ce sînt ale vieții literare? De aceea, repet, nu trebuie confundate epocile de dezvoltare politică cu epocile de dezvoltare literară. Unde începe un moment literar, o epocă literară, se poate să nu înceapă un moment politic sau invers, unde sfîrșește o directivă literară nu sfîrșește o directivă politică. Directivele literaturii contemporane au pornit de acum douăzeci, treizeci de ani. Și, de altfel, am fi avut ultra-modernism și dacă nu ar fi fost războiul.

Prin urmare, este absolut neîntemeiat să admitem acele epoci cum le admite Dl Pușcariu. Literatura modernă este reprezentată de epoca, începînd de la 1780 cînd se introduce un spirit nou prin Școala latinistă. Prin epocă contemporană s'ar înțelege cei douăzeci, treizeci de ani mai apropiați de noi.

Dacă aceasta este, cred, justificare împărțirii pe care o admit, să ne înțelegem asupra



felului cum se desprind anumite preocupățiuni, asupra felului cum continuă o parte din spiritul care se manifestase pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și pe la începutul secolului al XIX-lea, așa cum l-am caracterizat în cursul de anul trecut. Ne găsim în fața unei complexități de manifestări mult mai multiple decît au fost în perioada imediat anterioară. Să ne înțelegem mai ales asupra felului cum se desprind anumite preocupățiuni, care deodată găsesc un hotar față de ceea ce fusese înainte și ceea ce în parte se continua.

Desigur, ar fi de relevat multe caracteristici ale acestei epoci de la 1830, însă mi se pare că în primul rînd, se desprind două aspecte, care hotărăsc precis caracterile acestei epoci. Cred, anume, că epoca aceasta poate fi numită o epocă de didacticism și în același timp de exuberanță. Este o asociere care se pare foarte bizară, forțată, totuși, cred că într'adevăr co-

răspunde realităților caracterizînd o seamă din  
 înfățișările mișcării literare, mișcării cultu-  
 rale de la noi în acel moment. Didactismul a fă-  
 cut făcut foarte mult în această perioadă, pen-  
 tru că se întemeiase pe faptul că a trebuit să  
 luăm abecedarul culturii în multe privințe, fi-  
 indcă eram rămași în urmă în atîtea și atîtea  
 direcțiuni. În afară de ceea ce era al școlii cu  
 Gheorghe Lazăr, Eliade Rădulescu și alții, era ce-  
 va care în sufletul tuturor se simțea ca o la-  
 cună și atunci s'a făcut didactism în afară de  
 școală, adică a apărut cîte o carte, cîte un zi-  
 ar, cîte o preocupare literară, culturală, deși și  
 acestea toate erau foarte înapoiate și aveau de  
 multe ori ceva medieval, fiindcă veneau să spună  
 compatrioților de la noi lucruri arhi-știute.

Pe de altă parte, exuberanța sufletească era  
 explicabil să se manifeste atunci, prin faptul că  
 se întemeiase acest curent după prefacerile a-  
 propiate cauzate de luptele din viața noastră



politică, lupte care la început au avut repercusiuni în această direcție. Această apropiere își are rostul ei prin faptul că în urma luptelor politice a început emanciparea sufletelor de orientalism, începem să avem mai mult simț artistic și mai ales, ceea ce e cu deosebire important, am început să afirmăm manifestări sufletești mult deosebite de cele ce fuseseră înaintea, de ceea ce a fost și de ceea ce a adus ideea latinistă.

Ce înseamnă însă, două curente de felul acesta: didacticism și exuberanță ? E ceva care duce la multă incoerență. De aceea literatura noastră, ca tot ce este al poporului pe la 1830, vedem că presintă tot felul de lucrări elementare foarte naive, copilărești de tot, alături de altele de un mare curaj. La 1830, la noi, era un început de cultură și mai ales din cauza aceasta erau acele două curente.

De aceea și în poezie se vede această cioc-

nire, această inegalitate, se văd lucrări care pe istoricul literar pot să-l amuze de multe ori, fiindcă aproape întotdeauna au o parte picantă, dar în același timp duc la constatarea că e o cultură care nu este întemeiată, luptând cu anumite șovăiri.

Exuberanța este totdeauna legată de o anumită încredere. Această încredere dacă este ostentativă, poate fi antipatică dar, dacă este mai discretă e simpatice. Această exuberanță, la noi, pornește în parte de la contactul cu cultura latină, adică cu ideea latină, așa cum au înțeles-o cei din Școala latinistă.

Prin urmare, ceea ce a contribuit, ceea ce a venit ca o relatinizare sub influența franceză, am mai spus-o și alte ori, îmi pare absolut justificat. Am arătat, prin apropiere și contrast, anul trecut și nu voi mai reveni, care a fost fundamentala lacună în direcția ardeleană. Arătasem o lipsă de orizont extraordinară, o lipsă



de perspectivă literară cînd ar fi trebuit să fie o refacere întregă a culturii noastre. Influența francesă a putut să dea cu totul alte rezultate, fiindcă a venit foarte discretă, din vagi impresiuni și pe urmă a atins de aproape toată viața noastră. Se întîmpla ca uneori să pună cineva mîna pe o carte francesă fără ca să se mai întrebă dacă are sau nu valoare și o traducea pur și simplu. Veneau trupe de teatru francese la București. Ce valoare aveau aceste trupe, nimeni nu se întrebă, însă lumea nu se interesa de piesele care se dădeau de multe ori nici chiar de actori, ci numai de faptul că se auzia franțuzește. La teatru, în toate locurile unde erau întruniți unii cu pretențiuni de cultură, se auzia vorbindu-se franțuzește, această limbă apuseană privilegiată la noi. Așa încît în două, trei decenii, pe diferite căi, ba cu traduceri la întîmplare, ba cu ceea ce impresiona la teatru, ba cu ceea ce era conversația de rîcare

zi prin cercurile de sus, a pătruns influența francesă la noi. Spiritul frances a pătruns la noi pe toate căile, mult mai deosebit de ceea ce a fost influența latiniștilor care fiind numai istorici sau filologi n'au atins viața noastră sub toate aspectele. Latinismul în apus, în secolul al XV-lea, al XVI-lea a prins atât de mult, pentru că n'a fost numai operă de erudiție, ci a atins manifestările artistice, a atins viața, moravurile, moda, în sfârșit amănunte din cele mai cotidiene. Atunci înțelegem mai bine de ce influența francesă a reușit să prindă mult mai bine decât cea latinistă; înfățișarea sub care se presenta influența francesă, avea tot ceea ce lipsise în încercările latinisatoare ale Ardelenilor. Si să nu uităm un lucru: tot ce se poruncește, tot ce este capitol de doctrină nu prinde ușor; munca de frică este muncă de sclav. Tot așa, lucrurile care sînt poruncite, trîmbiate în fiecare zi, impuse într'un fel sau altul,



obosesc sufletul și rămân la jumătate de drum. Ceea ce prinde mai ușor este ceea ce se insinuează, ceea ce se introduce discret, pînă cînd într'o zi cineva se simte în fața ascendentului puternic pe care îl are, să zicem în cazul nostru, o anumită cultură, o anumită manifestare.

Înțelegem atunci ce s'a petrecut în cultura noastră, în literatura noastră, de o sută de ani încoace. Au fost atîția doctrinari ai influenței germane. Au fost și în învățămînt unii care au voit să impue ceea ce este al culturii germane; însă, nu a prins atît cît ar fi vrut aceștia. Ceea ce a fost al influenței franceze, n'a găsit atîția doctrinari, dar a prins pentru că pe la 1830 nu venise nimeni să predice și să impună influența francesă; nu se țineau predici sistematice. A mers curentul natural de la sine, ajutat numai de ceea ce este instinctiv al simțămîntelor noastre.

Mai este un contrast eloquent pe care îl

putem observa între influența francesă și influența italiană. Intre 1830 și 1870 s'au scris pagini de doctrină în favoarea unei culturi. Nici pentru Franța nu s'a scris așa cum a scris Heliade pentru italianizarea limbii noastre și pentru apropierea de literatura italiană. Dar nu s'a ales lumea cu nimic, decît cu un plictis, cu tot apostolatul lui, cu toate că mergea sub egida latinității. Cultura italiană la noi nu a putut să pătrundă cum a pătruns cultura francesă. Dacă cineva voia să traducă din italiană, o făcea. Dar nu era cineva care să vină cu elemente din sfera influenței italiene. Moravurile veneau din Franța și nu veneau din Italia. Prin urmare, nu existase o posibilitate care să fi favorizat influența italiană, cum a existat curentul care a favorizat influența francesă, și atunci nu s'a putut compara aportul italian cu aportul frances.

O. Densusianu.

Evoluția estetică a limbii române. Fasc. 3



9 Privind în felul acesta literatura de la 1830 și de mai târziu, înțelegem ce a fost acel moment în istoria noastră literară: anunțarea unei mari schimbări sufletești și în același timp, ceva de incoerență, de lipsă de acord între ceea ce era al didactismului și al exuberanței. Romantismul a avut un dar extraordinar de cucerire a sufletelor. Și la noi a coincis manifestarea romantică cu deșteptarea noastră și de aici a venit ceea ce este atât de caracteristic în atîtea manifestații de la noi. Clasicismul a rămas mai în urmă și era fatal să fie așa. Romanticii veneau cu un suflet mai potrivit să fie înțeles de cei de la noi. Cu Grigore Alexandrescu, Ioan Heliade Rădulescu, sufletele noastre iar s'au îndreptat spre clasicism. Am fost totdeauna de părerea că alături de romantism să se îndrepte la noi poezia și spre ceva aparținînd tradiției clasice, însă numai clasicism să se fi făcut la noi, ar fi fost un

anacronism în epoca romantică și nu s'ar fi potrivit mai ales cu ceea ce este liric în fi-  
rea Romînului.

Dar pe lângă această mișcare romantică mai era ceva care era propriu celor de pe la 1830. Erau suflete poetice incontestabil, pentru că nu se poate înțelege exuberanța și expansivitatea fără cîteva grăunțe de poezie. De vreo cîndzeci de ani există prejudecata că poezia a de-  
căzut din cauza științei și în urmă s'a revenit asupra acestei idei, spunîndu-se că poezia a murit din cauza războiului și din cauza preocupărilor materiale. E o constatare dureroasă că astăzi nu se mai pasionează tineretul pentru poezie, pentru literatura aceasta de imaginație, ci predilecția merge spre descrieri de călătorii, spre romane de detectivi, romane cu pirați etc. Poezia nu este ca o haină de servitor de gală pe care o îmbraci la anumite ocazii; dacă cineva nu are poezie într'o direcție, nu o va avea nici



în alta. Nu va putea să se exprime frumos, literar, nu va înțelege frumosul nici în alte manifestări și va rămîne cu lacune sufletești, cum este cazul acelor care sînt absolut refractari oricăror manifestări poetice.

Dacă într'adevăr, există manifestări mai alese ale sufletului prin poezie, se vede că bogăția incontestabilă pe care o necesită asemenea manifestări era rămasă în urmă pe la 1830, prin faptul că posibilitatea de exprimare era redusă. Totuși, vedem pe mulți că voiau să spună mai bine, într'o altă formă ceea ce simțeau în sufletul lor, însă forma nu-i ajuta.

La Heliade Rădulescu și la Cîrlova vom găsi multe inegalități în exprimare de care ne vom ocupa lecțiunea viitoare. De aceea putem spune că în perioada de la 1830 - 1860, sufletește eram mult superiori față de ceea ce este al exprimării.

In literatură înaintăm mult în cîteva de-

cenii cu sufletul, însă luptăm greu cu perfecționarea stilului. Aici se petrece un caz tocmai contrar cu ceea ce s'a întâmplat în instituțiile noastre, unde a fost mai la înălțime forma decît sufletul, unde s'a avut în vedere mai mult organizarea de fațadă.

---



1 XII, 1930.

9 Oricîte contraste și oricîte incoherențe arată epoca de la 1830, ea se desprinde luminoasă, plină de elemente cu bogăție sufletească și cu aspirațiuni continui.

Cel dintîi interpret al acestei aspirațiuni este desigur, în poezie, Vasile Cîrlova. El nu vine vijelios, vestind mari prefaceri în literatura noastră. Era un suflet discret și în cele ce scrie și vorbește, are ceva de copil care tresare la noutăți nebănuite de alții; în același timp aduce o notă impresionantă de vis,

de nostalgie. După ce au apărut în Curierul românesc primele lui versuri, s'a văzut revelația unui suflet într'adevăr vestitor de vreme nouă în literatura noastră. S'a recunoscut întotdeauna acest merit operei lui Cîrlova, totuși nu fără excepție. Maiorescu i-a disprețuit opera, cît de redusă a fost; în două rînduri din Critici spune: "Cîrlova nu poate să fie imitat de nimeni, pentru că nici n'a fost citit". Eminescu îl amintește totuși, în Epigonii ca pe cel dintîi care aduce suflet nou în poezia noastră. Cîrlova, prin ceea ce era și al firei noi în poezie, se arată de la început cu acea plenitudine, care anunță mai mult, care înseamnă un ritm în poezia noastră, pe care nu-l întîlnisem pînă atunci. Dacă ar fi să facem o comparație între ceea ce dăduse Budai Deleanu și ceea ce ne aduce Cîrlova, oricît am recunoaște merite lui Budai Deleanu, trebuie să recunoaștem mai multe merite și cu mai multă dreptate versurilor scri-



se de Vasile Cîrlova, care este adevăratul inițiator al poeziei moderne. Budai Deleanu avea foarte multe arhaisme în poezia sa și versurile lui ne duc spre reminiscențe prea convenționale. Pe cînd Cîrlova, sub influența romanticiilor, se apropie cu sufletul, cu nota pe care o arata de la început, mult de sufletul nostru.

Nu se poate să nu recunoască cineva ce notate era în factura versului său, în sufletul pe care îl aducea această factură, foarte impresionantă de altfel, pentru că tot odată face saltul de la ceea ce era al Văcăreștilor.

Dacă ar fi să-l judecăm după exigențele de astăzi, desigur că i-am găsi, la fiecare pas, destule obiecțiuni, greșeli de ritm, inspirații care n'au totdeauna prestigiul lor. Valoarea lui incontestabilă este în vremea cînd a trăit și a scris.

Este destul să ne oprim la vre-o două versuri pentru ca să înțelegem ritmul melancolic

al lui Cîrlova. Aşa de pildă, în Inserare sau în Ruinurile Tîrgoviştei vedem cu deosebire ceea ce era nou la acest poet, ceea ce constituia specificul lui. În două versuri din poezia din urmă spune:

Cînd ochiul vă priveşte în liniştit minut  
De milă îl pătrundeţi, de gânduri îl uimiţi.

Asocierea aceasta, nu e de o extraordinară valoare poetică, totuşi arată ceea ce era Cîrlova, la ce asocieri de cuvinte aspira, eşind din domeniul comun al poeziei de la noi de pînă atunci. E de relevat, mai ales, tendinţa de abstractizare, de creare de atmosferă, care într'adevăr, înseamnă un plus faţă de ceea ce găsisem pînă la el în poezia anterioară.

Cînd trecem la versuri cum sînt cele din Inserare, imediat impresia mai bună dinaintea e umbrită prin ceea ce a repetat şi Cîrlova printr'o regretabilă stăruinţă:

Pă cînd abia se vede a soarelui lumină  
În vîrful unui munte, pă fruntea unui nor



Și zefirul încă rece începe de suspină  
Pîn frunze, pă cîmpie cevași mai tărișor.

Am putea spune: întrucît textul, așa cum s'a reprodus, reprezintă ceea ce era felul de scriere al lui Cîrlova ? Se poate ca Heliade Rădulescu să fi schimbat ortografia; se știe că făcuse multe concesiuni Muntenilor. Putem presupune totuși, că și Cîrlova din aceleași motive, nedîndu-și sama de valoarea estetică a unor asemenea părți de cuvint a scris în felul acesta: "pă cînd" în loc de "pe cînd"; tot așa "pîn" în loc de "prin". Cu aceasta însă, mă refer numai la rostirea acestor cuvinte. Dar cînd versul din urmă se încheie prin " cevași mai tărișor", se vede bine că nu-și dădea sama, Cîrlova, de ce înseamnă stilizare poetică.

S'ar putea spune că nu avea de multe ori nici simțul ritmului, însă trebuie să ne transpunem în vremea de atunci, cînd erau unele diferențe, unele nuanțe, care ne duc destul de departe de ceea ce este al scrisului de astăzi. În pen-

ultimul vers se observă acest lucru; s'ar părea că este desorientat în ceea ce privește musicalitatea și versificația. În "zefirul" accentul trebuie să cadă pe prima silabă și să se pronunțe "zéfirul" și, se vede că este accentuat în felul acesta. Cîrlova într'adevăr, ca și contemporanii lui a întrebuițat acest cuvînt cu accentul grecesc, pe cînd noi l-am modernizat în sensul frances și de aceea găsim o discordanță între ceea ce este pronunția de astăzi și ceea ce găsim în versurile lui. Aceasta nu trebuie interpretat ca o insuficiență a auzului său musical; versul se vede bine ritmat, dar să nu uităm cît de departe era ritmul nou, pe care avea să-l mlădieze dînsul, față de experiența literară a noastră de pînă atunci.

Oricît am insista, oricît am fi de indulgenți, față de limita la care a ajuns Cîrlova în trecutul poeziei noastre, nu se poate să nu constatăm totuși, că e destulă deosebire între ceea



ce a realizat el și ceea ce s'a realizat mai târziu ca armonie și ca ritm. Cum spuneam și în lecțiunea trecută, era o discordanță între emoțiile sufletești care denotau o bogăție sufletească extraordinară și posibilitatea de redare frumoasă. Dacă poezia se anunță astfel, cu însemnate inovațiuni și mai ales cu acea atmosferă sufletească, ce vine să formeze pe toți poeții din prima jumătate a secolului trecut, aceasta de fapt, n'ar fi însemnat mult dacă și în alte direcțiuni nu s'ar fi stărunit pentru crearea unei atmosfere cu un plus de ascensiune, cu ceea ce avea să schimbe nu numai spiritul poetic, ci tot felul de manifestațiuni cu caracter cultural.

Termenii de apreciere a unei epoci variază de la o țară la alta și de la o cultură la alta. Noțiunea de inovație diferă de la o cultură la alta și chiar dela o epocă la alta. La noi nu s'a scris pînă acum o lucrare, care să însem-

ne o adevărată punere la punct, asupra caracterului acestei epoci. Nu înseamnă mult pentru o epocă numai cultivarea literaturii. Oricît ar aduce și ocupațiunile de felul acesta, ele rămîn limitate ca repercusiune și influențele lor pot să fie atenuate, ori, unele din ele, chiar să se piardă repede. O epocă de renaștere trebuie să fie o manifestațiune în plin în toate direcțiile, pentru ca astfel să producă o adîncă schimbare sufletească și crearea unei atmosfere adecvate.

Atmosfera aceasta a avut-o incontestabil, Heliade Rădulescu. În tot ce s'a scris despre el nu s'a pus destul de bine în lumină ceea ce făcuse în operele de literatură ale sale ca realizare directă sau ca doctrină. Nu s'au expus părerile pe care le exprimase dînsul mai ales cu prilejul înființării unei societăți filarmonice. Cînd a vrut să-și împărtășească impresiunile în mai multe articole, le-a publicat în Curierul ru-



mînesc. A publicat în 1834 programul Societății  
filarmonice. După ce arată că această societate  
urmărește în primul rînd cultivarea limbii și  
literaturei noastre cu ajutorul teatrului, ajun-  
ge la unele precisări, care înseamnă mult pentru  
vremea aceea. Și-a împărțit activitatea alături  
de Aristia, dîndu-i acestuia rolul de inițiator  
în ceea ce privește organizarea teatrului și de  
recrutare a elementelor care trebuiau să apară  
pe scenă. Vedem pe Heliade Rădulescu spunînd că  
Aristia, profesor de declamație, avea să deprin-  
dă pe tineri "întu citirea cea curată..... în-  
tru facerea jestelor (chironomie), întru mișca-  
rea musculilor, întru luarea pozițiilor interes-  
ante vederii". Eliad "va fi profesorul de lite-  
ratură pregătitor în teorie a celor ce D. Aris-  
tia va pune în lucrare prin declamație". Va vor-  
bi despre "înalt, despre frumos, despre gust".

Oricît de elementar se exprimă Heliade Ră-  
dulescu, se vede totuși preocuparea de a deriva

estetismul spre manifestări în afară de literatură. Heliade Rădulescu își rezervă partea literară, arătînd că va face un curs în care va vorbi despre tot ce poate să deștepte noțiunile frumosului și ale bunului gust. Iarăși o preocupare care însemna o noutate epocală pe vremea aceea.

Din toate acestea reiese programul pe care l-a înțeles Heliade că trebuie să-l realizeze Societatea filarmonică. Nu l-a realizat decît parțial, deși era atît de bine intenționat.

Heliade Rădulescu, continuînd expunerea programului acestei societăți, face un fel de elogiu al artei de declamație:

Un bun declamator este pentru o limbă aceea ce este și un bun artist muzicant pentru executarea unei bucăți muzicale. În zadar un compozitor și-ar alcătui operele sale, căci tot meșteșugul său ar rămînea mort, fără ispravă și chiar necunoscut, dacă artiștii asemenea lui sau aproape de a lui învățătură nu s'ar afla să execute cu destoinicie, expresia și înfocarea cea cuvîncioasă a compozițiilor lui.... În zadar un orator sau un poet și-ar alcătui cuvintele



sau poemile sale, căci vor fi departe de a săvârși isprava cea dorită, dacă nu vor fi citite sau de dînșii sau de cititorii lor cu expresia cea chiară și potrivită duhului celor scrise.....

În zadar un preot s'ar sui pe amvon să predice moralul Evangheliei, dacă citirea sau glasul său cel sălbatic și nepotrivit cu marea cuvîntă a vredniciei sale ar speria pe ascultători sau ar aduce o ispită de șoapte în lăcașul Domnului.

Este interesant acest pasaj, pentru că vedeți, Heliade Rădulescu, caută să pună în valoare darul exprimării alese, nu numai prin scris, ci și prin vorbire. De aceea spune că un orator trebuie să posede arta declamației tot așa ca și un actor. Și acest lucru nu trebuie să-l piardă din vedere nici poetul, dacă vrea ca într'adevăr, opera lui să impresioneze mai mult.

Deasemenea este semnificativă partea dela sfîrșit, unde arată ce trebuie să fie adevărata oratorie bisericească.

Din toate acestea vedeți cum Heliade Rădu-

lescu, s'a gîndit tocmai la ceea ce lipsește mai mult din manifestațiunile vieței culturale la noi.

Sîntem, prin urmare, în epoca, în care alături de poezie, vine să-și facă drum teatrul cu ceea ce putea impresiona el, folosind de multe ori traduceri și căutînd să contribuie la procesul de estetizare al limbii.

Intr'un alt pasaj el dădea anumite povești:

În zadar un actor s'ar sui pe scenă ca să ne înfățișeze veacurile trecute, pătimele și virtuțile, ca să ne învețe sau să ne pricinuiască petrecerea, dacă glasul său cel necioplit și ne imitator, și dacă musculația obrazului său nu se vor potrivi cu persoana ce ne arată. Aceste povățuiri și deprinderi se învață cu desăvîrșire numai prin declamație și prin urmare această învățătură este de trebuință la toată treapta de cetățean. Cîți oameni și au aflat a lor norocire și au scăpat de multe primejdii numai prin a lor frumoasă înfățișare și rostire! Si iar la cîți bărbați destoinici și învățați le au fost pricină de neisbutire și chiar de nenorocire numai a lor rece, și necioplită manieră de înfățișare și rostire!

Progr. Soc. fil.—C. rum. 1834.



Este un pasaj care ne aduce aminte de ceea ce am găsit în introducerea lui Molnar și mă întreb dacă nu cumva Heliade n'a fost indirect influențat de frasa dăscălească a acestuia. În orice caz, la sfârșit, Heliade vrea să spună că nimeni nu se poate dispensa de cultivarea exprimării și de ceea ce adaugă gestul, mimica, în avantajul exprimării. Este ceva care arată o preocupare cu totul nouă în atmosfera de cultură de la noi.

Este deasemeni semnificativ că Heliade Rădulescu pe cînd nu era încă sub influența italianisărei, recunoștea ceea ce trebuie să ne fie cu folos din contactul cu civilizația franceză. Anume, spunea că trupele noastre de teatru, trebuie să fie organizate astfel, încît să folosească de la ceea ce aduc trupele de teatru franceze: "trupa cea franceză va fi un model de învățătură și un îndemn de înaintare celei ruminesti.

Heliade a înțeles că sub înrîuririle jocului trupelor franceze, ale creațiilor actorilor, care nu erau totuși niște fruntași, ai noștri ar putea să învețe ceva care putea fi mai mult decît ceea ce știam noi. Nu ne dăm sama ce a însemnat acest lucru, odată ce teatrului i se recunoștea influența pe care ar putea să o aibă asupra publicului nostru, de a creea o anumită atmosferă artistică.

Putem spune că teatrul nostru în privința aceasta a folosit ? Nu atît de mult, dar a folosit ceva. Cred că teatrul a folosit la răs-pîndirea unei limbi literare și a făcut-o într'un mod mult mai ușor și mai natural decît ar fi putut-o face orice altă cale. Totuși, această contribuție, cel puțin la început, nu s'a arătat într'o prea largă măsură, deoarece în aceea epocă teatrul se dădea mai mult pentru o anumită societate, pentru cercurile mai restrînse. Teatrul punînd la contribuție vorbire, mimi-



că, gesturi, putea să impresioneze mai mult decât ori și care alt mijloc.

Avea dreptate Heliade, prin urmare, să insiste asupra rolului, pe care trebuie să-l aibă teatrul. Nu s'a oprit însă numai aici; dînsul se referă și la muzică și are în această privință, două pasaje care merită să fie relevate. Heliade nu scăpa prilejul să-și exprime părerea sa, de cîte ori venia o trupă streină. Se întîmpla de multe ori să vină cîte o trupă neînsemnată, de pe la Viena sau din alte părți. Astfel venise dela Viena, pe la 1843, cîntăreacța Enrietta Carol și iată cum se exprimă Heliade Rădulescu:

Publicul nostru și mai virtos nobilimea ce a început a simți cu atîta înțelegire această limbă a inimii, limba muzicii.

C.rum. 1843, 9 april

In altă parte spunea:

Muzica s'a întins în toate clasele cele mari și clasele de jos; teatrul sporește și

înfățișază o varietate vrednică de rîvnit; zugrăveala vine și ea la vreme a forma gustul, a înălța imaginația amatorilor și celor ce se apleacă către această frumoasă artă.

C.rum.1836,8 mai.

Adaugă, prin urmare, că în teatru, după musică, și pictura este o artă care poate să contribuie la formarea gustului. De aceea Heliade Rădulescu nu a fost în privința aceasta de loc lipsit în viziunea de refacere a atmosferei culturale dela noi, de o oarecare putere de pătrundere.

Mai amintesc un pasaj și cu aceasta vreau să închei tot ceea ce este semnificativ în ceea ce a scris Heliade Rădulescu. Vă voi aminti ce a scris dînsul în Curierul rumînesc la 16 Aprilie 1840, unde se exprimă astfel:

Mimica vorbelor unită cu expresiile muzicale, efect al inimii și simțibilității artistului, produce a celle senșetii ce nu le poate încerca cine-va decît nu mai în sanctuariul Artei unde allesul artist împlinind o slujbă prin vocație sacerdotală ne ușurează pentru un moment de monotona și lutoasa greutate a cellor pămîntești și ne răpește peste clime, peste secolii, peste regii.



Pasajul merită să fie citit în întregime, pentru că are încheierea tuturor gândurilor care l-au călăuzit pe Heliade în această propagandă a lui, prin Curierul rumînesc.

În felul în care se exprimă, în aceste articole, atît de elementar, ne face impresia de compoziție de liceu, dar în orice cas pe vremea aceea, pe la 1840, cînd nimeni nu se gîndise să vorbească despre artă, despre literatură în felul acesta, articolul presintă o importanță deosebită. În aceste articole și-a trecut el toate intențiile, și-a împărtășit toate gândurile, și-a mărturisit toate binefacerile pe care le aștepta dela manifestările artistice. Heliade Rădulescu prin propaganda pe care a făcut-o, o propagandă nu de circumstanță, a simțit că trebuie să se creeze la noi, mai mult decît o literatură, o atmosferă literară din care să răsară licăriri de înțelegerea frumosului.

Mai tîrziu apare teatrul lui Alecsandri, a lui Negruzzi, care înseamnă mult pentru literatura noastră, dar apoi producțiunile acestea au încetat; peste tot se observă inactivitate și mai totdeauna realizarea n'a mers a lătura de intenție. Și la Heliade Rădulescu se observă mai tîrziu o încetinire a acestui avînt.

Se ocupă apoi de efectul comicalului asupra publicului. Trebuie să recunoaștem, comicalul umoristic impresionează cu deosebire pe cei mai mulți. Însă, odată ce e comicalul pur și nu se coboară în lumea platitudinilor și a vulgarităților, numărul acelor care îl gustă este mult mai mic. Publicul, în genere, are predilecție pentru primul fel de comic. Și de aceea, cu cît un actor va reuși să creeze un comic mai ușor, comicalul predilecționat de public, cu atît va stabili între el și public o legătură mai trainică, dar se va ajunge la o decădere a teatrului.



Dacă Heliade Rădulescu, se adresa muzicii și picturii, era foarte exigent, căci ceea ce pretindea el în vremea aceea era foarte greu de satisfăcut. Erau ici și colo câteva tablouri, iar dacă era vre-o pictură mai bună, era închisă în vre-o mănăstire ori în colecțiile unora și altora din societatea de sus. Musica tot așa, era foarte redusă. Era mai mult o muzică ușoară, o muzică ce însoțea comicul, o muzică gen de operetă. Așa că, de fapt, realizarea nu se putea face decât tot în direcția teatrului.

Resumînd, ne găsim într'o epocă, în care se caută a se aduce un suflu nou, o viață nouă; se ved în încercările de atunci preocupări destul de asidue, pentru afirmarea și realizarea ideilor care pot să anunțe cu adevărat o epocă de renaștere. Și Heliade Rădulescu are în acest sens un merit mult mai mare decât al altora. Prin spiritul său, prin doctrina sa, prin propaganda pe care a dus-o a

avut meritele lui necontestate, în deschiderea unor perspective de civilisare a vieții dela noi. Și cred că este singurul care a avut intuiția cea mai vie și cu cel mai mult răsunet în acest sens.

---



9 Din părerile pe care Heliade Rădulescu le-a exprimat la intervale, reiese o viziune estetică mai cuprinzătoare, resfrîngîndu-se asupra străduințelor de refacere a limbei.

Ar putea întreba cineva dacă nu i-am atribuit mai mult decît a fost în gîndul lui, dacă nu am forțat interpretarea pasajelor la care ne-am referit. Trebuie să recunoaștem că optica în aprecierea scriitorilor—nu numai la noi, dar și în streinătate—sufere de unele defecte: fie că nu se recunoaște atîta cît a

fost în întreaga lor preocupare, fie că se exagerază în sensul că se atribue cuiva ceea ce nu i-a trecut niciodată prin gînd.

Cred totuși, că nu am forțat de loc nota pasajelor la care m'am raportat, pentru că nu avem decît să ne oprim la o altă părere pe care Heliade Rădulescu a exprimat-o în cursul său de poezie generală (e adevărat ceva mai tîrziu, însă semnificativă și ea fiindcă e tocmai aceea care vine să confirme ceea ce am constatat răsleț pînă acum). El caută să stăruie asupra legăturilor care există între preocupările filologice și ceea ce este al muzicii. Pasajul sună în felul următor:

Imi displac, desordinea, discordurile, cacofoniile; îmi displac în limbă vocalele guturătate și gușate, le doresc sănătate și răintregire. Și ce n'am putut și nu pot face eu va face muzica, prin Romîni ce au cultivat-o....., prin primii elevi ai Conservatoriului român prin viitorii Pergolesi, Rossini, Belini, Beethoveni ai Romîniei. Cultivîndu-se muzica Romîniei, se va armonisa și limba ei.

Curs de poezie gen. I, LIV.



Acesta este pasajul care ne interesează. Vedeți, prin urmare, că nu era tocmai așa de vag gândul lui Heliade Rădulescu: prin preocupățiuni de cultivare a gustului musical la noi se va ajunge la o estetisare a limbei.

Dar afară de apropierea pe care am văzut că o face cu musica, el insistă alte ori asupra legăturilor care nu pot să fie contestate între filologie și estetică în general.

Să lăsăm, domnilor, unii cerbicia și alții ironia și să ne ocupăm serios spre a putea-ne prezenta limba după originea ei, după natura ei, după regulile nemutabile ale esteticei și filologiei universale.

Desigur, este ceva arhaic în felul în care se exprimă la sfârșit Heliade Rădulescu, pentru că vorbește de "regulile nemutabile" ale esteticei și ale filologiei. Nu există totuși, ceva imutabil în estetică. Sînt variații de realizare după diferite concepții, cum deasemenea nu există imutabilitate în filologie. Se văd în-

să, la Heliade Rădulescu preocupățiuni mai mult de gramatică, deci, dacă e vorba de reguli gramaticale, are în oarecare măsură dreptate.

Deci, de ori-unde am pleca, vedem la Heliade Rădulescu ceva mult mai accentuat și pornind dela o cultură mai întinsă decît la predecesorii lui și chiar decît la contemporanii lui.

Felul cum dînsul credea că se va ajunge la o perfecționare de exprimare în limba noastră apare sub diferite aspecte, care lasă să se vadă diferitele mijloace la care se gîndea el și incontestabil că și de data aceasta vom recunoaște intuiție, spirit ager, cum rar sau de loc întîlnim la alții din aceeași epocă.

În primul rînd Heliade Rădulescu stăruie asupra aportului pe care, în stilizarea limbii noastre, îl putem avea dela limba bisericească. De altmîntreli, singur a recurs de multe ori la cărțile religioase pentru ca să-și îmbogățeas-



că exprimarea. Ca principiu, el recomandă și altora nedespărțirea de ceea ce era al cărților vechi bisericești. În programul Societății Hilarmonice spunea că va figura un curs despre:

...poesia sfântă.....din a căreia rodnicie de frumuseți vor fi scoase cele mai multe exemple despre înalt și frumos."

cf. Lit.: critica 34

Preferințele în această privință ale lui Heliade nu le vedem direct, dar le putem deduce din ceea ce singur a dat sub influența bibliei. Stilul profeților este acela care l-a impresionat mai mult. Când recomandă preferinței noastre Biblia, el se referă mai mult la cărțile profeților.

Heliade Rădulescu găsea foarte firesc un alt izvor de perfecționare stilistică la noi, și anume, izvorul clasic.

În ceea ce privește clasicismul, nu s'a găsit nimeni care să arate câtă putere de influențare ar putea avea el în cultura noastră ge-

nerală și chiar în literatură. Chiar Budai Deleanu, care, cum știm, s'a referit la izvoare clasice, n'a scris nici o singură pagină în care să vibreze acea recunoaștere a valorii înălțătoare a clasicismului.

Heliade se exprimă astfel în această privință într'un articol:

Cel ce va fi învățat limba hellenă și latină și, pe lângă învățatură, le va fi studiat cu pasiune, le va fi admirat cu extase în frumosul și sublimul lor, poate fi sigur că are în sine schinteia sacră ce face a străluci sublimul și frumosul și de își va scrie limba română, totdeauna să fie sigur că de subț până să va ieși o limbă și nu un gerg.<sup>1</sup>

Heliade vorbește de admirație, extas din partea acelor care recunosc entuziasmul și sublimul literaturii clasice. Oricât ni s'ar părea de naive aceste epitete școlărești, totuși se vede înflăcărea omului cult, care știe ce valoare poate să aibă pentru cineva, pentru scri-

---

<sup>1</sup> cuvânt din italiană întrebuințat foarte des de Heliade, corespunzând neologismului jargon.



itor în special, contactul cu literaturile clasice. Mergînd spre înșirarea sfaturilor pe care le credea folositoare scriitorilor dela noi, dînsul arată într'un loc ce lipsă de curiositate și stăruință este la noi pentru lucruri recunoscute că foarte firești în alte părți, în alte literaturi. Spune că sînt scriitori romîni care nici nu știu cum se întrebuintează articolul și mai fac o sumă de alte greșeli. Heliade Rădulescu în activitatea lui pornește de la preocupățiuni de corectitudine a limbei romîne, preocupățiuni de gramatică; acestea îl duc apoi, firește, spre preocupățiuni de estetisare. Trebuie distins ceea ce este corect de ceea ce este estetic. Poate să fie o frază corectă, dar să nu aibă nimic ca valoare estetică, după cum poate să aibă o înfățișare artistică fără să fie corectă. Heliade Rădulescu combina partea didactică de profesor cu partea estetică de doctinar. Citatul este acesta:

Poeți mari ca Homer, ca Virgil, ca Dante, ca Tasso, ca Racine, ca Schiller s'au apucat—bată-i nemurirea —de s'au instruit și s'au preocupat mai întâi și apoi s'au pus pe scris. Știa o lume de lucruri și apoi mai avea o estetică de angeli!

Lit. 59.

"Estetică de angeli". Gîndul este de luat în considerație desigur; însă exprimarea ne face să surîdem. Dacă ar fi "îngerească" ar fi fost mult mai potrivit.

Nu putea Heliade Rădulescu să piardă din vedere ceea ce a preocupat pe alții și preocupă și astăzi, anume limba gloatei. Dînsul vorbește într'adevăr, într'un pasaj de limba gloatei și articolul din care desprind citatul, apărut în Curierul românesc din 1839, sună astfel:

Este o idee că poate să scrie cineva pe limba gloatei orice fel de idei, însă nu apucă să ia pana în mîină și se vede silît a cunoaște adevărul că cu acea limbă nu poate scrie decît lucruri ce le cunoaște și despre care poate vorbi gloatei.

---

O. Densusianu.

Evoluția estetică a limbei romîne. Fasc. 5



Este un pasaj în care ne spune că orice idee se poate scrie în limba gloatei. O literatură însă, trebuie în primul rînd să ție sama de sufletul celor mulți. Ea nu trădește numai dintr'o categorie, două, sau să zicem trei, de opere. Cu cît este mai bogată cu atît găsim personalități mai multe și genuri mai variat reprezentate. În străinătate s'a înțeles mai de mult acest lucru. În toate părțile există literatură pentru diferite categorii sociale, pentru dispozițiunile unora sau altora așa cum sînt înzestrați de firea lor. Nu poți cultiva un singur gen de literatură și să-l presinți într'un anumit fel pentru ca să fie simțit, înțeles de orișicine.

Dacă se vorbește de o literatură națională susceptibilă să fie înțeleasă de toți, este o utopie. Problema pe care o atingea este și astăzi de actualitate.

Cu bunul simț, pe care uneori Heliade Ră-

dulescu îl arată, a atins și chestiunea provincialismelor; această chestiune stă în legătură cu cea de dinainte.

Dacă este vorba să te adresezi cât mai multora este dela sine înțeles că trebuie să faci concesii exprimării și în ceea ce este local, adică să nu lași la o parte ceea ce poate să aibă un caracter prea accentuat provincial.

Heliade Rădulescu a dus multe polemici cu Moldovenii și Ardelenii. De multe ori dînsul a avut dreptate față de "cerbicia" Ardelenilor și Moldovenilor. Asachi a fost cu mult mai limitat decît Heliade și apoi a avut ceva de fanatism. Și Heliade a avut ideele lui fanatice, însă arăta mai multă suplețe. În orice caz, în unele chestiuni care au format preocuparea atît a unuia cît și a altuia, scriitorul muntean s'a arătat superior lui Asachi. Și astfel, a condamnat foarte multe provincialisme, fie din Moldo-



va, fie din Ardeal.

În legătură cu problema aceasta, dînsul s'a gîndit să-și spună părerea asupra neologismelor. Și astăzi de altfel, ne sbatem în exagerări într'un sens sau într'altul: unii adoptă prea multe provincialisme, alții se lasă fascinați de neologisme. În privința neologismelor, Heliade Rădulescu, nu putem spune că a fost bine inspirat. El recunoștea utilitatea lor, ceea ce de altfel nu se contesta de nimeni, însă în ceea ce privește dosarea lor și pe urmă alegerea lor, adică dacă să le luăm din Franța ori din Italia, a greșit de multe ori.

Între altele spunea că sînt de preferat neologismele cu aspectul lor italian, și anume, cita un cuvînt *c u r a j* susținînd că e mai bine să-l întrebuițăm sub forma italiană adică *c u r a g i u* și nici de cum sub forma francesă, adică *c u r a j*. Nici astăzi în această privință nu sîntem fixați.

Cu toate că sînt și astăzi unii care pronunță și scriu p e i s a g i u mi se pare că tendința este spre p e i s a j; și c u r a j mi se pare că este fixat sub această formă. Totuși o inconsecvență: chiar acei care scriu c u r a j parcă preferă c u r a g i o s. Deci, tendința a mers accentuîndu-se spre formele cu caracter frances. Totuși, unele se vor sustrage desigur, dela această tendință și nu putem să ne dăm sama de ce aspectul frances a ajuns să se impue față de cel italian. De exemplu cred că s u b t e r f u g i u , r e f u g i u sînt definitiv fixate sub acest aspect, mai ales că asemenea forme ne aduc în minte ceea ce avem în limba noastră: a f u g i.

Deci, Heliade Rădulescu n'a fost fericit inspirat cînd recomandă în ceea ce privește neologismele, alegerea lor din limba italiană cu aspectul lor de acolo.

Și acum după ce am putut cunoaște toate



părerile mai însemnate pe care dînsul le-a exprimat cu privire la înnoirea limbii noastre, ca o sinteză a ceea ce ne-a preocupat, ne poate servi acest citat în care pe tonul lui glumeț își exprimă ideile:

Voește cineva a scrie pentru artă ? Aspiră la a face un cap-de-operă considerat din toate puncturile de ordine a lăsa posterității un model de limbă cultă ?—atunci nu poate scrie nici ca la sat, nici ca la cetate, nici gîscă-năria (jargonul) de prin saloane, atunci toate jargoanele, toate limbajele cată a duce prin focul unde se lămurește aurul și argintul din aramă; cată a lua o formă regulată și națională și unitară, și dacă opera sa nu place deocandată nici la sate, nici la cetăți, nici în gaștele Sarsaililor, e de ajuns de a place la vre-o cițiva barbați, e de ajuns dacă place adevăratului geniu.

Lit. 252 ,

Heliade Rădulescu vrea să spună aici, într'un fel de încheiere a altor păreri, că o limbă literară cînd ajunge într'adevăr să afirme preocupățiuni de cultivare mai intensă, nu trebuie să arate preferințe, adică să fie limba literară numai a unei clase, să fie numai cu ca-

racter orășean, "cetățenesc", sau să aibă un caracter prea rustic. Trebuie să se apropie de exprimarea înțeleasă de toți. Din toate izvoarele trebuie scriitorul să derive ceea ce poate să fie adevărata exprimare superioară literară.

Intr'adevăr, Heliade Rădulescu a avut o înțelegere justă a condițiilor în care trebuia reformată limba noastră, și-a dat sama că dacă s'ar merge cu prea multe exagerări, am ajunge la o caricaturizare a limbei noastre literare, cum unii n'au putut-o evita.

In orice cas, Heliade este singurul teoretician care s'a oprit și la simpla gramatică și în teoretisările sale n'a uitat nimic din ce putea fi ținut în samă pe vremea lui, nu a uitat nimic din ce putea duce la o intensificare a preocupărilor noastre de reformă, de refacere a limbei literare. Mai ales unul din pasajele la care ne-am adresat este semnifica-



tiv; acela în care vorbește de extasul pentru literatura greacă sau latină.

Heliade Rădulescu are, prin urmare, — prin contrast mai ales — și acest merit de a fi arătat că dintre izvoarele care pot să îmbogățească cultura și literatura noastră nu trebuie să lipsească nici clasicismul.

15 XII, 1930.

Pentru Heliade Rădulescu a fost un privilegiu că părerile sale au putut avea răsunet deoarece le-a exprimat în gazeta sa Curierul rumînesc care în același timp cu Albina romînească a lui Asachi inaugurează influența presei asupra spiritului public dela noi.

Este și acesta un moment însemnat în evoluția culturii noastre și în același timp în evoluția exprimării literare la noi, pentru că odată ce s'a ajuns la posibilitatea de o comunicare mai întinsă, sufletele au participat mai



de aproape la ceea ce alte ori rămăsese prea izolat, ceea ce se exprimase de unul sau de altul în cărți care oricît de mult răsunetar fi avut, nu puteau să realizeze cu ceea ce s'a împlinit grație introducerii presei la noi.

Desigur, presa este ceea ce o fac conducătorii ei și putem spune că acum o sută de ani acei care au căutat să influențeze cu ajutorul ei, înțelegeau mai bine care poate să-i fie misiunea. Aveau o demnitate, aveau o înțelegere a raporturilor între cei cărora se adresau; știau să rămână la o înălțime de ton și prin aceasta arătau într'adevăr, că înțelegeau menirea acestei propagande prin cuvînt.

È drept că sînt foarte elementare, foarte copilărești, de multe ori, paginile primilor gazetari ai noștri și cele care au urmat pe la 1850-1860, însă putem spune că era un suflet care le anima ridicîndu-se dela preocupățiuni prea mărunte.

Dacă tehnica modernă a înălțat ziaristica noastră mult deasupra a ceea ce era acum cincizeci de ani, cu atât mai mult o sută de ani, totuși, comparînd latura sufletească nu am putea spune că găsim aceeași diferență în plus, aceleași preocupări de mai bine care incontestabil că au însuflețit pe cei dintîi ziariști ai noștri.

Cîte gazete au la noi o tradiție de măcar douăzeci, treizeci de ani de spirit într'adevăr, occidental ? Astăzi este, de multe ori, desolantă constatarea pe care o avem în ceea ce privește tonul care este întrebuițat în cele mai multe articole. Sînt, desigur, și astăzi articole care răsar printr'o notă mai literară, însă ele se pierd față de năvala atîtora care sînt într'adevăr, sub mediocritate sau sub decența exprimării. Se confundă energia cu brutalitatea, originalitatea cu bătăria, cum se confundă de multe ori inteligența cu tresăririle de spirit.



9  
 Dcă urmărim pe Heliade Rădulescu ca și de altminteri pe acei care au practicat ziaristica mai târziu, nu putem spune că găsim o limbă mult literarizată; este exprimarea mai mult sau mai puțin curentă, este un ton familiar așa încât, propriu-zis, ca aport estetic deosebit, nici Curierul românesc al lui Heliade și mai puțin încă Albina românească a lui Asachi nu aduceau stilul care putea mult să contribuie la estetizarea limbii noastre.

Un lucru însă trebuie să recunoaștem: aceste propagande au deprins lumea cu o exprimare mai curentă, nu greoaie, nu prea școlărească, cu toate că este mult didactism în presa din acea vreme. Deci, avem o modernizare a expresiei noastre nu atât o estetizare. Au avut însă și o altă parte Heliade și alții care s'au ocupat de ziaristică: anume, au înlesnit dezvoltarea spiritului critic la noi.

Să nu ne închipuim că înainte de școala Ju-

77  
nimei, cum susțin acei care voesc să exagereze meritele acestei școli, nu ar fi fost așa de orientat publicul dela noi asupra unor alegeri de valori.

Heliade Rădulescu a înțeles că nu se poate face ziaristică și ziaristică de cultură și în același timp de literatură fără preocupățiuni critice. Totuși, este foarte ciudată atitudinea pe care dînsul o are față de critică și dacă ne referim mai ales la cîteva cuvinte cu care însoțea traducerea sa din Omer, vedem bine ce nehotărît era dînsul cu privire la rolul criticei. Spunea la început:

Nu e vremea de critică, copii; e vremea de scris și scriți cît veți putea și cum veți putea .

Și dezvoltînd ideea, tot în această prefață continuă în felul următor:

Să lăsăm pe cei ce scriu stăpîni pe panalor și viitorimea alege, critica nu își are le-



cul acum. Critica acum nu seamănă judecată, ci zavistie.

Vrea să facă alusie aici la cei care întreceau tonul criticei obiective, polemizau și ajungeau la ceea ce dînsul numea "zavistie".

Heliade Rădulescu era inconsecvent pentru că singur a fost vinovat și nu o singură dată de ceea ce a atribuit altora, pentru că a practicat critica pătimașă; să ne aducem aminte ce nedrept a fost cu Grigore Alexandrescu. În altă parte spune:

Critica cere "pravili". Dar ce pravili avem? Ce tradiție? Să așteptăm: mulțimea glaurilor se face pravilă și după dînsa vin criticele.

Trad. Omer 14-15

Este și mai surprinzătoare această părere pentru că dînsul voia să exprime ideea că întîi să se lase să se manifeste opinia tuturor și după ce această opinie se face "pravilă" după cum se exprimă el în romîneasca arhaică, să intervîie critica, adică să sancționeze, de fapt,

79  
ceea ce a fost în sentimentul celor mai mulți.

Este o înțelegere foarte bizară a rolului criticei.

În literatură, nu se procedează cu sufragiul universal. Părerea a doi, trei, poate la început a unui singur, poate să conteze mai mult decît a celorlalți mulți.

Prin urmare, cînd spunea Heliade Rădulescu că întîi să se aștepte fixarea valorilor, după sentimentele celor mai mulți și pe urmă să vie critica să consacre aceasta, inversa rolurile; critica are, între altele, menirea de a orienta în ceea ce este valoare literară și cu cît vin mai mulți să se apropie de literatură cu atît rolul criticului sau al criticilor trebuie să fie luat în realitățile lui, trebuie înțeles în adevărata lui menire.

În punerea la punct a valorilor literare și în inițierea celor mulți, criticul are un rol mai însemnat decît oricînd.



Și atunci, vedeți că ceea ce reiese din pasajul citat este o erezie, ca să nu spunem chiar o absurditate.

Oricît ar fi practicat critica, Heliade nu și-a dat bine sama de ceea ce poate să fie rolul lui adevărat. Vedem o inconsecvență în atitudine. De altminteri, această inconsecvență furnică, am putea spune, în toată activitatea lui Heliade și dacă n'ar fi fost la începutul unei epoci de cultură, desigur, că mult ar fi umbrît acest defect toată activitatea lui.

Pentru că a fost inițiatorul, pentru că alături cu alții a întemeiat ceea ce avea să fie literatura noastră după 1830, i se mai iartă unele din părerile care se ciocneau la fiecare pas, unele din insuficiențe pe care putea totuși, să le evite dacă ar fi avut într'adevăr, mai multă disciplină, mai multă stăpînire a ideilor și un temperament nu pornit atît de mult spre ceea ce este combativ.

Heliade Rădulescu apare inconsecvent iarăși, cînd de exemplu, face elogiul unor anumite (te) însușiri în literatură.

In 1831 a publicat o traducere după Boileau Regulile sau gramatica poeziei în care spunea că înainte de toate fiecare scriitor trebuie să aibă modelul său, model ales, și să înțeleagă ce este gustul sau măsura.

Intr'adevăr, cineva nu poate fi scriitor și în același timp nu poate fi critic dacă nu înțelege ce înseamnă o realizare care nu se abate dela o măsură, dela ceea ce corespunde gustului.

Tocmai acestea i-au lipsit, în general, lui Heliade Rădulescu: noțiunea măsurii și a gustului bine îndrumat, simțul de ceea ce este adevărat literar sau zgură literară. Vedem aceeași ta nu numai în opera lui Heliade Rădulescu, dar și la atîția contemporani ai lui ca și la al-



ții de mai târziu și chiar de astăzi.

Este într'adevăr, frapant cum la noi, în general, scriitorii au spus că respectă cutare și cutare canon și au făcut profesione de credință din aceasta, însă când a fost vorba să-l urmeze, să-l aplice realmente, ei s'au îndepărtat; au adus laudă bunului gust, măsurii adevăratei literaturi și cu toate acestea la cea dintâi ocazie au pornit strîmb, au scris departe cu totul de ceea ce era părerea lor exprimată critic.

Este o inconsecvență, o incoerență sufletească, reflectîndu-se și în literatură și în viața de toate zilele. De aici vin atîtea scăderi, atîtea poticniri, atîtea umbre în care trăim; nu recunoaștem totuși, că de aici vine păcatul fundamental al ideilor sociale ale vieții dela noi.

În felul acesta Heliade Rădulescu este foarte reprezentativ al epocii lui. Să nu ne mi-

răm, prin urmare, că preamărind gustul și măsură, a alunecat departe de ele, și când este vorba să înțelegem ce a dat dînsul în acord cu preceptele pe care le-a preconizat, vedem la fiecare pas opintelile cele mai strigătoare și în același timp cea mai tragică inconșepvență.

9 Să-l urmărim în ceea ce apare ca păreri ale lui directe, pornite din gîndul de a contribui la formarea, la perfecționarea limbii literare.

Să ne referim îndeosebi la o culegere interesantă, un fel de antologie dela 1836; titlul este Culegere din scrierile lui Heliade Rădulescu. Multe din caracteristicile lui se văd aici. Unele le putem urmări mai departe, mai tîrziu, însă în orice caz, Heliade Rădulescu este aici foarte bine fixat chiar de el însuși.

Asupra unor forme insistă plecînd dela o idee care era o adevărată marotă — cum a avut



și altele — că adică limba română are păcatul de a cuprinde prea multe cuvinte polisilabice și atunci dă un fel de rețetă: în privința aceasta vocabularul nostru ar trebui revizuit. Se exprimă astfel:

"Avînd cineva drept temei împuținarea silabelor prin care limba se face mai puternică mai virtos în poezie va putea băga de seamă în mai multe prilejuri a scăpa limba de polisilabie". pag. 48, 49.

Și-a exprimat părerea dînd exemple: nu e bine să se zică jurămînturi, mormînturi pentru că acel -uri este prea lung. Este adevărat că jurămînturi, mormînturi etc. au fost înlocuite cu vremea prin formele de plural în e: morminte, jurăminte.

Mormînturi este arhaic. Se mai aude astăzi cînd se citește slujba la Paști după textul convențional al Bibliei, însă în limba curentă, în afară de unele ținuturi, s'a impus forma în e.

Deci, s'a ajuns într'adevăr, la ceea ce se gîndea Heliade Rădulescu, însă nu pentru motivul la care se gîndea dînsul, adică pentru că ar fi fost prea lungi.

Tot în culegerea aceasta și în legătură cu cele de mai sus, laudă pe f. Văcărescu pentru că într'un vers a spus: "Micii.....alerg, se joc", și găsea că e mai poetic așa decît a-leargă și joacă, pentru că la acestea se găsea o silabă în plus.

Aici ne găsim în fața începutului de fixare în limba noastră poetică a unei nenorocite deprinderi pe care o găsim și la Alecsandri și de care unii s'au contaminat chiar în vorbirea curentă. Astfel se spune: și joc. Mi s'a întîmplat odată să atrag atențiunea cuiva că nu este deloc romînește corect să se zică: și sbor. Cu toate acestea ei sbor este întrebuintat.

Este molipsirea dela ceea ce încînta pe



Heliade Rădulescu. Și nu pentru că adoptă părerea lui, ci pentru că le vine foarte comod să mutileze cuvintele în felul acesta, mai ales pentru rimă.

Cum spuneam și în lecțiunile ce lealte, înainte de estetică, trebuie să ținem samă de corectitudinea exprimării și odată ce formele acestea sînt incorecte, trebuie să le înlăturăm, fiindcă sînt împotriva, absolut împotriva, spiritului limbii noastre.

O părere iarăși ciudată, dar întrucîtva justificată, este aceea pe care Heliade Rădulescu a exprimat-o vorbind despre <sup>participii</sup> principii. Dînsul spunea:

Participiile "care la noi pînă acum s'au întrebuintat fără articol, lucru ce nu puțină strimtorare pricinuește limbii la multe întîmplări. pag.46

Vrea să spună că noi sîntem lipsiți de o resursă pe care o are limba franceză și limba

italiană, anume de a da o formă variabilă participiilor.

Iarăși ne găsim în fața unei nenorocite porniri care nici astăzi nu este lăsată la o parte. Este vorba, anume, de acele forme care ar corespunde participiilor franceze, adică avînd diferențe după număr și gen. S'a ajuns să se zică, de exemplu: crescîndă.

Heliade Rădulescu a aplicat această idee cînd în versuri a vorbit de: "Inviforoasă murginda mare" pag. 80, de: "Inima gemîndă" pag. 101 și de: "Zîmbinda soartă" pag. 139. Totdeauna am avut pentru asemenea expresiuni o repulsiune instinctivă.

Cred că niciodată, nici chiar dintr'o scăpare de vedere, n'am întrebuintat un termen cum este crescîndă — curent totuși. E o redare cu totul artificială a ceea ce este propriu spiritului limbii franceze.

Dacă ar controla cineva expresiunile a-



cestea, ar vedea că s'ar putea înlocui întotdeauna cu ceea ce este în acord cu spiritul limbii noastre.

Nu știu dacă Heliade Rădulescu a contribuit mult la infiltrarea în limba noastră a unor asemenea expresiuni, pentru că am avut și alți vinovați, alături de el mai târziu și mai vinovați încă.

Vedeți că acea măsură și mai ales acel gust sub adăpostul cărora a căutat să se așeze, rămîne departe de el; și mai bine se vede aceasta cînd îl urmărim în asocieri de cuvinte care arată cea mai strigătoare lipsă de gust.

Este destul de frapant cînd într'un vers se exprimă astfel: "In a omenirei și a sexului floare" sau: "Sînul tău ușure".

Muntenismul acesta ușure care este oribil, după mine, îl mai găsim, dar în orice cas în prosă.

Sau: "Un duh și duh femeie, lipici impersonal". Lipici are ceva rustic, ceva din limba dela țară; în poesia lirică cultă nu prinde. Mai ales ne surprinde asocierea aceasta monstruoasă: "lipici impersonal". Heliade a vrut să spună probabil că este "seducțiunea încarnată".

Neologismul impersonal alăturat de forma atât de rustică lipici arată o absență absolută de simț al nuanțelor limbii noastre.

Ași fi vrut să mai vorbim despre manii, care sînt reflexe ale influenței italiene, manii de formări de cuvinte cu prefixe care i se păreau lui mai expresive: răsbumba, răsbubui, răspocnet și cîte altele, o puzderie întreagă în vocabularul lui Heliade Rădulescu.

Să zicem că aici l-a împins pornirea lui fatală a exagerării. Au exagerat și alții, însă Heliade Rădulescu a întrecut parcă marginea tuturor posibilităților de exagerare.

N'a avut în multe împrejurări simțul unor



atenuări și mai ales atunci când și-a fixat într'o idee obsedantă italianizarea limbii noastre, s'a îndepărtat dela o cuminte înțelegere a felului cum trebuie schimbată și perfecționată limba română.

Și atunci, la un moment dat, scrisul lui a devenit, am putea spune, un esperanto. Am putea numi pe Heliade Rădulescu un predecesor al esperantiștilor pentru că dînsul ia cuvinte din italiană, spaniolă, francesă și face un amestec, care totuși n'a prins și n'are să prindă.

Ca în esperanto, cam în același fel, a procedat și Heliade, fără să-și dea sama de lipsa de gust, de măsură a unor asemenea formațiuni de cuvinte, tocmai el care cerea acest gust și această măsură.

12 I, 1931.

*P. A. I.*  
*Luca*

Cînd găsim atîtea inegalități la Heliade Rădulescu nu poate decît să ne surprindă că alături de versurile lui, în genere foarte elementare, pretențioase adeseaori, vedem răsărind o poezie care merită să ne rețină, una singură, aceea care îngăduie lui Heliade Rădulescu să fie amintit și înscris printre poeți, E poezia Sburătorul. Se știe tema ei de inspirație: are motivul luat din superstițiile noastre și incontestabil că se ridică printr'o notă deosebită față de producțiunea poetică a noastră de



pînă atunci. Nu este o temă redată prea simplist, pentru că din această poezie reies foarte bine vre-o trei nuanțe deosebite: una vaporosă, alta pasionată în același timp și apoi un cadru pitoresc al locurilor dela noi. Așa încît, Heliade Rădulescu a avut într'adevăr, un moment de înălțare sufletească atunci cînd a reușit să redea, cu această gamă de nuanțe, un motiv din folklorul nostru. Se poate stăruia asupra acestei poezii dela început pînă la sfîrșit. Și mă gîndisem un moment, dacă n'ar fi bine să luăm vers cu vers, pentru că mi se pare că este un prilej bun, pe care ni-l dau versurile acestea ale lui Heliade Rădulescu, de a aplica unele observațiuni cu privire la estetica limbii noastre. În genere, se poate spune că și la universitate și în învățămîntul nostru secundar este o mare lacună în predarea limbii romîne. Sînt trei lucruri care se uită și totuși nu pot să fie pierdute din ve-

dere în învățarea limbii noastre: noțiunile asupra dezvoltării limbii, partea gramaticală și partea estetică. Cum se știe, în clasa din urmă din liceu trebuie să capete cineva noțiuni, oricât de elementare, cu privire la dezvoltarea limbii noastre, apoi vine partea de exprimare corectă, gramaticală și în urmă partea estetică. Fără aceste trei lucruri nu poate să fie învățămînt secundar adevărat. În universitate, la fel, în ceea ce privește limba noastră. Ce se întîmplă însă, de cele mai multe ori? Și la universitate și în liceu se citesc bucăți de poezie sau de prosă, — la liceu se insistă mai mult asupra cuprinsului, adică elevii să aibă cunoștințe de ceea ce dă cadrul poeziei sau bucata de prosă. Desigur, este ceva necesar. Foarte mulți profesori de limba română însă, se opresc aici, fără să treacă și la celelalte două puncte. Dau atențiune, prin urmare, numai cuprinsului bucăței, fără să treacă cu în-



sistența necesară la studiul cuvintelor, la aspectul gramatical, la exprimarea corectă și mai ales nu insistă mai deloc asupra mijloacelor de relevare a frumuseții scrisului, nu se ocupă deloc de partea estetică a limbei. Acest din urmă punct mai ales, de cele mai multe ori, este lăsat complet la o parte. Asupra unui cuvânt, cu atât mai mult asupra unei fraze și mai ales asupra unui vers sau unei poezii întregi, se poate insista mult, pentru a se arăta atmosfera care se degajează din poezie, din cuvinte sau dintr'un complex de mai multe cuvinte. Este foarte regretabil, că nu se dă destulă atențiune exprimării estetice. Ne-am putea întreba în cazul acesta: întrucît se deosebește învățarea limbei noastre de învățarea limbilor streine ? Liceul trebuie să aducă un plus și să-l pună pe elev în acord cu ceea ce trebuie să fie exigențele acestui învățămînt.

Revenind la poezia lui Heliade Rădulescu,

cum spuneam, ar fi foarte bine să insistăm asupra ei vers cu vers și din punctul de vedere estetic pentru că ea ne-ar fi dat un prilej bun ca să vedem ceea ce a reușit Heliade Rădulescu să exprime în mod fericit și ceea ce rămîne departe de poezie și o distanțează în felul acesta sau o apropie de unele bucăți literare recunoscute și consacrate.

În această cercetare critică, sub raportul estetic, nu trebuie să confundăm, ceea ce este util cu ceea ce este absolut necesar. Când Maiorescu a insistat asupra unor rătăcirii de exprimare, mai ales cînd s'a ocupat de limba celor din Ardeal sau pe urmă de unele insuficiențe ale scriitorilor de dincoace, dînsul a avut o eroare de procedare critică. A insistat asupra unora care nici nu trebuiau să fie luate în seamă. Sînt ineptii, insuficiențe de cultură, care dela sine se clasează și atunci un critic nu-și poate pierde vremea cu insufici-



ențe de felul acesta. Numai cînd ineptiile și incultura devin pretenții și apar sub egida cuiva care vrea să se pretindă că dă directive, numai atunci trebuie să se producă reacțiunea. Mai ales în legătură cu literatura noastră, preocuparea criticilor ar trebui să tindă la revenirea asupra unor bucăți care sînt recunoscute și care pot să dea prilej la constatare, nu lipsite de interes pentru acei care se inițiază în această literatură.

Nu înseamnă că e scoborît un scriitor dacă îi relevi unele insuficiențe. Critica cinstită trebuie să recunoască la un autor ceea ce este într'adevăr valoros și să arate și ceea ce rămîne în umbră. La noi este o idolatrie de primitiv, de multe ori, a criticilor: să nu te atingi de cutare vers al lui Eminescu sau al lui Alecsandri, fiindcă sînt fixate în cultura noastră. Cînd vom ajunge să ne ocupăm de Eminescu și vom insista asupra Luceafărului, tot

aşa cum facem pentru Heliade Rădulescu, atunci veţi vedea că nu se atinge întru nimic ceea ce este adevărat al lui Eminescu, dacă se relevează unele pete, surprinzătoare chiar. Ce înseamnă critica decît dorinţa ca astăzi să se scrie mai bine decît înainte; pe de altă parte critica este recunoaşterea fiecărei valori în cadrul epocii sale.

Dacă Heliade Rădulescu, în Sburătorul, a reuşit să dea un plus decît ceea ce era al epocii, se recunoaşte "eo ipso" valoarea lui de poet. Vom insista numai asupra cîtorva versuri, cu toate că spuneam că ar fi fost un exerciţiu nu lipsit de interes, de a studia poesia dela un capăt la altul; nu putem face acest lucru, fiindcă ar însemna să pierdem o oră întreagă şi încă nu ne-ar fi deajuns ca să analizăm aceste versuri. Inşă, chiar din cele ce vom analiza, vă veţi convinge de realizare surprinză-



toare este această poezie.

Sînt, mai ales, două versuri din Sburătorul care și astăzi pot fi semnate de un poet pretențios care își dă sama că nu orice poate fi spus și ori cum:

Nici frunza nu se mișcă, nici vîntul nu sus-  
 și apele dorm duse și morile au stat. <sup>pină</sup>

Putem spune că în două versuri Heliade Rădulescu a dat un întreg pastel. Pastelul este, în genere, foarte înșelător. Chiar Alecsandri cu tot ceea ce trebuie să-i recunoaștem în acest sens, nu a înțeles că sînt rătăcirii în genul acesta de poezie, care pot să fie evitate de cineva cu mai multă autocritică, fiindcă pastelul de multe ori degenerază în didactism, e forma care ușor deviază spre compoziție. De altminteri, descrierile de călătorii și descrierile de peisaje, nu mai impresionează atît de mult; cred că sînt un gen cam e-

lementar de literatură. Cele mai abile descrieri nu se mențin față de ceea ce este arta literară, față de ceea ce este literatura superioară.

În două rînduri Heliade Rădulescu a reușit să ne dea un adevărat pastel. Și vedeți că acest pastel are ceva vaporos, prezentînd mare parte din atmosfera ce se degajează din Sburătorul. Nu este un pastel de școală veche francesă care evoca mai mult liniile și acestea redată în mod rapid. La Heliade Rădulescu este un peisaj estompat și apoi se desprinde din el mult suflet, fiindcă dacă un pastel nu reflectă bine o atmosferă sufletească, nu înseamnă mult. Mai ales cînd spune: "și apele dorm dușe și morile au stat", Heliade ajunge la adevărata înălțime de poezie.

Dar cum se coboară deodată și aceasta e o constatare desolantă. Putea să rămînă cu fixarea tabloului la aceste două versuri sau da-



că l-a impresionat viața de țară dela noi, să n'o fixeze prosaic cum a făcut-o, în orice casă să fi fost mai fericit în redarea acestei vieți. Pentru că iată ce versuri nenorocite urmează:

"Și vitele muginde la jghiab întins pășea  
Vibra al serii aer de tauri grea murmură".

În lecțiunea din urmă am făcut critica unor forme pentru care Heliade a avut un deosebit cult. Vedeți cât de neplăcut impresionează "vitele muginde". O adevărată oroare literară. Apoi neologismul vibra cu tot prestigiul lui poetic, e nepotrivit aici în acest cadru. Murmură deasemeni nu merge deloc și mai ales "murmura taurilor".

Și aceste coborâri desolante le găsim mai departe, poate mai atenuate și trebuie să fie amintite: "S'astîmpără ăst sgomot". Forma ăst nu poate fi deloc literară, nu vreau să spun că

prin faptul că e dialectală e condamnată întru totul de literatură; vom mai reveni asupra acestei chestiuni, și de altminteri anul trecut am insistat asupra provincialismelor în limba literară. Sînt forme dialectale absolut admisibile, care pot fi primite chiar ca flori în limba literară; alte ori însă, multe trebuie lăsate fără nici o ezitare cu totul departe. Mai ales acest ăst față de literarul acesta, n'are nici o rațiune. Ușor se poate convinge cineva cît de primejdioasă este panta aceasta. O singură dată numai să admiți un provincialism și apoi nu mai știi unde să te oprești. Dacă Heliade Rădulescu s'a exprimat în felul acesta, cineva din Moldova ar putea să spună aista sgomot, iar alții din unele părți din Ardeal și de prin Mehedinți sau Gorj ar putea să spună ahăsta sgomot.

În această problemă mai este ceva de adăugat. O formă de felul acesta aparține limbei fa-



miliare. Nu tot ceea ce trăește într'o limbă, are drept să intre în literatură. Nu putem exclude pe ăsta sau pe ăla din limbă; rămîn însă să fie folosite, expresiunile acestea numai la locurile lor în exprimarea zilnică.

Deci, îi lipsea și lui Heliade Rădulescu simțul adevărat al valorii cuvintelor.

Mai puțin grave sînt alte abateri și anume acele ale ritmului, totuși destul de importante și ele. Voi insista asupra cîtorva versuri care nu pot să nu atragă atențiunea cuiva cu simț musical. Nu se poate, citindu-le cîneva, să nu fie șocat de unele stîngăcii. Astfel: "Imi ard buzéle, mamă" vedeți că accentul e absolut fals, ritmul deasemeni; sau de exemplu: "auz crîngul trosnînd", unde ritmul e iambic și accentul trebuie să cadă deci, pe u din crîngul. Mai departe: "Atunci inîma-mi bate" se pare că e bine, totuși trebuie să punem accentul, pentru a păstra ritmul, pe a doua silabă

din inima; sau: "Incep a lúci stele" cu accen-  
 tul pe u, deci nenormal. Vedeți, prin urmare, cum  
 toate aceste accente sînt casuri de versuri  
 defectuos accentuate, de barbarisare a limbei  
 romîne. Dacă este vorba să urmărim, din acest  
 punct de vedere, Sburătorul lui Heliade Rădu-  
 lescu—ca și la Cîrlova—aceste insuficiențe  
 pe care le găsim, denotă ceea ce într'adevăr  
 represintă lipsurile din poesia noastră din  
 acea vreme, provenite din o superficialitate,  
 din o auto-înșelare continuă a acelor care  
 compuneau versuri și aceste lipsuri se găsesc  
 în unele casuri și astăzi.

Și dacă din acest punct de vedere al for-  
 mei—afară de cele două versuri pe care vi le-  
 am citit, mărgăritare pripășite într'un noian  
 de pietre necioplite—Sburătorul are în multe  
 privințe lacune și e departe de o realizare în-  
 tr'o formă cu adevărat literară, incontestabil  
 însă, că trebuie să recunoaștem că adevărata po-



esie pe care a realizat-o Heliade Rădulescu, aici este învederată mai ales, pentru că luată în totul, trecînd peste insuficiențe, constatăm oarecare licăriri de armonie, se desprinde ceva timid și mai ales ceva care se vede că a fost bine simțit de Heliade Rădulescu fiindcă răsărea din tradiționala credință dela noi, din superstiția populară.

Acum atingem acel capitol plin de nedumeriri, cu păreri foarte puțin fixate și care de fapt nu a ajuns să fie pus în adevărata lumină, rămîne cu alte cuvinte să ne ocupăm de legătura între ceea ce este tradițională noi și ceea ce literatura propriu-zis populară ne dă în comparație cu ceea ce este al literaturii culte. Heliade Rădulescu a avut intuiția că superstițiile țăranilor noștri, că spiritul poporului nostru, pot să servească drept teme de inspirație destul de impresionante, mai ales pentru cine este Român, pentru cine cunoaște-

te atmosfera dela țară. Heliade Rădulescu, cu toate insuficiențele a reușit să facă ceva demn de atenție, a făcut o încercare de a deriva folklorul în literatura noastră. Folklorul cuprinde credințe, superstiții etc. și acestea desigur, că pot să fie trecute în literatură. Cu multă libertate însă, pentru că dacă cineva se oprește la o credință, la o superstiție, trebuie să înțeleagă valoarea unui asemenea motiv de poetizare și nu să se oprească la o descriere elementară a unui obicei. Trbuie să atingă adică adîncul poetic al unei credințe, să-i dea nimb de poezie cultă pentru ca astfel să devină motiv de poezie spiritualisată. Altfel rămîne o simplă curiositate din obiceiurile și credințele dela noi. Dealtminteri, aceste idei din viața rustică dela noi n'au găsit realizări literare în poezie. Sînt uneori descrieri mai mult sau mai puțin reușite, dar în orice caz în poezie n'am



găsit realizări de care totuși aceste credințe sînt susceptibile. In prosă, da, găsim aceste realizări.

Trecînd astfel la alt aspect al folklorului, ne apropiem de ceea ce propriu-zis constituie partea lui literară: basmele, în primul rînd. Asupra basmelor n'avem impresii fixate, fiindcă dacă este să supunem controlului adevărat unele impresiuni—și nu numai la noi, dar și în alte literaturi—vedem că sînt de adus unele rectificări. După părerea mea este o enormă distanță, în unele privințe, între poezia populară și basme. Astfel, dintr'un punct de vedere basmele poate sînt mai interesante, pentru că ne duc departe, foarte departe, spre omenirea primitivă, cu mii de ani în urmă. Apoi basmele—dela noi ori de aiurea—presintă concordanțe care lipsesc din alte genuri de folklor. Prin urmare, în sensul acesta desigur că are un deosebit interes vechimea mare

a lor, a motivelor lor și apoi fantesia lor care se ramifică în direcțiunile cele mai puțin bănuite. Dar lăsînd la o parte acest interes pentru folkloriști, pentru istoricii culturilor primitive, mai mult sau mai puțin în legătură cu literatura, cred că nu li se poate da o valoare echivalentă cu aceea a producțiunilor lirice.

Basmelor se adresează copiilor și să nu uităm că au fost spuse de cei mai bătrîni. Cel mai interesant și mai impresionant povestitor pentru copil a fost bătrînul. Trebuie să facem însă o observațiune. Poate să povestească cineva interesant, într'un fel caracteristic, cum povestesc multe bătrîne și mulți bătrîni dela țară, însă această originalitate nu înseamnă că este estetică totdeauna. De cele mai multe ori bătrînul se exprimă tărăgănat, cu esitări, pentru că nu gîndește repede. Mai mult încă, nu caută să aleagă expresiunea cea mai potrivită.



tă. Copiii prind în felul acesta și reproduc mai curînd sau mai tîrziu cum au auzit, cu același stil. Stilul basmelor, vreau să spun, cu alte cuvinte, este un stil caracteristic, aparte, cu un amestec de expresiuni, pentru că nu trebuie să uităm că în același ținut chiar, nu găsim un singur fel de exprimare. Diferite împrejurări au intervenit pentru ca să se introducă expresiuni diferite. Lucrul acesta îl găsim și în poezie; mai ales această variabilitate se observă în versurile doinelor și a strigăturilor. Sînt diferite nuanțe.

Prin urmare, se poate ca stilul basmelor să aibă ceva impresionant, însă din punct de vedere estetic ele rămîn în urmă, pentru că povestitorul țăran bătrîn nu caută expresiuni frumoase și cum sînt adresate copiilor, nici așteptia evident, nu vor putea da mai tîrziu realizări estetice mai remarcabile. De aceea, eu cred că nu se va reuși niciodată să se dea o

culegere nici de patru, cinci basme care într'adevăr să fie la o înălțime de formă, de exprimare țărănească care să aibă unitate să se impue dela început pînă la sfîrșit prin însușiri estetice. Este desigur—mă refer la ce spuneam mai înainte—și ceva inerent genului, pentru că basmele dau prilej la digresiuni, la expresiuni prea curente și pe urmă este foarte greu pentru cel mai bun povestitor să se exprime constant estetic timp de o oră. De aceea cînd Ispirescu a publicat basmele care au intrat în literatura noastră clasică, a trebuit să le aducă multe schimbări, anumite modelări. În refacerea basmelor, Ispirescu incontestabil, că a fost mult inferior lui Alecsandri care a refăcut doinele. Ispirescu n'a știut să facă aceasta, tocmai în domeniul basmelor unde era nevoie de mai multă înțelegere și estetisare. Singur Creangă a avut mai mult simț în culegerile pe care le-a făcut. De fapt, a tre-



buit și unul și altul să împletească mult pe teme populare, pentru că altfel, basmele, cum sînt culese din folclorul nostru, cu caracterul dialectologic al lor, fără nici o intervenție cît de puțin literară, nu pot să aibă o valoare estetică deosebită.

Nu este același cas cu doinele. Să ne referim puțin și la acest gen, care prezintă o adevărată însemnătate în ceea ce privește inspirația populară trecută spre inspirația cultă.

Doinele se găsesc, cum n'a fost cazul pentru basme, în situația că își mențin valoarea dela început pînă la sfîrșit, pentru că de fapt, doinele au patru pînă la zece versuri. Si vedeți, încă odată constatăm un lucru: ce folosește cantitatea față de ceea ce este calitatea, față de ceea ce este intrinsecul estetic al unei poezii? Poate să fie basmul cel mai reușit, poate să fie o povestire plină de farmec deosebit, față însă de o doină cu pa-

tru versuri, totdeauna va fi inferioară.

Din constatări directe am putut să-mi dau sama ce contrast mare este din acest punct de vedere între aceste două genuri literare. Când cu cea mai mare bunăvoință n'am reușit să culeg sau să găsesc în alte culegeri, un basm care să se mențină dela început pînă la sfîrșit cu aceeași valoare estetică, în ceea ce privește doinele, am reușit să culeg, chiar față de noianul celor publicate, multe de valoare, care răspund unei adevărate forme și exprimări estetice. De ce? Pentru că genul liric este exprimarea cea mai bogată, cea mai directă; poezia e bucată ruptă din suflet. Doinele sînt trăite, sînt plăsmuite de sufletul nostru; sînt suferințe de generații care se închid într'însele și fiecare generație le adaugă dureri noi, le preface, le înobilează. Basmele au ceva convențional, rigid, care rămîne pe loc, lipsit de exprimare frumoasă și bătrîni de multe ori spun basmele de silă, pe cînd doinele nu se spun



de silă, se spun de jale, de durere. Cine are sufletul amărît, ca să întrebuițez acest cuvînt, spune doina; cine este vesel spune iarăși o strigătură, prin urmare, și într'un cas și în altul, ele pleacă dela ceea ce este al sufletului, dela cele două extreme ale sale; este în totul o transmisiune directă cu reale posibilități de înălțări estetice. În ceea ce privește doinele e de amintit să sînt de origine mai ales, oltenești. Folklorul oltenesc este interesant în unele aspecte, dar are ceva prea diluat. Doinele de cîte zece, cincisprezece, douăzeci de versuri încep să-și renege genul. Acelea care cu adevărat sînt realizări estetice, sînt de patru pînă la șase versuri pentru că exprimă mai condensat, mai concentrat sentimentul.

Rămîne să continuăm a cerceta antitesa dintre cele două genuri de literatură populară și să relevăm un alt aspect de formă și perspectivă, ca să înțelegem mai bine distinctele proprietăți ale unui gen și ale altuia.

19 I, 1931. Y

p. am

Ar fi să lăsăm la o parte un capitol caracteristic din literatura noastră populară, dacă n'am insista asupra versificației populare.

Versul popular e caracterizat prin ritmul trohaic. Ritmul acesta arată ceva specific sufletului, o izbucnire, o intensificare a sentimentului. Să nu se pară că aceasta e în desacord cu ceea ce este al doinelor; oricît de tărăgănite, duioase ar fi doinele, au totuși numai o liniște de suprafață și sînt în acord cu această clocotire sufletească. Ritmul trohaic vine să fie expresiv.

Ca să precisăm mai bine aceasta să ne oprim la cîteva versuri populare. Iată patru versuri:

---

O. Densusianu,  
Evoluția estetică a limbii române. Fasc. 2.



Bine-i stă la cer cu lună,  
 Ca și mîndrei cu cunună;  
 Bine-i stă la cer cu stele,  
 Ca și mîndrei cu mărgele.

Vedeți consecvența ritmului trohaic.

Uneori s'ar părea că ritmul trohaic se îmbină cu cel iambic, însă impresia este înșelătoare.

De exemplu în doina aceasta:

Multe stele sînt pe cer  
 Care toate'n ziuă pier,  
 Și mai mari și luminoase,  
 Nu-s ca mîndra de frumoase.

Pînă aici ritmul trohaic este bine urmat.

C'ășa merge de frumos  
 Gîndești că scrie pe jos.

S'ar părea că ritmul devine iambic. De fapt, avem tot ritmul trohaic pentru că trebuie să accentuăm în felul acesta:

C'ășa merge de frumos  
 Gîndești că scrie pe jos.

Este o inconsecvență care se întîlnește deseori în versificația noastră populară. Totuși, uneori nu se poate contesta că avem de-a-face cu alternanța celor două ritmuri. Iată de exemplu, patru versuri:

Pe unde trece urîtul  
 Arde grîul și pămîntul;  
 Pe unde trece frumosul  
 Crește grîul și ovăsul.

Cred că primul și al doilea vers nu pot să fie socotite decît ca iambice. Imediat însă, vine ritmul trohaic și se pare că ar avea o rațiune în cazul acesta schimbarea de ritm. Versul trohaic are totdeauna caracteristica de a exprima ceva de energie, ceva de înălțare, pe cînd versul iambic are ceva tărăgănat, ce vine în acord cu ceea ce se spune în aceste versuri. Versul iambic începînd cu o silabă neaccentuată și mergînd în ascensiune arată o gradăție, o gamă sufletească, cu ceva de sentiment în crescendo. De aceea versurile iambice au ceva legănător și sînt caracteristice de multe ori pentru lirism. Dacă s'ar duce constatarea mai departe am ajunge la concluzia că în lirica noastră populară predomină cu deosebire ritmul trohaic. În poezia satirică pot spune că versul trohaic este și mai frecvent, iar cel iambic extrem de rar, în orice caz mai rar decît apare în poezia lirică și de altmin-



terî aceasta se explică, pentru că strigăturile încep cu un strigăt, cu o notă energică.

Atîtea doine dela noi încep cu "frunză verde", este iarăşi ceva semnificativ: ritmul trohaic pornit din clocotirea sufletească, sbucnind deodată şi pe urmă fireşte, modulîndu-se în ceva de scădere sufletească, de tînguire.

Înţelegem atunci bine ceea ce este ca formă versificaţia dela noi în acord, în mare parte, cu fondul sufletesc al inspiraţiei populare. De ce am insistat asupra acestui aspect al poeziei noastre populare ? Pentru că mi se pare că are o deosebită importanţă, dacă trecem la ceea ce este caracteristic versificaţiei culte. Odată cu romanticii noi am adoptat, şi mai ales dela Lamartine, cadenţa aceea legănătoare iambică, pentru că să nu uităm că versul frances este în special iambic. De asemenea versificaţia romanticilor e caracteristică prin versurile anapestice, care au ceva cît se poate de musical, de legănător, de vis, aşa cum ştim că apar cele mai multe din poeziile lui Lamartine.

Cînd poeții noștri s'au găsit în fața acestei versificații au fost desorientați, pentru că urechea Romînului a fost mereu deprinsă cu ritmul trohaic și deodată vine revelația unui ritm deosebit; asistăm astfel la o nedumerire în ceea ce privește ritmul de urmat. Am putea spune că este o adevărată dramă în această luptă a poeților noștri cu tradiția și cu ceea ce vine ca inovație. Vedem versuri care sînt chinuite dela început pînă la sfîrșit pentru că a fost în intenția poetului să dea versuri după tiparul frances însă, se vede obsesia versificației caracteristice dela noi.

Amînteam rîndul trecut că basmele rămîn, ca formă, în orice cas în urma doinelor; au însă, ca fond motive de multă amploare, realizare poetică remarcabilă. Dacă este vorba de apropiere a fondului popular de cel cult și apoi de netezirea contrastelor în tehnica populară și cea cultă, mai sînt încă de adăugat sforțări în literatura noastră.

Trăim încă în dibuire, avem intuiții, urmărîm intenții, însă de fapt, sînt încă multe preocupăuni.



care trebuie limpezite și tocmai una din acestea cred că trebuie să fie stăruința de a nivela, de a pune în adevărată lumină, raporturile între literatura populară și literatura cultă.

Am văzut această comparație ducându-ne la antitesă, pentru ca să înțelegem ceea ce apare și foarte reliefat în opera lui Grigore Alexandrescu.

Dînsul a avut o privire mai gravă în fața vieții și odată ce ciocnirile cu realitățile au lăsat repercusiuni adînci în sufletul lui, înțelegem de unde vine acea majestate a gândurilor, a inspirației lui, majestate care se vede și în ritmul cu cadență nu somptuoasă, de efecte, de virtuositate fiindcă se luptă foarte greu, cum se știe, cu versul. Dincolo de aceste asperități însă, se vede curentul sufletesc bogat care îl ridică deasupra tuturor poezilor dintre 1830-1850.

Din opera lui, în afară de ceea ce este urmărirea versurilor, avem avantajul să putem vedea care erau de multe ori părerile lui literare și prin ce ucenicie de poet a trecut. Și, printre altele, este in-

terasant un pasaj din prefața pe care a pus-o la ediția poeziilor lui (1847). Dînsul pleacă dela literatura francesă. Nici nu ne-am putea închipui la cine s'a oprit anume: la Béranger. Si anume iată ce spune, oprindu-se la acest nume, ca prilej de inspirație literară:

Faimosul Beranger, puternicul liric al timpilor moderni, poet popular cu aristocratice forme și unul din capetele cele mai rezonabile ale Franței spune că multe din cîntecele sale cele mici l-a costat două și trei săptămîni de lucru; mărturisire ce dovedește cîtă strășnicie trebuie să aducă un autor la compunerea scrierilor sale; căci arta este așa de întinsă și variată, frumosul are atîtea nuanțe delicate și fugitive, lucrurile imaginației atîta trebuință de ale rezonului ca să poată ajunge ținta lor, care este frumosul ideal, sau strălucirea adevărului, după cum zice Platon, încît nu este de mirare dacă desăvîrșirea lipsește la mulți, căroră însă nu le lipsește talentul, și dacă literatura noastră mai ales, a căreia parte poetică nu se compunea pînă în anii din urmă de cît de niște balade tradiționale, inspirații necultivate ale suferinței și ale naturei sălbatice, nu este zic de mirare dacă literatura noastră n'a produs nici un cap d'operă care să poată sluji de model netăgăduit.

Nu ar fi putut bănuși cineva că Gr. Alexandrescu ar fi avut acest cult pentru Béranger și, cum am relevat și altă dată, ar fi poate de urmărit legăturile care ar putea fi surprinse ici și colo în inspirația sa, pentru că, după cum știm, atîtea poezii ale



lui au un fond de poezie înălțată, gravă; altele sînt mai puțin grave, solemne și tocmai în aceasta ar fi poate de găsit o influență a lui Béranger.

Aici se vede o latură foarte caracteristică a temperamentului lui Alexandrescu; anume dînsul s'a arătat ostil (se întîlnește aici în tendințe cu Barbu Delavrancea) lucrurilor din popor.

Intr'adevăr, n'a fost deloc influențat de poezia populară sau de ceea ce este în totul folklorul nostru, după cum am văzut că s'a întîmplat în poezia lui Heliade Rădulescu. O singură dată pomește de jocurile țărănești din vieța cîmpenească.

Deasemeni se arată ostil cîntecelor dela țară, cînd spune că pînă în vremea lui literatura noastră s'a redus la balade tradiționale, produs al naturii sălbatice.

Să nu uităm că în Memorialul de călătorie-Tismana, spune -- ceea ce ne surprinde -- că Tudor Vladimirescu era un "om mărginit și crud". Cu alte cuvinte Gr. Alexandrescu pare un reacționar pentru că nu-și însușește unele sentimente pe care le găsim

la alții și care mai ales se găsesse bine accentuate în literatura de după 1840.

După ce se exprimă astfel asupra poeziei populare dela noi dînsul continuă:

..acelea nu es decît în literaturile formate și în limbile statornicite, după cum o știu mai cu osebire toți aceia care scriu, și prin urmare cunosc influența ce are limba asupra stilului.

Acest pasaj e caracteristic în ceea ce privește părerile lui Gr. Alexandrescu; arată aici că într'adevăr înțelege literatura, exprimarea în versuri ca un efort adevărat, nu ca diletantism. Spune că la noi sînt puțini acei care își dau silința cînd scriu să arate că înțeleg misiunea de scriitor.

Sînt semnificative iarăși scrisorile adresate lui Iancu Văcărescu și lui Voltaire, pentru că și aici întîlnim ceva din convingerile intime pe care le avea dînsul. Deaceea să ne oprim la un pasaj din scrisoarea către Voltaire:

..... nu cred c'atît isbuteai,  
D'ai fi avut să formezi limba în care scriai,  
Dar secolul te-a ajutat; în vremea cînd te-ai  
născut,  
Stilul era curățit și drumul era făcut.



Mai departe spune:

Aș vrea să poți să'nviezi, o zi numai să trăești,  
 Parnasul nostru să-l vezi, apoi să ne mai vorbești.  
 Unul iscoditor trist, de termeni încornorați,  
 Lipsiți de duh creator numește pe toți ceilalți,  
 Se plînge că nu'nțeleg acei care îl ascult,  
 În vreme ce însuși el nu se'nțelege mai mult.  
 Altul strigînd furios, că suntem neam latinesc,  
 Ar vrea să nu mai avem niciun cuvînt creștinesc,  
 Si lumii să arătăm că nu am degenerat,  
 Altul ce scrie pe șleau ca preotul de la sat  
 Zice că e deslușit, se crede simplu; iar eu  
 Mă trag d'o parte, privesc și scriu cum dă Dumne-  
 zeu.

Pasajul este caracteristic pentru că Gr. Alexandrescu lasă să se înțeleagă ce părere avea în privința curentului latinist. Este semnificativ aceasta, pentru că lupta împotriva latinismului s'a dat în școala Daciei literare și apoi s'a continuat la Convorbiri literare.

Este o întreagă mărturisire de păreri literare în acest pasaj al lui Gr. Alexandrescu, adică se văd unele repulsiuni ale lui și în același timp modest spune, la sfîrșit, că dacă unii înțeleg să scrie pretențios, dînsul rămîne la o parte și înțelege să scrie așa cum îl ajută Dumnezeu. Foarte caracteristică este deasemeni scrisoarea lui către Iancu Vă-

cărescu, și mai ales un pasaj în care dînsul arată cum scria, cîtă osteneală își dădea pentru aceasta:

Mărunțișurile-mi scapă, și ideile ce-mi vin,  
Dacă 'ncep cu o zimbire, se sfîrșesc cu un suspin.  
Aplicarea-îmi lipsește, și n'am darul însemnat  
A strica și a prefaca cîte sînt de îndreptat.

Nu este tocmai în acord acest pasaj, cu ceea ce am văzut că spunea în prefața poeziilor sale. S'ar părea că-și recunoaște o mare insuficiență, aceea de a nu fi în stare să se oprească la versurile care îi vin din prima inspirație și să le ciseleze mereu, așa încît să fie mulțumit.

Se pare că între o confesiune și alta ar fi de ales în sensul că Gr. Alexandrescu se arată mai modest decît era în realitate, adică dînsul făcea de sigur, eforturi de îndreptări, însă cu inegalitate; uneori era bine pornit pe calea aceasta, hotărît într'adevăr să insiste asupra unor versuri, cu cea mai mare stăruință, alte ori se lăsa mulțumit cu ceea ce îi venea deadreptul dela prima intuiție. De altminteri, așa ne-am explica pe lîngă alte cauze, ceea ce frapează la fiecare pas, în opera lui Gri-



gore Alexandrescu.

Dacă este să relevăm vre-o cîteva insuficiențe, va trebui să amintim expresiuni ca: pă, deșărt, expresiuni muntenești; ciudate schilodiri pentru rimă, de exemplu, cîmpurile, unde suprimă pe i pentru că era o silabă prea mult.

Apoi așa de mult a fost influențat de franceză, încît uneori și-a permis să dea expresiuni care nu sînt ale limbei noastre; de exemplu într'un loc spune: "Dacă'n cartea soartei om ar ști să se citească", traducînd astfel pe "on savait". Ceea ce frapează mai ales este nedeprinderea cu ritmul cel nou, lipsa stăpînirii depline a ceea ce avea să fie nu numai pentru el, dar și pentru alții, versificația în acord cu romantismul. Dacă ne raportăm, de exemplu la fabula sa Toporul și pădurea, așa de bine cunoscută, vedem lupta între ceea ce și la Gr. Alexandrescu este persistent și ceea ce avea să realizeze cu mijloacele lui. S'a spus totdeauna că Alexandrescu a fost un chinuit în ceea ce privește exprimarea în versuri, însă pe de altă parte, s'a adă-

ugat că fabulele se presintă în privința aceasta mai bine, cu o notă superioară. Impresia mea este că fabulele, de multe ori, au scăderi de formă exasperante și de aceea să ne oprim la sfârșitul acestei fabule clasice în literatura noastră, unde versurile se țin lanț, fără ca unul singur să fie în acord cu ritmul pe care caută să-l urmeze:

Intr'o pădure veche, în ce loc nu ne pasă,  
 Un țăran se dusesse să-și ia lemne de casă.  
 Trebuie să știți însă, și pot să dau dovadă,  
 Că pe vremea aceea toporul n'avea coadă.  
 Astfel se încep toate; vremea desăvârșește,  
 Orice învață omul; orice spiritul naște.  
 Așa țăranul nostru numai cu fieru'n mână  
 Incepu să slujească pădurea ce bătrână.

Vedeți ce accentuări greșite trebuie să facem pentru ca să iasă ritmul.

Gr. Alexandrescu cu toate că a parodiat tendința latinisților, totuși a făcut unele concesiuni în sensul latinisărei, adică mai mult în sensul neologismelor. Când a publicat întâia oară ediția mai veche, satira foarte cunoscută era intitulată Satira duhului meu; a schimbat apoi titlul în Satira spiritului meu. Mărturisesc că preferința nu poate să fie decât pentru termenul dintîi.



Și constatarea pe care am făcut-o se repetă dacă ne referim la o altă poezie, Inima mea este tristă, cu un fond inexistent, neavînd nimic deosebit. Cred că și aici ar putea fi urmărită influența lui Béranger, chiar ca factură. Intîlnim aici "flori tineri", licență nepermisă. În orice caz sînt două strofe care nu ne izbesc prin abateri prea strigătoare.

Pot să adaug că odată, de două ori, în cadrul a vre-o șase, șapte versuri, Gr. Alexandrescu a reușit să păstreze ceea ce este adevărată exigență a ritmului poetic.

Iată un pasaj din Așteptare:

Sătul de mari nimicuri ce nu dau fericirea,  
 Cătînd în viață pacea, și'n pace mulțumirea,  
 Ca rîul fără nume, aș trece neștiut.  
 Or cît de mic e templu, dar tot îl locuiește,  
 Acela ce pămîntul și cerul stăpînește:  
 Numai pentru a lui slavă și omul s'a născut.

Cinci versuri de ritm absolut corect. Ce arată aceasta? Arată că Alexandrescu era de o uimitoare inegalitate. Capriciul domina mult în lite-

ratura noastră,oricît ar mărturisi Alexandrescu că s'a silit să îngrijească factura versurilor.

Cînd este vorba de a compara valoarea de inspirație a lui, fondul poeziilor lui și realizarea ca formă, ne găsim într'o situație, care este întrucîtva în avantajul celui care urmărește evoluția estetică a limbii, dar în desavantajul celui care ar vrea să insiste asupra poeziilor mai remarcabile. Anul 1840, sau Umbra lui Mircea la Cozia se ridică mult prin inspirație, dar au atîtea scăderi ca formă. Totuși, constatarea la care m'am oprit are valoarea ei, adică Grigore Alexandrescu a căutat să împace ceea ce era al tradiției dela noi, cu ceea ce venea prin contact cu literatura francesă.

Este desigur îndrăsneață, de multe ori, încercarea pe care a făcut-o Grigore Alexandrescu pe la anul 1840, de a lupta cu ceea ce nu era deloc în tradiția poeziei dela noi, dar pe



de altă parte trebuie să adăugăm că față de fondul pe care l-a adus, forma, realizările de estetică a limbei rămân în urmă față de bogăția sufletească ce transpiră în atâtea poezii.

---

26 I, 1931.

La Grigore Alexandrescu am văzut că bogăția sufletească este în desacord cu aspirațiile de realizare literară. Aceste aspirațiuni au rămas în urmă, pentru că Grigore Alexandrescu scria în luptă cu inovațiile, care așteptau cu vremea să fie mai bine înțelese. Literatura noastră de pe la 1840 trăia în neprecis, era nebuloasă și arta literară, ca și orice artă, numai atunci când ajunge stăpînă pe ea, poate să netezească unele contraste, să aducă luminile armoniei acolo unde unele tendin-

O. Densusianu,  
Evoluția estetică a limbii române. Fasc. 9.



te vin să se ciocneasă cu altele, pârindu-ne uneori că se exclud chiar. Grigore Alexandrescu scria versuri în care reminiscentele din ceea ce era al scrisului nostru nu puteau să fie alungate și apoi îl vedem cu o stăruință care nu totdeauna a putut să fie bine îndreptată spre asimilarea înoirilor de tehnică, de versificație, înoiri datorite mai ales influenței romantice. Cum dînsul, în primul rînd, apare condus de ceea ce era al romantismului, aceasta natural că fixează nota predominantă a operei lui, însă pe de altă parte, prin faptul că nu a rămas strein de clasicism, această notă vine ca să arate varietatea de motive, de tendințe care se afirmă în opera sa și pe care n'a fost în stare totdeauna s'o pună în acord, pentru ca într'adevăr să ajungă la o realizare superioară. Grigore Alexandrescu este, de fapt, un romantic temperat prin clasicism, însă clasicismul său nu vine din izbăvire depăr-

tate, ci este clasicismul de natură imprecisă și redusă la câteva impresii, numai la cunoașterea operei lui Lafontaine sau a lui Boileau; aceasta nu putea să fie destul, pentru ca în spiritul său să se fixeze mai bine o direcție, ca să apară ca un contrapondere la influența romantismului. Trebuie să recunoaștem că dacă cineva vrea să-și însușiască clasicismul nu trebuie să se mulțumească cu ceea ce este al școlii franceze din secolul al XVII-lea, ci trebuie să treacă peste câteva veacuri, să se ducă spre clasicismul latin sau grec, pentru că acesta este într'adevăr, izvorul din care derivă și clasicismul frances.

Dacă scrisul lui Grigore Alexandrescu are o însușire ce se distinge, pe lângă ceea ce îi datorește influenței romantice ca modernizare a exprimării, ca fluiditate a versului, însușirea care într'adevăr, ridică opera poetică a lui este lipsa de retoricism și recunoscînd a-



ceasta înseamnă mult, pentru că și la Heliade Rădulescu, mai târziu mai ales, se vede cum pătrunde mereu retorismul romantic și cu deosebire în epoca dintre 1850 - 1870. Bolintinea nu este acela care a exagerat mult nota aceas-  
ta inerentă atitudinii romantice. Nu putem spune totuși, că Grigore Alexandrescu a rămas absolut în afară de ceea ce era al retorismului romantic, pentru că nu avem decît să ne referim la o strofă, începutul poeziei: Te mai văzui odată, pentru ca să recunoaștem ceea ce anunță nu în opera lui, ci în curentul literar dela noi, năvala retorismului:

Te mai văzui odată, ființă de iubire,  
O angel ce slăvesc  
Și ceasurile repezi, și scumpa ta zîmbire,  
Cu suflet, cu viața sint gata să plătesc.

Exclamația de multe ori este tocmai o notă de retorism și apoi, toate aceste patru versuri nu putem spune că sînt streine de oarecare por-

nire de emfasă, de retorism și dacă dinși a rămas necontaminat de retorismul romantic, înseamnă că aici l-a ajutat direct sau indirect nu numai firea sa ponderată, ci și acea oricât de redusă influență clasică pe care a primit-o pentru că, hotărît, ca să evite cineva retorismul, trebuie să știe că este ceva care nu-i de bună tradiție literară și nu a plecat dela clasicism, cum de altfel un antidot împotriva acestei slăbiciuni literare este și contactul cu literatura populară. Odată ce cineva nu rămîne strein de inspirația clasică sau de inspirația simplă, rustică, unde nu intră retorism, poate să fie sigur că nu va scrie niciodată versuri în care cuvintele și chiar fondul să fie alterate de retorism. Retorismul falsifică fondul cum falsifică exprimarea; el pleacă dela sentimentele superficiale sau numai închipuite și adaugă o exprimare falsă în căutare de efect. Înțelegem ce mult înseamnă că, între



1840 și 1850, Grigore Alexandrescu a rămas departe de ceea ce începuse să devie amenințator în literatura noastră și mai ales în poezie. Dacă ar fi să se facă o antologie a retorismului poetic dela noi, ar fi ceva instructiv, pentru ca să înțelegem cât de puțini sint acei care au știut să evite acest păcat literar.

Incheind cu aceste impresii, aprecieri de formă, care nu pot să fie independente de acele de fond ale operei lui Grigore Alexandrescu, trecem la ceea ce, în preajma aceluiași Grigore Alexandrescu, vine să se afirme, însă plecînd dela anumite convingeri literare, reflectîndu-se nu numai asupra poeziei, căutînd în sfîrșit să dea directive hotărîte în literatura noastră. Este epoca ce-și fixează fisionomia și datorită școlii Daciei literare a lui Kogălniceanu și a colaboratorilor săi, școală care nu se poate tăgădui că a fost critică în fe-

lul ei; nu de o critică plecînd dela specula-  
 ții de estetică, prin urmare, nu doctrinară, ci  
 căutînd să îndrumeze spiritul literar la noi  
 pe căi care trebuiau limpezite, după anumite  
 considerațiuni, putem spune chiar, fără multă  
 exagerare, după vre-o două principii care a-  
 veau valabilitatea lor.

Cînd ne-am ocupat de Heliade Rădulescu,  
 am văzut că și dînsul a avut preocupări cri-  
 tice, însă ori inegale—chiar contradictorii—  
 ori intermitente; în orice cas nu pot să fie  
 comparate cu acelea care s'au afirmat în De-  
 cia literară și au avut repercusiune în scri-  
 sul acelora care au fost influențați de re-  
 vista lui Mihail Kogălniceanu. Chiar critica  
 mai redusă a lui Heliade Rădulescu nu a fost  
 inutilă. Dacă s'ar fi întîmplat să fie mai bi-  
 ne luminată, desigur că ar fi putut să însemne  
 mai mult, să-și arate roade mai reale. Cu atît  
 mai mult critica pe care a adus-o Kogălnicea-



nu a putut să aibă răsunet.

Se pune atunci întrebarea, la care și alte ori am căutat să dau răspunsul potrivit, asupra utilității criticei. Sînt unul care susțin critica, cu toate că astăzi se face prea multă critică. Alții mai categorici spun că se face o critică inutilă și trebuie desființată. Este evident că o critică nu poate să fie ea singură generatoare de opere, dacă lipsește creatorul; ori cîte sfaturi de orientare literară s'ar da, acestea rămîn inutile. Atunci însă, cînd cineva are într'adevăr, însușiri de adevărat scriitor, nu se poate ca ascultînd un sfat al criticei să nu ajungă la o limpezire a impresiilor. Să se înțeleagă că scrisul cere nu numai autocritică, ci și colaborare cu critica altora. Acei care într'adevăr, au reușit să realizeze o formă impecabilă, sînt, de fapt, acei care pe lîngă talentul creator pe care l-au avut și pe lîngă autocritică, au ținut samă și de ceea ce este al criticei lîmi-

nate, nu al celei cu canoane învechite și pedante.

Cînd este vorba de etică, de morală sau de alte manifestațiuni, se admite rolul criticei. Deci, numai împotriva criticei literare s'au ridicat și se ridică mereu proteste, mergînd pînă la anihilarea utilității ei. Ar fi poate aici de recunoscut ce este mai accentuat în general în sufletul poezilor: se face critica tot sub forma literară și la muzică și la sculptură, însă deoarece compozitorii, sculptorii etc., sînt mai streini de scriitori și conflictele între ei interesează mai puțin. Animositățile intervin atunci cînd poezii se găsesc în fața criticilor, care fiind și ei tot literați îi decretează ca inutile.

Odată ce a venit și la noi să se afirme o critică mai bine orientată, mai conștientă, aceasta n'a putut să fie decît un câștig pentru literatură. Dealtfel lipsa ei era simțită



prin faptul că în timp de vre-o două decenii se îngrămădise o producție literară foarte inegală și din care trebuia lăsat mult la o parte. La începuturile literare dacă critica nu intervine, desigur că poate să fie o lacună, însă cînd intervine după o dezvoltare ce vrea să se afirme în plin, atunci nu poate să fie decît foarte folositoare și am putea adăuga că, cu cît o producțiune literară e-  
 junge mai bogată, cu atîta intervenția criticii trebuie să fie mai efectivă și mai categorică.

În vremea de astăzi scriitorii țin foarte mult la îngrămădirea de volume peste volume, cu toate că oricîte volume ar da un scriitor, de fapt, sînt două, trei dacă nu chiar unul singur care îi fixează fisionomia și ce a scris alături, rămîne pentru istoricii literari ca o confruntare de impresii. Personalitatea nu se afirmă în zeci de mii de pagini sau în sute de pagini, ci chiar în cîteva zeci de pagini, care sînt însă de luat în considerare din punc-

tul de vedere al istoriei literare.

Prin urmare, dacă cumva nu se va zăgăzui producția extraordinară care se afirmă de patruzeci, cincizeci de ani, să nu fim ilusionați de valoarea unei literaturi prin cantitatea ei. Văd că și anul acesta s'au făcut bilanțuri de sfârșit de an, relevându-se producția literară. Teancurile de romane însă, nu înseamnă totdeauna literatură.

Deaceea critica trebuie să intervie pentru orientarea miilor de cititori care nu știu să facă alegere între unii și alții. Deoarece numai de patruzeci de ani atâtea școli literare au căutat să se afirme, acestea cer să fie puse la punct și cine în cele din urmă are un rol de recunoscut în lămurirea acestor valori literare sau de principii? Criticul trebuie să intervie, și deoarece productivitatea modernă sub o formă sau alta a ajuns la culmile care au întrecut poate așteptările noastre,



rolul criticului trebuie să devie din ce în ce mai important.

Intorcându-ne la epoca dela 1840, critica își avea rosturile ei. Acest lucru a căutat să expună Mihail Kogălniceanu în prefață la Dacia literară. Și dacă este să avem o primă impresie de critica ce s'a practicat nu numai de dînsul, dar și de alții împrejurul revistei din Moldova, putem spune—în afară de comparația pe care o făceam cu critica pe care a practicat-o Heliade Rădulescu—că are ceva care trebuie să i se recunoască; înainte de toate nu este o critică greoaie. Critica ce s'a practicat mai tîrziu este mult mai greoaie, mai pedantă. Este, prin urmare, exprimarea cîtorva păreri vicioase, cu multă convingere, mergînd chiar pînă la impetuositate și apoi trebuie să mai spun că este o critică ce nu era lipsită de lirism. Să nu ne închipuim critica ca ceva care trebuie să fie glacial, ceva în care se în-

chide sufletul, fără să aibă comunicativitate bogată, exuberanță în ea. Critica prin ea însăși, mai ales când este să-și afirme preferințele ei, nu se poate să se înstreineze de sentimentul de simpatie, de împărtășire a ceea ce este al altora.

Și această notă de lirism o găsim într'adevăr în școala Daciei literare și în primul rînd la Mihail Kogălniceanu, care era un temperament a cărei impetuositate merge pînă la vehemență. În felul acesta atitudinea lui critică nu are nimic pedant. Vom ajunge la epoca mai nouă, la critica lui Maiorescu, care este lipsită de lirism și pleacă dela doctrină. Maiorescu n'are nici două pagini de lirism, de exuberanță; epitetetele sînt foarte ponderate, forma este foarte îngrijită, profesorală de multe ori.

Și de aceea găsesc că generația dela 1840 avea această notă de generositate, fără să trea-



că peste marginile indulgenței foarte vinovate, cum s'a întâmplat la Heliade Rădulescu și la alții după 1870 sau chiar de astăzi, cum se întâmplă uneori.

Trebue să mai adaug în același timp, că uneori în afară de acei care au făcut critică directă sînt și acei care ca Negruzzi, Vasile Alecsandri, s'au întîlnit în aprecierile lor literare cu Kogălniceanu sau cu Russo, cînd ei în impresii, scrisori, articole de circumstanță, aduceau foarte discret cîte un sfat literar. În chestiuni de ortografie se știe că Vasile Alecsandri a avut o atitudine foarte categorică.

Văzută sub acest aspect, critica din școala lui Kogălniceanu cîștigă incontestabil nu numai prin faptul că este al doilea moment și mai categoric de afirmare în acest sens, dar ca expresie a unor suflete ce în felul cum și-au exprimat părerile, aduceau o notă care ne rămîne simpatică.

Nu voi insista prea mult asupra acelei  
prefete din Dacia literară, pentru că a ajuns  
să fie destul de cunoscută mai ales de cînd  
se recunoaște meritul adevărat al lui Kogălniceanu, pe cînd mai înainte, îmi aduc aminte  
cînd am făcut înainte de 1900 cursul asupra  
lui Russo, Vasile Alecsandri, erau unele murmu-  
re că le recunosc o valoare cam exagerată în  
literatură. Nu m'am înșelat și asupra acestei  
chestiuni vom reveni cînd vom ajunge la Russo.



9 II, 1931.

Pentru ca să înțelegem spiritul care a predominat în exprimarea lui Kogălniceanu și convingerile pe care căuta să le transmită altora, trebuie să ținem sama de ideile în care se concretiza ideologia lui. Kogălniceanu relevă tradiția vie care să ne servească pentru ceea ce avea să fie afirmarea noastră de viitor. Tradiția vie, era în măsură s'o înțeleagă bine, pentru că dînsul s'a îndreptat spre ceea ce ne rămînea din trecutul nostru în cronici și documente și nu a rămas departe de as-

pectele permanente ale vieții noastre, de obiceiurile populare.

De multe ori Kogălniceanu își arată predilecția sa pentru ceea ce era caracteristic pentru trecut nu numai ca fapte, ci și ca exprimare. Era la dînsul o înțelegere foarte dreaptă a ceea ce poate să ne dea trecutul în ce privește stilul.

Kogălniceanu a adus un spirit foarte ponderat; nu a căutat să introducă expresii arhaice în vocabularul nostru. Odată vorbește de veleatul creștinesc. Altă dată întrebuințează forma varvar din epoca neogrească, nu neologismul barbar. Sînt rare aparițiuni de stilizare în tot ce a scris Kogălniceanu și dacă le găsim mai des, le găsim în discursurile cu caracter literar și istoric nu în acele cu caracter politic. Vedem că înțelesese unde se pot face concesii arhaismelor în scrisul nostru.

O. Densusianu,

Tratat de estetică a limbii române. Fasc. 10



În ceea ce privește latura cealaltă, influența folklorului, și aici a fost foarte ponderat. Nu vedem expresiuni căutate anume. Nu apare deloc strein de obiceiurile tradiționale dela noi. Voi da un pasaj în acest sens. A avut în această privință o atitudine cît se poate de înțelegătoare; a adus la noi adevăratul spirit critic.

Cu privire la înoirile ce trebuiau aduse, Kogălniceanu nu a rămas strein la ceea ce putea să fie impus în cultura noastră. A petrecut mai mult timp și a făcut studii în Germania.

Trebue distinsă epoca în care a stat Kogălniceanu în Germania; era epoca romantică.

După 1870 a venit încrederea, pedantismul. Kogălniceanu a avut o altă atmosferă: aceea care după 1870 s'a îndreptat spre cultura germană.

Kogălniceanu a putut să vadă în limba

germană o exprimare mai vie, mai liberă, nu cu  
 acea arhitectură masivă și obositoare care se  
 întâlnește un deceniu în urmă. Totuși, a primit  
 influența mai mult din altă parte decât de la  
 Germani. În ce privește stilizarea lui, nu am  
 descoperit nimic de influență germană. Poate  
 doar un cuvânt pe care îl întâlnim în discursurile  
 sale: prelecție = "prelegere", din germ.  
Vorlesung. În germană avem o redare după latinul  
 PRELEGERE. Kogălniceanu a întrebuințat cel  
 dintâi această formă. Astăzi s'a impus forma  
prelegere. În ceea ce privește cuvântul profesor,  
 unii accentuează profesór. M'am fixat la  
 forma profesór. De vre-o patruzeci de ani s'a  
 căutat să se impună forma profésor, care cred  
 că e o influență germană. Acei care țin la forma  
 latină sau francesă accentuează ultima silabă.

Kogălniceanu nu are înnoiri numai din izvorul german, ci și din sursă francesă. A petre-



cut la Lunéville mai mult timp și fără să fi avut predilecție exclusiv pentru cultura franceză, se vede că a fost influențat în oarecare măsură.

Cum se presintă deci, influența franceză la Kogălniceanu ? E incontestabil că a știut să aleagă ceea ce era de recomandat. Nu găsim exces de franțuzisme. Intrebuințează, de exemplu, formele sujet, octroi, însă relativ, aceste franțuzisme sînt mai discrete decît la alți contemporani ai lui. Si în ceea ce privește tradiția și în ceea ce privește susceptibilitatea lui de a primi din cultura nouă unele elemente, apare călăuzit de acel spirit critic pe care l-a avut și în alte împrejurări. E caracteristic un pasaj din discursul ținut la Academia Mihăileană și semnificativ pentru ceea ce aduce ca obiectivitate. Vorbește despre latinitatea noastră, dînd o sintesă a ceea ce a fost trecutul nostru și despre mania de a ne numi

Romani.

In mine veți găsi un Romîn, însă niciodată pînă acolo, ca să contribuez la sporirea romanomaniei, adică mania de a ne numi Romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii din scriitorii din Valahia. Petru Maior, de fericită aducere aminte, prin cartea sa Despre începutul Romînilor, publicată pentru întîia dată la anul 1812, ca un nou Moisi a deșteptat duhul național, mort de mai mult de un veac; și lui îi sîntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atunci s'a pornit în tus-trele provincii a vechii Dacii. Pe de altă parte, însă, a avut și nevinovata nenorocire, să producă o școală, destul de numeroasă, de Romani de la Romulus și pînă la Romulus-Augustus. Așa d. Aristia, pre carele îl cinstesc ca bun traducător a unei părți a Iliadei, într'un poem epic exaltat de un entuziasm puțin potrivit cu un Roman, d Aristia zic, numește Romîn pe Longin, sutașul roman, carele a străpuns coasta Domnului nostru Isus Hristos, cînd era răstignit pe cruce, și nu-și putea ascunde bucuria că cel întîi creștin a fost un Romîn.

Să ne ferim, Domnilor mei, de această manie care trage asupra noastră rîsul străinilor. In poziția noastră de față, cea întîi datorie, cea întîi însușire trebuie să fie modestia; almintrelea, am putea merita aceea ce zice Dl Eliad, că numai națiile bancrute vorbesc necontenit de strămoșii lor, bunăoară ca și evghenistii scăpătați. Să ne scoborîm din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ținea: și din potrivă dacă isgonim demoralizația și neupirea

---

1. evghenist = de bun neam, nobil.



obștească, care ne dărmă spre peire, ne vom sili cu un pas mai sigur, a ne îndrepta pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizații sănătoase și nu superficială cum o avem, atunci vom fi respectați de Europa, chiar dacă ne-am trage din hordele lui Gengis-Han. Așa dar, Domnilor mei, eu nu vă voi ascunde că legile, că obiceiurile, că limba, că începutul nostru se trag din Romani; istoria de mult a dovedit aceste. Nu voi măguli o manie ridicolă, vorbindu-vă de faptele Romanilor, ca și când ar fi ale noastre; ci voi face ceva mai folositor: mă voi sili a vă îndemna, că dacă vroiți să fiți cunoscuți de adevărați fii ai Romanilor, apoi să faceți și Domnia-voastră ceva, care să poată sămălui cu isprăvile poporului de lume domnitor.

M. Kogălniceanu, Opere.

Ed. Cartoian, p. 89.

Kogălniceanu a prevăzut ceea ce trebuiau să fie preocupările noastre istorice. A știut să găsească nota justă în toate curentele din cultura noastră. Nu a exagerat ce era frances, nu a primit orbește ce venea din Germania și mai ales nu s'a lăsat atins de erezia școalei ardelene, o însușire excepțională pentru vremea aceea.

Dacă din acest continuu spirit Kogălni-

ceanu a reușit să-și fixeze atitudinea lui intelectuală, vom înțelege ceea ce caracterizează exprimarea lui. Să nu pierdem din vedere că afară de ceea ce era nou și din sursă romantică a fost influențat și de cultura clasică. Trebuie să admit că dînsul a luat în considerație clasicismul și mai ales disciplina frazei. In frasa cu o factură cam uniformă, însă nu obositoare, se vede totdeauna sufletul concentrat și exuberant, exuberanța adevărată privind pornind dela concentrare. Uneori frasa e prea dusă departe, însă, chiar atunci, incidentele nu apar des. Ceea ce reiese, este stilul fixat în patru, cinci rînduri și unități de fraze care se repetă, un ritm—cam elementar—însă a știut să salveze impresia de ceva prea simplist.

Dacă ne referim la primele cuvinte din Cuvînt introductiv, vom vedea această factură bine relevată:

După priveliștea lumii, după minunile na-



turii, nimică nu este mai interesant, mai măreț, mai vrednic de luarea noastră aminte decât Istoria.

Istoria, Domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiți, este adevărata povestire și înfățișare a întâmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vrăstelor și a experienței. Se poate, dară, cu drept cuvânt, numi glasul semințiilor ce au fost și icoana vremii trecute. Karazin, în alte cuvinte, o numește testamentul lăsat de către strămoși strănepoților, ca să le slujească de tălmăcire vremii de față și de povățuire vremii viitoare.

Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihaileană, p 73.

Claritate ireproșabilă. Heliade Rădulescu cînd era clar se risipea, fiind prea impresionist. Frasă care nu ajunge la mecanisare prin întrebuintarea aceluiași procedeu.

Infățișare e o formă moldovenească; moldovenismele la Kogălniceanu nu au ceva supărător, pentru că nu are pretențiunea de a le impune.

Dacă ne raportăm la alte stilisări de maturitate, le găsim aceeași calitate: un simț al ritmului. Acesta apare concentrat în acele cuvinte cu care dînsul a întîmpinat pe Cuza cînd

s'a urcat pe tron. Ne vom opri la un pasaj ca să vedem reflexele de exprimare pe care le aduce:

O, Doamne, mare și frumoasă-ți este misiunea! Constituția din 7 (19) August ne însemnează o epocă nouă; și Măria Ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul; fă ca legea să fie tare; iar Tu, Măria Ta, ca Domn, fii bun și blînd, fii bun mai ales pentru aceia, pentru cari mai toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că dacă 50 de deputați Te-au ales Domn, înșă ai să domnești peste două milioane de oameni.

Fă, dar, ca domnia Ta să fie cu totul de pace și de dreptate; înpacă patimile și urile dintre noi și reintrodu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție.

F. I. I.

Impresia e mai mult de o rugăciune, o implorare pentru sentimentele vrednice pe care țara le așteaptă dela el.

Referindu-ne înșă tot la ceea ce a scris Kogălniceanu, parcă vedem o apropiere de care trebuie să ținem sama. In Obiceiuri dela țară, reproduce foarte literarisat, ne dă un frag-



ment de orație:

Iată viind vremea vrîstei căsătoriei și veseliei dumitale, frate, părintele nostru te pune la masă, și mire te face, unindu-te de-acum și cu alt neam străin; ci pururea să fii neuitător părinților și dragostilor frățești; și toată vremea să fii plecat la toate porocile părințești cu toata inima, ca să iei binecuvîntarea lor. Cinstește pe tatăl tău și durerile maicii tale să nu le uiți, că prin ei te-ai născut, și cu binecuvîntarea părințească, cu bun ceas dela Dumnezeu, să fii pururea în veselii, dumneata. Amin.

Scene pitorești din obiceiurile poporului,  
p.50 .

Vedem că este același ritm. Imi vine să cred că atunci cînd a rostit cuvîntarea impresionantă în fața lui Cuza, în amintirea lui Kogălniceanu erau vorbe auzite la o orație. M'am gîndit că poate era o amintire din Invățăturile lui Neagoe Vodă, dar mai curînd putem să rămînem la părerea că e ceva din exprimarea poporului.

A arătat ce se poate, fără pretenție, fără rusticisare. A adus un ecou din orația noastră,

care păstrează ceva din demnitatea moravurilor strămoșești.

Ar fi să ne oprim mai mult la un pasaj dintr'un discurs pentru îmbunătățirea soartei țăranilor. Kogălniceanu putea să fie retoric. Găsim la el convingere, pasiune, logică. În partea din urmă găsim ceva patetic:

O! fie-vă milă de un milion de țărani, cari cu femeile și cu pruncii lor, deși ținuți afară și departe de desbaterile noastre, au ochii țintiți asupra dealului Mitropoliei ca asupra soarelui mîntuirii, și vă întind mîinile!

O, nu drămuți brazda de pămînt trebuitoare hranei țăranilor. Gîndiți la durerile, la patimile, la lipsurile trecutului lor. Gîndiți la originea averilor D-v; gîndiți că cea mai mare parte din ele o datoriți muncii și sudoarelor lor! Inchipuiți-vă că părinții lor s'au luptat alături cu părinții noștri pentru salvarea țării și altarului. Gîndiți că mîine poate ora pericolului poate iarăși suna; că fără dînșii nu veți putea apăra nici Patria, nici averile, nici drepturile voastre și că—odată țara căzută—nu veți fi decît slugile străinilor, cînd astăzi sunteți în capul Romîniei, în capul unei țări libere și autonome.

p. 238.

Kogălniceanu a usat de această notă pa-



tetică, fără să degenereze însă în patetism.

Am putea spune că dela discursul acesta din anul 1861, a început oratoria noastră politică. Toți acei care au urmat au fost din școala lui Kogălniceanu. Dînsul e un inițiator. Oratoria lui a impresionat și pe cei ce i-au cetit discursurile. E cel mai cumpătat în expresii și cînd vorbește ca istoric și cînd vrea să-și fixeze idealul lui cu privire la politică. Oratoria lui a adus la noi, între 1850 - 1860, posibilități nouă de exprimare.

16 II, 1931.

Cînd am fixat figura de orator a lui Mi-  
hail Kogălniceanu mi s'a părut că am nedreptă-  
țit pe Barbu Catargiu, care de mult a fost re-  
cunoscut ca un artist al cuvîntului. Nedreptă-  
țirea ar veni de acolo că înaintea lui Kogălniceanu, cronologiceste ar fi trebuit amintit  
Barbu Catargiu, pentru că într'adevăr, în viea-  
ța politică acesta din urmă s'a manifestat mai  
de vreme cu un discurs pe care l-a ținut între  
anii 1842 -1843 și care l-a afirmat deodată  
printre fruntașii elecvenței noastre. In ace-



lași timp era cu zece ani mai tânăr decât Kogălniceanu, deci un motiv ca preferința să treacă mai curînd asupra oratorului din Muntenia. Totuși, rectificarea nu vine dela sine față de locul întîi pe care l-am dat lui Kogălniceanu; ne duce spre o stabilire de deosebiri între unul și altul. Dacă într'adevăr, Catargiu a precedat intrucîtva pe oratorul și scriitorul din Moldova, totuși acela care a avut înrăurire mai mare este tocmai Kogălniceanu și apoi influența pe care a avut-o pentru scriitori, să zicem în cazul nostru pentru oratori, contează față de alte considerațiuni. Dacă Barbu Catargiu are incontestabil, remarcabile însușiri ca orator, înrăurirea lui a fost mai redusă decît a contemporanului său din Moldova, mai redusă, din cauza ideilor pe care le-a susținut, idei care l-au calificat de reacționar față de vederile nouă pe care le aducea Mihail Kogălniceanu.

Dacă este să apreciem forma oratorică a fiecăruia din ei, mărturisesc că nu ași putea arăta o preferință în ceea ce privește stilul literar al unuia sau altuia. Redarea lor în adevăr, este rară și față de ceea ce este astăzi nu ne dă impresia de ceva de tot învechit. Acel care a publicat discursurile lui Barbu Catargiu, Anghel Demetriescu, spune că Barbu Catargiu este superior lui Kogălniceanu, pentru că acesta ar fi de multe ori prea prolix.

Cred că prolixitatea nu poate fi adusă ca vină lui Kogălniceanu. Din cele câteva fragmente ce am citit, cu altă ocaziune, stilul lui ne-a apărut ca un stil nu diluat, ci dimpotrivă, concentrat, așa încât aprecierea lui Anghel Demetriescu mi se pare exagerată.

Barbu Catargiu se exprimă și dînsul într'o formă concentrată, lapidară. Dacă e să-l comparăm cu Kogălniceanu, trebuie să recunoaș-



tem că sînt două feluri deosebite de a se exprima, fiecare din ele fiind o arhitectură impunătoare. Ceea ce ne impresionează mai ales în aceste discursuri, e faptul că se ridică deasupra banalului, avînd concentrare sufletească, stilizare frumoasă și bogăție de nuanțe.

În prima lecțiune am vrut să arăt că valoarea pe care trebuie s'o dăm comparațiunilor este relativă. Comparațiunea, n'am vrut să spun că ne duce spre erarhisări și diminuări ale unuia sau ale altuia. Comparațiunile, am înțeles că sînt justificate atunci cînd punînd alături doi scriitori, să apară fiecare cu originalitatea lui și din contrastul de realizări ale unuia și ale altuia, putem să punem mai bine în evidență personalitatea fiecăruia. Deci, comparațiunea n'am făcut-o ca să reducem pe unul sau să ridicăm valoarea celuilalt.

Prin urmare, aplicînd comparațiunea la Ca-

targiu și Kogălniceanu, să vedem prin ce nuanțe se deosebesc, ce grad de concentrare, ce exprimare găsim la unul și la altul.

Kogălniceanu are ceva care apare mai discursiv. Să nu uităm că era istoric și că atare era pornit spre discursuri. Barbu Catargiu nu era istoric; dînsul a venit și s'a afirmat cu însușiri literare remarcabile și dacă ar fi vrut să fie, de exemplu, critic dramatic, ar fi reușit foarte bine. A scris cîteva pagini de deosebită valoare și cu mult nerv critic, pline de părerii sănătoase în vremea aceea. Aducea, prin urmare, ca orator o cultură serioasă și mai ales pricepere literară. Atunci înțelegem diferența între unul și altul. Dacă mai adăugăm că Barbu Catargiu a fost influențat mai ales de maestrul elocvenței franceze, găsim iarăși o deosebire. Și Kogălniceanu a citit discursurile lui Cicero și a urmărit pe oratorii francezi, însă am impresia



că Barbu Catargiu s'a apropiat mai mult de genul oratoric reprezentat în Franța. Aducea totodată și amprenta spiritului frances și fondul moralisator se evidențiază în discursurile lui. Pe lângă acestea găsim în discursurile lui combativitatea omului care vrea să forțeze nota.. Fiind un artist al cuvîntului, a reușit mai ușor decît alții și de aceea chiar atunci cînd a pus mult temperament în exprimare, n'a căzut în exagerările altora. Din cauză însă, că părerile lui treceau drept reacționare, ne face impresia că de multe ori a trebuit să pună mai multă vibrație în ele, cu intenția de a convinge, pe cînd Kogălniceanu era mai sobru și era mai sigur că este în nota sufletească a ascultătorilor săi. Trebuie să adăugăm că frasa oratorică a lui Barbu Catargiu e sacadată, nu are liniștea pe care o vedem în arhitectura stilistică a lui Kogălniceanu, chiar atunci cînd dă nota ridică

și caută să ne arate toată exuberanța sufletului său. Vă voi cita din acele discursuri pe care le-a ținut Catargiu cu ocaziunea unirii Principatelor. Așa cum au fost tipărite de Anghel Demetrescu, discursurile lui Barbu Catargiu, ne ajută să-l putem urmări nu ca orator, dar mai ales ca idolatru a unor idei și putem vedea din aceste discursuri care era atmosfera parlamentară la noi între 1860-1870.

Este un pasaj dintr'un discurs dela 1859 unde dînsul aduce o muștrare acelor care vorbeau cu dispreț de generațiile anterioare. Și el spunea că aceștia alungă amintirile trecutului. Cred că știți dealminteri, că Barbu Catargiu deși reacționar totuși a avut idei echilibrate în foarte multe împrejurări. Iată un pasaj:

Intre cei ce au fost și au făcut ceva, și între cei ce făgăduesc și n'au făcut nimic es-



te mare deosebire. Cei ce au fost, au făcut mult rău, dar au făcut și mult bine; vînturînd faptele lor, tot vor rămînea multe grăunțe din pleavă, ca să avem ce semăna și să putem în urmă culege. Dar, de vom vîntura vorbele pompoase, făgăduelile umflate, de care suntem asurziiți de cîți va ani în coace, vă întreb, în cuget curat, ce credeți că ne-ar rămînea. Tot ceea ce am putut agonisi vînturînd vîntul: un sgomot amăgitor, o gîngă de vorbe îngîinate, babilonice, neînțelese chiar de cei ce le rostesc. Iată rezultatul. Vă rugăm dar, d-lor, fiți mai modeste în vorbe. Noi avem răbdare și răbdare multă; vă așteptăm faptele, ca să vă ptem cunoaște cine sunteți, ce voiți și ce puteți.

p.129.

Vedeți, cuvinte incontestabil impresionante și mai ales ceva din rațiunea bine socotită împotriva acelor care vorbeau prea superficial, care nu-și dădeau sama de multe ori de gravitatea unor fapte, unor acțiuni care puteau totuși să aibă efecte dezastruoase, cum se întîmplă de multe ori.

Ar fi de relevat iarăși un pasaj în care întîlnim o formă frumoasă și care ne arată pe gînditorul idealist preamărind superioritatea intelectuală. Vrea să spună în acest pasaj că

nu există realizări de orice natură decît atunci cînd cîteva suflete, suflete adevărate, se unesc prin muncă, prin avînturi, şi aduc o îmbogăţire, un capital real, cîstit şi material.

Puterea, dibăcia, agerimea trupească, agerimea intelectuală, geniul invenţiei, geniul perfecţiei, toate se leagă împreună, şi fiecare din ele se sprijine şi sprijine pe cealaltă, şi din acestea toate se naşte progresul, avem bogăţia, cauza şi efectul, alfa şi omega al tuturor strădaniilor omului. Rolul averii, vedeţi domnilor, nu e mai mic decît al celorlalte capacităţi. Nu; căci fără ea, cine ar răsplăti pe cel ce 'şi dărapănă puterile trupului printr'o muncă ostenitoare, pe cel ce 'şi consumă viaţa în chibzuirii adînci, în descoperiri şi invenţii înalte şi atît de folositoare omenirii ? Cine ar răsplăti, zic, pe cel după urmă muncitor şi pe cel mai mare inventator ?

B.220.

Vedeţi că, de fapt, Barbu Catargiu nu era tocmai aşa reacţionar cum a fost calificat de acei care voiau să apere spiritul de castă.

Vedeţi, prin urmare, ce bine a nuanţat Barbu Catargiu armonia care trebuie să existe în-



tre toți acei care colaborează la manifestațiile hotărîtoare în viața unei țări.

Dacă uneori în cercuri restrînse în care a pronunțat discursurile sale Barbu Catargiu a influențat, această influență nu s'a întins destul de departe. Barbu Catargiu a avut totuși idolatrii săi. Aceasta se datorește printre altele și unei însușiri, care poate că lipsea lui Kogălniceanu uneori, însușirii de a impresiona. Din amintirile pe care le-a cules Anghel Demetriescu, se evidențiază că impresi-  
ona, mult cu timbrul vocii sale, cu gesticulați-  
a nervoasă, încît ne-am putea explica pe deo-  
parte răsunetul în cercul unde a vorbit și a-  
precierea care i s'a dat în afară. Trebuie să adăugăm însă, că a fost un răsunet mai limitat față de acela al lui Kogălniceanu, care a cucerit toate sufletele.

Și acum, prin contrast, să trecem la genul  
culiva, care a însemnat un nume important în e-

poca aceasta; să insistăm puțin asupra lui  
C.A. Rosetti.

Ar fi de relevat toate aceste valori ca-  
 tegorice din această epocă de închegare a vi-  
 eței noastre dela 1840 - 1860. In genere do-  
 mină o apatie pentru punerea la punct a unor  
 fapte, ce pot să dea învățături și pentru ac-  
 tualitate. Făcînd comparația între un gen de  
 exprimare și celălalt, de fapt indirect, ne ra-  
 portăm la ceea ce este și al vremii de astăzi.  
 Rosetti a pronunțat și el multe discursuri, dar  
 mai ales unul ne interesează. Fiind delegat în-  
 preună cu alții să se presinte după alegerea  
 ca Domn a lui Cuza, a rostit acest discurs, ca-  
 re cuprinde după ediția cea mică pe care a da-  
 t-o Dl Adamescu vre-o patru pagini. Nu antici-  
 pez cu aprecierile; vor ieși dela sine din ci-  
 tirea citorva pasaje:

Măria Ta, sântem mândri și fericiți că A-  
 dunarea Electivă din București, ne-a onorat



cu marea și frumoasa misiie de a depune Coroana lui Mihaiu în mâinile Măriei Tale, cărui frații noștri de aici au încredințat Coroana lui Stefan. Ceea însă ce realță misiia noastră și face să tresalte de fericire inima Măriei Tale, este că Românii Munteni au coronat în Măria Ta, nu un individ ci marile principii de viață ale naționalității noastre.

Gh. Adamescu, Elocvența română, p. 135.

Vedeți ce straniu sună astăzi așa ceva, expresii ca misiie, realță, individ, pe care nu le-am găsit la Kogălniceanu cu toată năvala de neologisme din vremea aceea, fiindcă Mihail Kogălniceanu avea simțul cuvintelor. C.A. Rosetti vorbește de Cuza cu termenul "un individ". Astăzi în jurul acestui cuvînt s'a creat o atmosferă foarte puțin favorabilă.

Mai departe urmează:

Cu inimile zdrobite de durere, ne supuserăm în toate acestea voinței minorității puterilor chezașe și procedărăm la alegerea domnului. În momentul însă în care Adunarea electivă din București voia să proceadă la alegerea domnului său, fatala prăpastie, în care ne aruncă despărțirea puterilor administrative, se arată înafnte în toată adâncimea ei și în

acel moment mandatarii Nației, stingând cu lacrimile lor focul de ură și de diviziune ce nenorocirile trecute aprinsese între clase și partide, se luară unii pe alții în brațe și săriră cu toții fatala prăpastie, strigând: Să trăiască Alecsandru Ioan I!

P.139.

Vedeți aici cum apare în plin romantismul cu o notă falsă de tot. Si îmi închipui pe Rosetti subliniind aceste cuvinte cu gesturi impresionante, cu fraseologie de răspîntie, cum se obișnuște în adunările politice. Astăzi se caută desigur, de către acei care își dau sama ce trebuie să fie cuvîntul adevărat, cuvîntul frumos, se caută să se spună cuvinte ieșite din suflet, care nu caută efect ușor, ci caută să impresioneze profund.

Tot în acest discurs găsim "fapt din cele mai mari", o expresie plată din cele mai grave; sau: "cei care vor mai îndrăzni a refuza unirea principatelor", adică, cei ce se vor mai opune..... sau: "voesc a le șterge în-



dată din sânul națiilor celor vii", o asociere curioasă și nepotrivită de cuvinte. Rosetti mai întrebuința și expresiuni ca acestea "adevăratele conchiste"; conchistă dă o impresie deplorabilă.

Din toate acestea rezultă că Rosetti era lipsit de simțul frumosului, și ca orator era ajutat desigur de mimică. Dar numai cu aceasta nu poate să fie cineva un orator bun; ceea ce trebuie să impresioneze este fondul sufletesc al discursului. El este, prin urmare, cu totul departe de Kogălniceanu și de Barbu Catargiu.

Dacă e să înțelegem de unde provine această scădere, trebuie să ne gândim care a fost în genere mentalitatea lui Rosetti. Era un ideolog și incontestabil un suflet pornit spre avinturi, însă de multe ori desordonate. Din lecturi la întâmplare, a făcut și literatură, a scris versuri în care găsim incontest-

171  
tabil un suflet vibrant, însă prea desorientat,  
a căutat să ajungă impresionant, pentru că nu  
trebuie să uităm că Rosetti—și aici e marea  
lui slăbiciune—a urmărit teatralismul. Desi-  
gur, la aceasta a contribuit și vanitatea. Când  
te mulțumești cu efecte ușoare, de multe ori  
ajungi, natural, ca să fii increzut. Îți închi-  
pui că orice cuvânt ai spune, numai datorită  
felului cum îl intonezi, capătă o valoare no-  
uă. Asemenea concepție nu poate dăinui.

Vedeți dar, ce insuficiență, ce inferiori-  
tate incontestabilă se vede în acest discurs  
care a fost pus în legătură cu temperamentul  
lui Rosetti și cu cultura lui. În orice caz,  
ca orator nu poate să conteze; produce efec-  
te doar în oratoria de improvisație, nu în o-  
ratoria de stil, care singură se impune.

După ce am insistat asupra genului ora-  
toric să revenim la ceea ce ne-a îndreptat  
spre activitatea lui Kogălniceanu, adică ide-



ile ce s'au dezvoltat, au circulat grație mișcării dela Dația literară. Acela care merită să fie amintit ca doctrinar, mai mult decît Ko-gălniceanu, este Alecu Russo. Alecu Russo a fost un nedreptățit. Multă vreme nu i s'a recunoscut adevărata personalitate. Și astăzi sînt aprecieri care caută să-l diminueze, deși el a fost în fruntea mișcării dintre 1830 - 1840. S'a reîncercat să i se conteste paternitatea Cântărei României în favoarea lui Bălcescu. Argumentele sînt lipsite de convingere, pentru că am rămas la părerea, foarte justificată în toate istoriile literare, că numai Alecu Russo putea să fie autorul acestui poem în prosă.

În afară de aceasta, în ceea ce privește stilul lui, din cînd în cînd se dau aprecieri care trebuie justificate. În Istoria literaturii romîne, Dl Iorga spune că avea însușiri poetice "fără socoteală și fără scop". Aprecierrea este nedreaptă, pentru că Alecu Russo a

scris, de fapt, prosă poetică și vibrantă, nu poezie pretențioasă. El n'a scris "fără socoteală și fără scop", pentru că orice rînd al lui era ca o săgeată, ca o izbucnire împotriva acelorora cu care nu putea să aibă cauză comună.

Deci, dacă voi insista și asupra lui Alecu Russo, o voi face pentru ca să rectificăm valoarea adevărată a lui, căutînd să evidențiem și notele caracteristice, care ni-l arată ca pe o adevărată personalitate.

În ceea ce privește stilul lui, trebuie să spun că într'adevăr, frasa lui nu supără. Nu trebuie să uităm că a stat în streinătate și a fost prea mult influențat de sintaxa franceză. Intrebuințează și neologisme, totuși găsim o frază vie, nervoasă și impresionantă. Am putea spune că Alecu Russo este cel dintîi impresionist din critica noastră. Aceasta se vede din tot ce a publicat în România literară și în Propășirea care se leagă cu ce este publicat în Dacia li-



terară. Ar fi o monografie interesantă de făcut, consacrată acestor trei reviste care au avut un rol important în mișcarea noastră literară - culturală de acum optzeci de ani. Să se arate ce s'a publicat acolo ca doctrină în toate direcțiile. Sînt unele nume uitate astăzi, care aveau însă o valoare absolută atunci. Prin urmare, din aceste scrieri, Alecu Russo apare doctrinar și critic. De altminteri singur spune într'un loc cum nevoia critică se impune:

Critica dar e o faptă romînă astăzi și de nevoie; cînd pîraiele se înflu de apele glodoase a ploilor de toamnă și ameninț cu înecare casele de pe malul lor, gospodarii își număr odoarele, le strîng și strig de la un mal la altul sosirea primejdiei. Poate că în treacă critica vatămă vr'o iubire de sine mai tare decît dreapta judecată; dar cine scrie, cine se pune în fruntea națiilor, cu adevărată sau închipuită misie, acela se face proprietatea publicului; mișcarea, sufletul lui, toate sînt a discuției, pentru acela ființa i se șterge; din om rămîne numai numele. Cum să critici sistemele de limbă bunăoară, dacă nu vei arăta care gramatici au făcut întunericul? Cum vei însemna gramatica, dacă

nu vei numi făptuitorul ei ? Cum vei deștepta  
 cetirea, dacă nu 'i spune autorul cărței? - căci  
 numele în literatură și în funcții sînt titlu-  
 rile ce ațîță recunoștința, iubirea sau desgus-  
 tul și desprețul publicului. Multe lucruri și  
 multe cuvinte sînt încă în lume ce Romîni nu  
 înțeleg: porneala limbei, și noima criticei sînt  
 două din aceste lucruri încă neînțelese.

Al. Russo, Scrieri. Ed. P. V. Haneș, 1908, p. 61.

Vedeți și aici o notă originală, dar face gre-  
 șala de a întrebuița cuvinte romînești, neoa-  
 șe alături de neologisme, fără ca să cadă to-  
 tuși în ridicol. El avea un auto-control care  
 îl ținea departe de grotesc.

Vorbește astfel de "porneala limbei și  
 noima criticei". Alecu Russo și-a aplicat pă-  
 rerile sale, cînd a adus o critică mai catego-  
 rică, mai personală, mai respectată, în care se  
 vedea uneori ideile lui Kogălniceanu. Aceasta  
 se poate vedea mai ales atunci cînd, el, mai  
 mult decît Kogălniceanu, arată ceea ce lipseș-  
 te literaturii noastre, o afirmare în sens ro-  
 mîneso:



Obiceiurile părintești au părăsit clasele cultivate; aceste clase s'au depărtat de fizionomia poporală precît s'au depărtat de tradițiile boerești.....Să nu ne înșelăm: în Moldova astăzi eczistă cinuri, dar boeri nu mai sînt ....avem proprietari, amplioiați, bogați, speculanți, poeți, advocați, profesori, alegători, oameni mai bine sau mai rău crescuți.....Cine s'ar mai zice astăzi om de casa cuiva ? Credințele, vorba era una la boer și la plugar; acea legătură s'au întrerupt o prăpastie adîncă desparte astăzi omul nou, poreclit boer, de popor și prăpastia aceea se chiamă știința. Pe cît boerul crește în idei și în învățatură, pe atîta poporul rămîne în urmă.

Al. Russo, Scrieri. Ed. P. V. Haneș, 1908, p. 35.

Un alt pasaj în legătură cu valoarea tradiției e următorul:

Dacă este ca neamul român să aibă și el o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților și se va îndrepta la isvorul adevărat: la tradițiile și obiceiurile pămîntului, unde stau ascunse încă și formele și stilul; și de ași fi poet, ași culege mitologia romînă, care'i frumoasă ca și cea latină sau greacă; de ași fi istoric ași strebate prin toate bordeele să descopăr o amin-tire sau o rugină de armă; de ași fi gramatic ași călători pe toate malurile romînești și ași culege limba.

Op. cit., p. 36.

Aici Alecu Russo întrebuintează un stil ca al lui Kogălniceanu, nu cu aceeași solemnitate, mai capricios, încît poate să apară unora că este stil ușor, gazetăresc, însă nu este așa. In acest pasaj Alecu Russo arată valoarea tradiției și a folklorului nostru; a revenit apoi asupra importanței cîntecelor, a dat ajutor lui Alexandri la culegerea de poezii populare. După dînsul s'a insistat mult în sensul acesta, deși erau unii cu totul refractari la ceea ce poate să fie păstrat ca fond și formă frumoasă în inspirația populară.

E mai bine în culegerile sale decît Grigore Alexandrescu la care găsim o atitudine reacționară. Dar filologii era prea exclusiviști în acea vreme, prea porniți într'o parte. Sînt și astăzi destul cu asemenea moșteniri. Totuși, parcă ne-am aștepta dela cineva, cum era Timotei Cipariu, să aducă o înțelegere în această privință. Timotei Cipariu publică

O. Densusianu,  
Evoluția estetică a limbii române. Fasc. 12



că la 1855 un compendiu de gramatică romînă unde explică termenii care trebuiau să fie întrebuințați într'o poezie populară. Dînsul avea cult numai pentru ceea ce era clasic. Prefața acestui compendiu este interesantă, dar prea pedantă și exclusivistă. Și atunci vedeți că reacțiunea pe care o pornise Kogălniceanu, trebuia afirmată cu cît mai multă energie. Alecu Russo a scris paginile acestea în care avea absolută dreptate. Ceea ce astăzi este cîștigat definitiv, ceea ce este loc comun, atunci era prilej de contestație și a trebuit o luptă întreagă pentru ca să se afirme curentul de apropiere al literaturii culte de cea populară, curent în care Alecu Russo și-a afirmat cu deosebire însușirile lui. Am văzut că și Alecsandri, Kogălniceanu, Negruzzi au scris despre valoarea literaturii noastre populare de acum 60 - 70 de ani, însă Alecu Russo a relevat adevărata importanță care trebuie dată acestei literaturi populare.

23 II, 1931.

Cînd spuneam despre Alecu Russo că poate fi considerat ca un critic al generației dela 1840, nu înțelegeam prin aceasta că dînsul ar fi fost în primul rînd numai critic literar. De fapt, dînsul ca și Kogălniceanu, nu a aplicat critica sistematică la operele literare, nu a stăruit să analizeze incîntinuu ceea ce este al operelor literare între anii 1840 - 1860, ci alături de directiva literară, în legătură cu reforma limbii, a căutat să revisuiască problemele generale ale culturii



noastre. Aşa încît, alături de ceea ce se referă direct la literatură sau limbă găsim la dînsul și preocupări în legătură cu viața națională la noi. Despre patriotism dînsul s'a exprimat odată, cum nici Kogălniceanu nici alții nu au stăruit să se exprime. Putem vedea, prin urmare, o notă personală a lui Alecu Russo în direcția patriotismului într'un pasaj din cugetările sale. El caută, și chiar la începutul acestor cugetări, să atragă atențiunea asupra acelor care iau prea ușor patriotismul. În felul acesta am văzut că protesta și Barbu Catargiu, însă Alecu Russo apasă mai mult asupra falsului patriotism din care unii și pentru vremea lui își făcuse un fel de profesiune. Iată cum se exprimă dînsul în cugetările sale despre falsul patriotism:

Falsul patriotism este masca egoismului în timpurile de tulburare.

P. iși

Vedeți, în două rînduri o punere la punct ca-

re are valoarea ei. Spune anume Alecu Russo că atunci cînd împrejurările sînt tulburi, se găsesse mulți din acei care cu gestul, cu grandilocvență vor să pară patrioți și mai departe spune:

Aceia care speculă libertățile popoarelor cari n'au alte principie decît interesul personal, alt Dumnezeu decît pre sine însiși, altă profesie de credință decît noi prin noi și pentru noi; aceia cari nu cred nici în popor, nici în libertate, nici în sacrificiuri, nici în devotament, se acopăr cu haina patriotismului în zile de luptă, în zilele cele mari ale popoarelor. Ei parcă fac sacrificiuri, dar nu sacrifică nimic, ci pun la dobîndă.

**Rîși**

Este o expresie foarte potrivită acest "pun la dobîndă", o expresie neoașe romînească. Mai găsim la dînsul asemenea expresiuni curat romînești, unele chiar cam îndășnețe alături de unele neologisme, însă spiritul său autohton nu dispăre și nu este afectat de prea multe neologisme. Remarcăm și aici o stilisare nu se exprimă didactic; frasa apare nervoasă cu un ritm



deosebit și cu pasaje care-l apropie de ceea ce poate fi considerat ca îndrumător al literaturii. Desigur, că găsim unele expresii care ne par demodate astăzi, de pildă, el speculă în loc de el speculează și sacrificiuri în loc de sacrificii. Dar nu putem, după ce s'a fixat astăzi limba, să judecăm nici pe Alecu Russo, nici pe alții, dacă întrebuițau forme divergente față de cele de astăzi, ci trebuie să recunoaștem că atunci chiar când exprimarea sa nu este în acord cu ceea ce este al limbii de astăzi, nu scria fără să-și dea sama, ci cu o exprimare destul de îngrijită cu dorința de a se apropia cât mai mult de forma literară.

Alecu Russo a scris pasaje în legătură cu viața poporului nostru din care se poate vedea stilul său, intențiile sale literare și în care putem recunoaște calitățile sale de exprimare literară. Vă voi reproduce un pasaj pentru a vă putea face o idee cât mai apropi-

ată de stilisarea pe care a știut s'o dea Alecu Russo exprimării sale:

Nu este Românul din acele neamuri ferice, ce au hrana minții la ușa părințească; multe veacuri ș'au primblat el cortul de pe șesuri pe dealuri, de pe dealuri pe alte dealuri căutîndu-și pămîntul strămoșesc... acum încă e pribeag pe lumea înțelepciunii, și trebuie în neagra străinătate să-și agonisească putere, pentru a mărturisi și sfinți patria mult iubită, dar mult necăjită, patria asta ce se clatină, ca o luntre ușoară în toate părțile, și se întoarce cînd la apus, cînd la răsărit, cînd la miază zi, cînd lamiază noapte, ca frunza vîrtejită de furtunile toamnei.. departe trebuie să cîștige inimă și pînea sufletească, ce susține în zilele nedreptăților și înfrumusețează zilele sărine.... căci pînea sufletească și inima sînt un rod scump și rar a pămîntului român, ist bogat de roduri... Intr'o zi, copilul care îl chiamăm cuconaș și se va chiama mai tîrziu, Neamț, Franțuz și mai în urmă bonjurist, copilul crescut în hazar<sup>1</sup>, în bumbac și în toate dragostele mamei trece intr'o caretă.... caretă se mișcă.... se tot mișcă.... merge și tot merge peste nouă țări și nouă hotare.... icoană tristă a vieții politice a bietelor țări.

p.104.

Intr'adevăr este ceva nebulos în acest cerc de frase, dar recunoaștem totuși, care au fost intențiunile lui Russo cînd a scris aceste

1. Așa dă ediția D-lui Haneș. Trebuie să fie greșit în loc de huzar.



rînduri. El pune în contrast ceea ce a fost  
vieța Romînilor de altă dată, vieța nestat-  
ornică, vieța de ostilitate, încontinuu plî-  
nă de un patriotism sănătos, în contrast cu  
vieța din vremea lui, nestatornicia suflete-  
lor, oameni care nu pot să-și fixeze preferin-  
țele, cînd unii caută să se modernizeze, să se  
franzuzească, iar alții avînd preferință pen-  
tru ceea ce este al culturai germane. Cu alte  
cuvînte avem o profundă antiteză între ceea  
ce a fost vieța Romînilor de altă dată și a-  
ceea din timpul lui. Cu toate că stabilește a-  
ceastă antiteză el pleacă dela recunoașterea  
unei note comune între trecut și actualitate,  
adică aceeași vieță nehotărîtă, aceleași fră-  
mîntări într'un sens sau într'altul. E locul  
aici să recunoaștem calitățile de scriitor a-  
le lui Alecu Russo. Plecînd dela considerațiuni  
asupra patriotismului, ajunge spre sfîrșit la  
o notă personală. Această notă personală ne a-

pare aici mult mai bine exprimată decît atunci cînd dînsul s'a gîndit să scrie acel poem a cărui paternitate după cum spuneam și rîndul trecut nu mai poate să fie contestată, anume Cîntarea Romîniei.

Desigur, sînt în acest poem inegalități, oarecare prolixitate, însă găsim aici pe Russo relevat nu numai sub un aspect, ci sub trei aspecte variate. Il vedem liric, îl vedem visător și uneori cu oarecare intenție de ironie. De multe ori dînsul apare ironist în unele pasaje, cărora totuși, nu le lipsește ceea ce este al scriitorului liric. Și tocmai aceste două, trei note caracteristice sînt de natură să înlătore orice suspiciune în privința paternității și nu mai poate fi vorba de paternitatea lui Bălcescu asupra Cîntării Romîniei. Bălcescu este un prosator deosebit de ceea ce găsim în Cîntarea Romîniei. Are și el personalitatea lui pronunțată, o exprimare mult mai viguroasă,



mai măiestroasă, nu e exprimare plină de atîta lirism și feminitate ca exprimarea lui Russo.

In Cîntarea Romîniei găsim bine accentuat adevăratul caracter liric al lui Russo. Vă voi citi numai cîteva rînduri pentru o constatare pe care de altminteri am făcut-o mai de mult:

Domnul Dumnezeuul părinților noștri înduratu-s'au de lacrămile tale, norod nemîngîiat, înduratu-s'au de durerea plămîilor tăi, țara mea ?

Scrieri. Cîntarea Romîniei, p.125.

Aici am recunoscut dela început ca și în cea mai mare parte din Cîntarea Romîniei, ritmul biblic. Intr'adevăr, Alecu Russo a cunoscut Biblia, însă ne amintește și de Lamennais de care era intrucîtva influențat. Trebuie să spunem totuși, că influența lui Lamennais, este secundară. Vom face o comparație, dacă ne rămîne vreme, pentru ca să vedem dacă și intrucît, putem găsi o alăturare de ceea ce este

al spiritului frances.

Ceea ce în primul rînd trebuie pus în evidență e că direct din citirea Bibliei, Alecu Russo și-a însușit unele ritmări de frașă și mai ales începutul lor care nu poate să fie strein de ceea ce este cunoscut în atîtea și atîtea pasaje ale Bibliei. Aceasta o putem evidenția mai mult referindu-ne la pagina următoare, unde sînt descrise frumusețile țării noastre:

Verzi sînt dealurile tale, frumoase pădurile și dumbrăvile spînzurate de coastele dealurilor, limpede și senin ceriul tău. Munții se înalță trufași în văzduh; riurile ca brîie pestrîte ocolesc cîmpurile; nopțile tale încîntă auzul, ziua farmecă văzutul... pentru ce zîmbetul tău e așa de amar, mîndra mea țară ?

Op. cit. p. 126.

În acest pasaj și mai mult se poate constata coincidența stilului său cu cel biblic. Ritmul fraselor sale ne amintește Biblia și pe urmă unele cuvinte, unele expresiuni și în-



treaga atmosferă ne aduce aminte de Cîntarea cîntărilor. In orice traducere romînească s'ar reda Cîntarea cîntărilor este ceva tipic al Bibliei care se recunoaște, este acel ritm care nu poate să fie pierdut sau schimbat fie că avem un text mai modernizat, ori unul mai arhaic. Și firește că Alecu Russo nu putea să aibă decît o traducere a Bibliei, poate dela începutul secolului al XIX-lea; poate că s'a îndreptat chiar spre textul Bibliei lui Șerban Cantacuzino, pentru că aceasta era de multe ori izvorul acelora care voiau să cunoască, pînă cînd au venit ediții mai nouă, cutare sau cutare parte din Biblie. Deaceea este sigur că Alecu Russo a trebuit să ritmeze asemenea frase după reminiscențe din Cîntarea cîntărilor.

Vorbeam înainte de felul cum dînsul a înfățișat falsul patriotism; erau pasaje, frase care cu toată relativa lor stilizare, rămîneau

în limba mai curentă, în limba care nu arăta tocmai pe scriitorul preocupat să analizeze tema pe care voia s'o exprime.

Tot în Cîntarea Romîniei avem, cu privire la patriotism, cîteva rînduri care nu pot să fie lăsate nerelevate. Incepe în felul acesta într'un pasaj de mare lirism și firește ceea ce spune dîneul despre patria lui, despre pămîntul țării noastre, ar putea să fie spus de orișicine are în suflet sentimentul patriotismului:

Patria e aducerea aminte de zilele copilăriei...coliba părințească cu copaciul cel mare din pragul ușii, dragostea mamei...plăzmuirile a le inimei noastre...locul unde am iubit și am fost iubiți....cîinele care se giuca cu noi, sunetul clopotului bisericii satului ce ne vestește zilele frumoase de serbătoare....sbieratul turmelor cînd se întorceau în amurgul sării dela pășune...fumul vetrii ce ne-au încălzit în leagăn înălțîndu-se în aer....barza de pe streșină ce caută duios pe cîmpie...și aerul care nicăierea nu este mai dulce .

Op.cit.p.134.



Nu pot spune că cineva exprimase în cuvinte așa bine găsite pe vremea aceea sentimentul patriotismului. Oricît se vorbea și atunci de iubirea de țară, totuși nimeni nu ne-a dat pînă la 1850 - 1860, în cîteva pasaje, ceea ce ne-a dat dînsul în această bucată. Vedeti cu ce măiestrie, am putea spune, face el asocierea de motive brodate pe amintiri și la ce amintiri discrete se referă pentru a ne arăta ce putere are patriotismul asupra noastră. Sînt motive care reușesc să producă impresiuni puternice, chiar cînd întrebuițează motive în aparență prosaice, dar le înșiră în așa fel încît în zece rînduri a desenat, a limpezit tot ceea ce trebuia să se înțeleagă prin adevăratul sentiment de patriotism.

Și apoi observați ritmul din care lese armonia întregului pasaj. Este un ritm în care recunoaștem, cum am văzut și la Grigore Alexandrescu, reminiscențe din accentuarea tro-

haică; însă nu este uniform, totuși chiar cea ce pare deosebit se armonizează. În pasajul în care găsim sbieratul am impresia că a fost în intenția lui Russo să-l continue tot în trohaic. Este poate o eroare în ediția D-lui Haneș când apare sbieratul în loc de sbierătul. Este un ritm, prin urmare, în care accentul trohaic este folosit. Discret însinuează și alte ritmuri, însă fără să aibă nimic desarmonios, dimpotrivă dând mai multă putere ritmului trohaic. Și atunci înțelegem care poate să fie avantajele unei fraze de felul acesta. Prin crîmpele de alt ritm frasa capătă mai mult accent. Accentul căzînd pe silaba primă se relevă frasa mai bine, ceea ce de altfel este și în cazul de față intenția lui Russo. E desigur, un pasaj liric, însă, acest lirism maschează și un sfat, are prin urmare, ceva didactic, atunci cînd ne spune ceea ce trebuie să înțelegem prin adevăratul patri-



otism.

Spuneam că apropiere între frasa lui Alecu Russo și între aceea a lui Lamennais s'ar putea face și tocmai s'a facem punînd față în față două pasaje care cred că nu numai ca impresiune de stilizare, în genere, dar și ca motiv inițial trebuie să fi obsedat amintirile literare ale lui Alecu Russo. Pasajul din Cîntarea Romîniei pag. 51, începe astfel:

Era odinioară un neam de frați născuți tot dintr'o mună și dintr'un tată... și veni acel neam într'o țară lată și mănoasă pe căiele cerului de se pomenește și astăzi.... și frații se iubeau între sine și creșteau în avuție și fericire.

Vrea să arate aici Alecu Russo că într'o vreme Romîni trăiau la un loc și pe urmă au venit împrejurările vrăjmașe care i-au despărțit. Desigur, că începînd în felul acesta pasajul corespunzător din Cîntarea Romîniei, Ale-

cu Russo și-a adus aminte de ceea ce era al poveștilor noastre, dar nu este în acest pasaj numai influența ritmului ușor de recunoscut al poveștilor noastre, ci și influența unui ritm pe care-l găsim și la Lamennais:

Et je fus transporté en esprit dans les temps anciens, et la terre étoit belle, et riche et féconde; et ses habitans vivoient hereux, parce qu'ils vivoient en freres.

Paroles d'un croyant. Paris, 1866  
p. 35.

Acest pasaj ne aduce aminte de ritmul lui Russo care probabil a cunoscut lucrarea Paroles d'un croyant, unde întâlnim același ritm.

Lăsînd la o parte această scriere, din-sul ne apare format la bun izvor de stilizare. Și dacă i se recunoaște notă personală mai ales în operele de atmosferă sufletească, de lirism, de duioșie, dacă i se recunoaște ceea ce indirect se reflectează ca stilizare a-



tunci și în frazele lui vedem reflexul acestor predispoziții ale lui de izbucniri lirice, de atmosferă nebuloasă în același timp. Găsim la el o notă plină cu mai multă virulență și energie, dar nu tocmai în pasajele cu caracter mai literar, ci în acelea în care a lăsat să vorbească mai mult nota politică.

Oricît de repede ar fi scris uneori, totuși să nu ne închipuim că atîtea și atîtea pasaje nu au fost stilisate de dînsul cu conștiința că într'adevăr, trebuie să le dea o formă literară, care să-l mulțumească. Să nu uităm că singur mărturisește de vre-o două ori că trebuie să stăruim cît mai mult ca să sporim limba noastră în rod și frumusețe. Prin urmare, dacă dădea această orientare specială, nu putem să ne închipuim că o făcea din ipocrizie, ci dînsul arăta în mod sincer care sînt obligațiile pe care le consideră că trebuie să le aibă în vedere un scriitor.

Mai este de relevat o notă destul de personală a lui Russo. În însemnările sale, chiar în cele mai neîngrijite, se vede un spirit de observație foarte ager și o vioiciune sufletească rară. A fost pus și în alte împrejurări sufletești și dînsul a știut să dea în cîteva rînduri caracterisări foarte reușite, care arată că era un pătrunzător cunoscător al sufletelor. Analizînd tot ce a scris îl vedem mai psiholog decît alții. Față de frasa lui He-liade Rădulescu, încărcată de toate principiile, dar la care nu putem găsi o pagină întregă, care să-și mențină unitatea măcar relativ, frasa lui Alecu Russo e cu mult superioară. He-liade Rădulescu chiar cînd a căutat să atingă diferite chestiuni, apare în ceea ce a realizat mai simplist, mai elementar și în orice caz mai puțin psiholog decît Alecu Russo. Scriitorul moldovean aduce o analiză pătrunzătoare, rară pe vremea aceea, calități de mare cunoscător al



sufletelor oamenilor și de mare putere de prezentare a lor.

Și pentru că e vorba să fixăm printr'o ultimă reliefare ceea ce era predilecția lui mai de samă, să ne oprim la un pasaj din primele încercări ale lui, Studie moldovănească în care de altminteri abundă particularitățile dialectale, fără ca să ne dea însă impresia că ar fi ținut să ne recomande întrebuințarea lor. Găsim astfel:

*mai alina*

Adivărat, filomela îi cuvînt poetic, azura îi frumos, orizonul nu-i slut și elementele fac bine în paginile poeziilor văduve de cititori. Dar ce folos limbajul, geniul, inspirația și filomela cu suavele ei modulații plîngeferi nu ne încîntă, sau pentru că sînt streine ear nu romîne, sau pentru că sîntem încă pre Barbari și îndemni de lirile acestor armonioși, de și neinteligibili Orfei.

p.15.

Aici ironisează pe poeții care întrebuințau neologismele prea des și desigur trebuie să se fi gîndit la Heliade Rădulescu și la al-

ții care nu înțelegeau că trebuie să pună o măsură în această întrebuințare a lor.

Alt pasaj:

Cei care cîntă lătinește, franțuzește, italienește, englezește sau măcar chinezește, pot place pedanților, dar nu-s poeți romîni.

Ironisează stilul poetic.

În același timp mai stăruie încă odată să pună în lumină ceea ce este de ținut în seamă în privința inspirației baladelor noastre. Și dînsul și Alecsandri au fost impresionați mai mult de balade, pentru că acestea aveau mirajul timpurilor trecute de eroism. De balade s'a ocupat și Costache Negruzzi și trebuie să nu uităm nici pe Kogălniceanu. Negruzzi totuși, nu poate să concureze cu Kogălniceanu și Alecu Russo. În ceea ce privește nota personală, lirismul său și analiza psihologică, Alecu Russo, este înaintea lui Negruzzi.

Dacă vom trece într'adevăr, la Costache



Negruzzi și la Bălcescu acolo vom găsi alte aspecte ale prosei noastre. Nota de lirism și tot ceea ce prezenta ca vioiciune și agerime Alecu Russo, apar mai mult sau mai puțin și la Bălcescu sau la Negruzzi. În această privință vom găsi că Alecu Russo are un fel de întîietate. După cum în această direcție găsim o întîietate la Alecu Russo, tot așa v'am arătat mai înainte că putem găsi o întîietate lui Cîrlova în poezie. Adică nota mai vie, mai modernă o aduce Alecu Russo, acum în prosă, după cum mai înainte a adus-o în poezie Vasile Cîrlova. Așa încît în comparație cu Costache Negruzzi, cu Kogălniceanu și cu Bălcescu, Alecu Russo, privit sub acest aspect mai modern pe care îl introduce în epoca dela 1840 - 1850, desigur că trebuie considerat ca un precursor.

2 III, 1931.

Cînd trecem dela Alecu Russo la Costache  
Negruzzi, contrastul apare chiar dela primele  
impresiuni. Sînt într'adevăr două temperamente  
de scriitori care se deosebesc puternic. Alecu  
Russo are un scris nervos, capricios, expresiv,  
pe cînd Costache Negruzzi apare din contra ca  
scriitor cu o fire stăpînită, cu un stil arhaic  
bătrînesc; totuși, nici el nu este lipsit de  
vioiciune, care însă, se îndreaptă mai mult spre  
glumă, spre humor. Dacă e să înțelegem—în afa-  
ră de ceea ce aparține firesc lui Costache Ne-



gruzzi—ce datorește în această privință și influențelor literare, trebuie să ne gândim că dînsul a stat în contact și cu clasicismul și cu influența romantică deși mai atenuată. Este în deosebi în opera lui un romantism filtrat, care se deosebește de romantismul acelor care s'au manifestat la fel în această epocă. Și dacă este vorba să arătăm cum sub acest aspect seamănă întrucîtva cu Grigore Alexandrescu, în același timp nu trebuie să uităm și deosebirea dintre ei.

Intr'adevăr, cum ați văzut și la Grigore Alexandrescu, clasicismul a lăsat urme în opera lui, mai ales cînd este vorba de făcut raportări la influența lui Lafontaine. Dar ceea ce predomină în cele din urmă și la el, este tot nota romantică, însă un romantism mai stăpînit decît al altora. La Costache Negruzzi am putea spune că romantismul este și mai redus decît la Grigore Alexandrescu; firea lui l-a

depărtat de această influență și în același timp și atingerea cu literatura clasică.

S'a zis despre C.Negruzzi că a fost în unele privințe prea depărtat de vremea lui, chiar cu unele note de reacționarism. Dar reacționarism am văzut și la Grigore Alexandrescu, deși într'o altă formă. Trebuie să adaug imediat că ceea ce am constatat la poetul muntean, nu se regăsește la C.Negruzzi, pentru că într'adevăr, dînsul a arătat o dragoste, am putea spune, pentru literatura populară, ceea ce nu găsim în opera lui Grigore Alexandrescu. Chiar în publicațiile din Dacia literară, în articolul Despre cîntecele populare ale Moldovei cu toate că în corpul articolului se ocupă de folklorul nostru în genere, insistă mai mult asupra celui din Moldova. În acest articol C.Negruzzi se vede că avea mai multă atenție pentru ceea ce era al genului epic. Se ocupă, firește, și de doine, însă se pare că a



fost atras mai mult de literatura baladelor. Aceasta ne relevază o latură a firei sale. Intr'adevăr, nu putem spune că Negruzzi a fost lipsit de lirism. Veți vedea dintr'un citat cum se manifestă în opera sa acest lirism, care este în acord cu ceea ce am constatat ca influență romantică generală, deși nu este decât un lirism redus, stăpînit, în orice caz lipsit de exuberanța pe care am întîlnit-o la scriitorii din epoca sa. Si atunci putem înțelege de ce și în ceea ce privește literatura populară, mai mult a fost impresionat de aspectele epice decât de cele lirice.

În ceea ce privește mai ales înnoirile, este foarte sceptic. Este un pasaj caracteristic, în această privință, într'o scrisoare a lui C. Negruzzi. Pasajele acestea sînt extrem de caracteristice pentru înțelegerea scrierilor sale și fiindcă între altele ating și chestiuni de limbă literară. Scrisorile acestea sînt do-

cumente din care putem afla părerea lui cu privire la reforma limbii noastre literare și sînt interesante pentru că represintă diferite păreri ale lui cu privire la starea noastră culturală. Astfel, într'o scrisoare adresată lui Ionescu dela Brad, dînsul vorbește despre "nestatornicia înțelenită în firea noastră". Aceasta era un fel de constatare tristă pentru dînsul, din privirea retrospectivă a manifestărilor noastre. Pasajul care ne interesează direct este acesta:

Bagă seama că costumul nostru național a rămas ca o tradiție numai. Fanarioții ne-au adus poalele lungi, hainele largi și căciula monstruoasă; Rușii, în periodicele lor invazii, ne-au ras barbele, ne-au scurtat hainele și ne-au lăsat șlafronul și samuvarul. De la Nemți am luat bocinci și piureaua de cartofle; de la Francezi cravata lată de un deget și bärbiță à la Henri IV ș.c.l.

In ceea ce privește schimbarea moravurilor, crede că sînt unele lucruri din trecut care trebuie păstrate. In genere se arată tradiți-



onalist. Să continuăm pasajul:

Precum vezi, de la fiecare am luat câte-  
ceva; atîta numai că n'am luat ce era mai bun.  
Ce ne pasă! Ni se pare că prin asta intrăm  
busna în civilizație. Și apoi, fiind-că civili-  
zația se introduce prin femei, începem a avea  
și noi loretele noastre, fetele de marmoră și  
acele patentate de poliție, ce se silesc a ul-  
tui civilizația în acea—din nenorocire— mi-  
că parte din juru-ne, care în locul modestiei  
ce ar prinde-o așa de bine, are numai obrăzni-  
cia neexperienței și aroganța științei super-  
ficiale. Începem a avea luxul, înainte-mergăto-  
rul sărăciei pentru țara noastră văduvă de fa-  
brici și ce este mai trist, e că această pecin-  
gine se lățește cu un chip spăimîntător prin-  
tre locuitorii săteni.

Proză, p. 297.

Este un pasaj care, vedeți, ni-l arată nu  
reacționar. Negruzzi ținea să întroneze la noi  
unele schimbări și mai ales înțelegea dacă nu  
modernizarea, în total, cel puțin să ne moderni-  
săm cu lucrurile cele mai utile, iar nu să ră-  
mînem într'un tradiționalism absurd. Astfel el  
nu înțelegea să rămînem și să trăim numai din  
plugărie, ci era de părere să punem temelile  
și unei bune industrii.

Iată, prin urmare, cum trebuie să înțelegem reacționarismul lui Negruzzi, adică relativ reacționarism, pentru că nu s'a pretat la orice inovație.

În ceea ce privește scrisul românesc se arată tradiționalist. Și apără slavonismul împotriva unor neologisme. Iată, de pildă, cum termină scrisoarea:

Dar sfârșește (—iartă-mă că nu zic fi-nește—) acum cu povestele.

P. 302.

Vedeți, prin urmare, că el își punea problema de ceea ce trebuia păstrat în limba noastră, ceea ce trebuia să fie tradiție și inovație. Neologismele n'am putea spune că au fost totdeauna bine întrebuințate. Deși e contra lor, în genere, totuși abusează de ele. Și curios, cât de circumspect a fost alteori, tocmai în privința aceasta n'a putut să păstreze măsura, pe care o întâlnim la Kogălniceanu.



Kogălniceanu chiar cînd a întrebuițat neologisme, ele sînt mai puțin izbitoare.

Cînd este vorba să ne raportăm la nucelele lui C. Negruzzi, găsim o abundență de neologisme pe care ar fi trebuit să o evite. În ceea ce privește provincialismele, iarăși a alunecat și a făcut prea multe concesiuni. Am văzut că nici Kogălniceanu, nici Russo n'au evitat moldovenismele, care uneori sînt chiar neplăcute. Și Negruzzi a mers în aceeași direcție și mai ales cînd întrabuținează forme ca hojna, expresie caracteristică din Moldova, însemnînd "mereu", expresie care este însă, în desacord cu limba literară. Provincialismele se pun din punct de vedere, fie al lexicului, fie al pronunției. Și atunci cînd dînsul scrie a pitrece în loc de a petrece, constatăm că era prea mult sedus de ceea ce era al dialectului moldovenesc.

Totuși—și vom avea ocasiunea să rele-

văm aceasta---sînt pasaje în care are mai multă băgare de samă, o supraveghere mai atentă în ceea ce privește redactarea stilului, poate uneori și datorită faptului că subiectul nu s'a pretat la forme prea dialectale. Din acest punct de vedere al provincialismelor trebuie să adaug că n'a fost un fanatic. Într'o polemică pe care a avut-o cu Asachi în Albina, se arată cu îngăduință și face concesii muntенilor, și arată că nu înțelege să rămîna numai la limba provinciei lui, numai la limba moldovenească. Aceasta este o atitudine care trebuie luată în considerare. În genere însă, cu toate că întrebunțează pronunția dialectală și lasă să se strecoare moldovenisme sau muntенisme, constatăm de multe ori frase care nu au nimic din asperitățile prea regionale.

Și pentru că am insistat asupra neologismelor, să vedem în contrast cu arhaismele, cum se presintă frasa din acest punct de ve-



dere, referindu-ne la cîteva din bucățile sale și în special la Alexandru Lăpușneanu. Mai înainte de toate, cu privire la arhaisme, trebuie să spunem că n'a creat prea multe, iar neologismele pe care le-a întrebuintat n'au fost prea izbitoare. A înțeles că trebuie să fie menținute arhaismele, cînd era vorba să provoace o impresie locală și cînd voia să evoace ceva al vieții noastre din trecut. Astfel cînd descrie portul la diferite clase sociale din epoca noastră veche, îl vedem întrebuintînd foarte des cuvinte cu caracter arhaic. Să ne referim la un pasaj:

Peste zobonul de stofă aurită purta un benişel de felendreş.....şlicul de samur... era împodobit cu un surgucî alb.

Vedeți vre-o patru, cinci forme care sînt extrase din vocabularul nostru vechi. Nici nu se putea exprima însă altfel, pentru că desigur ceea ce era caracteristic în portul dela

curte sau dala casele boerilor noştri de atunci, avea şi o numire deosebită. Când ne vom ocupa de frasa lui Odobescu, vom vedea că acesta, sub acest raport, a exagerat mai mult decît Negruzzi, pentru că a căutat stăruitor, prea stăruitor de multe ori, să păstreze în fraşă cuvinte prea arhaice şi nu numai cînd era vorba să evocare trecutul nostru, ci chiar cînd le putea înlocui cu vorbe luate din timpul său şi care nu permiteau nici o înlocuire cu alte cuvinte prea demodate.

În legătură cu întrebuinţarea neologismelor de către C. Negruzzi, să ne oprim la două, trei pasaje din Alexandru Lăpuşneanu caracteristice în această privinţă. Iată cum ne dă o descriere:

Descălecînd pe la gasde, alergară cu pripă la cetate. Cetatea era mută şi pustie ca

---

O. Densusianu,

Evoluţia estetică a limbii romîne. Fasc. 14



un mormînt de urieaş. Nu se auzea decît mormura valurilor Măstrului, ce isbea regulat stîncosele ei coaste, sure şi goale, şi strigătul monoton al ostaşilor de strajă, carii întru lumina crepusculului se zăriau răzemaţi pe lungile lor lance.

Al. Lăpuşneanu. Dacia literară, ed. a doua.  
P. 25.

Expresia "lumina crepusculului" e ceva care nu place. Deşi se mai întrebuinţează şi astăzi cuvîntul crepuscul, avem totuşi expresia neaoş romînească amurg, plină de prestigiu poetic.

Sau în alt pasaj:

....vrînd să strice prin aceasta asilul nemulţumiţilor, carii de multe ori, sub adăpostul zidurilor acestora, urziau comploturi şi aţîţeau revolte. Ca să sece influinţa boierilor şi să stîrpească cuiburile feudalităţii îi despoia de averi sub feluri de pretexte, lipsindu-i cu chipul acesta de singurul mijloc cu care puteau ademeni şi corumpe pre norod.

Op. cit. p. 7.

Negruzzi întrebuinţează forma corumpe, formă asupra căreia şi astăzi e o nesiguran-

tă: a corupe și a corupe. Din moment ce se  
 spune coreligionar nu mai are nici o rațiu-  
 ne să se spună a conrupe, ci a corupe. S'a  
 păstrat n din lipsă de disciplină și auto-  
 critică. Dar în ce privește forma "influin-  
 ță" apare și astăzi scrisă în același fel  
 și pronunțată astfel, mai ales de acei care  
 n'au cultură literară.

Este momentul să insistăm asupra for-  
 melor care se grupează în jurul unui aseme-  
 nea neologism. Ar spune cineva: de ce nu ar  
 fi normal să pronunțăm tot așa, cu i, ca și  
 C. Negruzzi, odată ce avem și alte forme ana-  
 loage, de exemplu, tendință și nu tendentă. Ur-  
 mărind formele care presintă această termi-  
 nație, vom avea constatarea următoare: unele  
 au pătruns în vremea de formație a limbii  
 noastre, iar altele tocmai în epoca aceasta,  
 pe la 1830 - 1840, când a fost într'adevăr, o  
 înclinație de a schimba terminațiunea acas-



tor cuvinte după acelea care corespundeau terminațiunei latine. Și atunci era natural ca după modelul lui suferință să găsim și influință. De ce ne impresionează neplăcut această formă influință și nu ne impresionează tot așa și tendință, suferință, năzuință ? Pentru un motiv foarte natural. Intr'o vreme sub aceeași "influință" și "afluință" a neologismelor, s'a zis și absinte și veheminte. Dar, pentru că mai târziu aceste forme au fost schimbate și s'a spus absent, vehement atunci a fost natural ca substantivele să-și păstreze și ele pe e și să se zică vehemență, absență. Cu celelalte: tendință, năzuință nu era cazul la fel, pentru că nu aveam un adjectiv, tendent, năzuent, după cum aveam vehement. Vedeti, prin urmare, că aceasta a favorizat păstrarea lui tendință față de seria celorlalte forme terminate cu -ență.

Dar, ar zice cineva că sînt totuși forme

care nu aparțin numai decît acestui proces și anume, trebuie să mai distingem o altă serie de neologisme cu două terminațiuni, de pildă, sentință - sentență. Aceasta pentru că usul a cerut să se facă o distincțiune între cele două nuanțe deosebite pe care le au aceste cuvinte: sentința care se dă la tribunal și sentența care înseamnă precept filosofic. Vedeți, prin urmare, că dacă apare o formă sau alta, sînt anumite nuanțe provenite din necesitatea distincțiunii acestor forme. Mai este și alta cauză care uneori a menținut forme cu -ență; așelea în special care n'au pătruns prea mult în limba curentă, care aparțin intelectualilor și astfel s'au sustras dela romînisare. De exemplu, ca-  
dență este un cuvînt ca și cyintesență care formează patrimoniul celor cu o cultură literară; gîndiți-vă ce neplăcut ar suna cadință sau cyin-  
tesință și cît de capricioasă ar părea fixarea fisionomiei lor în sensul acesta.



Deasemenea un alt cas îl presintă cuvîntul pronunțat cînd conferență, cînd conferință. Totdeauna am scris și pronunțat conferență. Tendința este însă, să se zică conferință. Si parcă aceasta apare mai ales după război și parcă mai des de cînd se aud "conferințe la radio".

Iată, prin urmare, cum am lămurit formele cu -ență și -ință, care de multe ori au putut să pară nu tocmai logice pentru scrisul nostru de astăzi.

Revenind la neologismele întrebuintate de Costache Negruzzi, recunoaștem că sînt foarte explicabile așa cum le-a scris dînsul. Si tot așa este foarte explicabil că s'au schimbat și se pronunță așa cum se presintă astăzi.

Dacă este să urmărim elementele care sînt o particularitate a stilului lui Costache Negruzzi, ar trebui să ne oprim mai ales

la genul pe care cu deosebire l-a cultivat,  
la genul narativ și descriptiv. Și ca să în-  
țelegeți noutatea evidentă pe care o aduce  
 în această direcție, trebuie să amintim puțin  
 ceea ce am constatat cînd am urmărit scrisul  
 românesc în secolul al XVII-lea și al XVIII-  
 lea mai ales, cînd ne-am ocupat de cronicari.  
 Dacă e să caracterisăm în cîteva cuvinte ge-  
 nul descriptiv ca stilizare aparte, nu este  
 nevoie de cine știe ce complicațiuni sau con-  
 siderațiuni ample. Intr'adevăr, descrierea nu  
este un dar al celor mai simpli; se poate ca  
 cineva să aibă darul povestirei, însă descri-  
 eria cere o evoluare sufletească, cere cultu-  
 ră, și în special cultură literară. Țăranul po-  
 vestește foarte frumos de multe ori, însă da-  
 că e vorba să dea o descriere, o face foarte  
 neîndemînic și niciodată nu reușește să  
 descrie un peisaj. De multe ori exprimă totul  
 printr'un cuvînt. A descrie este pentru el o



imposibilitate și deaceia elementul descriptiv în literatura populară, în special în poezie, este foarte redus și nu constă decît într'un singur moment, adică se vorbește de aspectul cîmpului, că este verde, sau că e toamnă, dar nu găsim niciodată, măcar cinci, șase versuri în poezia noastră populară de continuitate descriptivă și mai ales cu pelevarea unor nuanțe de pitoresc ale naturei. Este natural să fie așa, pentru că țăranul nu sesizează ceea ce poate sesiza sensibilitatea omului cult. Pentru el "iarna" este "zăpadă", "primăvara", "ploaie" și de multe ori este mirat țăranul, cînd ne vede pe noi că sîntem încîntați în fața unui peisaj de toamnă. Odată eram, în octobrie, într'o regiune de munte. Văd pe un țăran, care îmi părea că găsise frumos peisajul îmbrăcat în frumoasa culoare arămie a toamnei și întrebîndu-l cum i se pare acest peisaj, mi-a răspuns: "ca vulpea". Mi se pare

foarte tipică această imagine, plastică incontestabil. Chiar dacă ajunge țăranul să dea o caracterizare descriptivă prin comparație — așa o face mai totdeauna — nu este totuși, în stare să înscrie mai multe note pe care le sesizează cineva cu cultură literară. De altminteri, fiecare dintre noi din experiență știm că în compozițiile de școală descrierile sînt cele mai grele. În clasele primare sau în clasele cursului inferior de liceu, cred că profesorii ar trebui să îndepărteze acest fel de lucrare, descrierea. Acest procedeu aplicat copiilor prea tineri, este foarte greșit. Genul narativ este cel mai indicat. Nici copilul nici țăranul nu pot să sesizeze în amănunte care sînt nuanțele cele mai bogate în aspect ale naturii.

Reiese astfel contrastul în scrisul lui Costache Negruzzi față de ceea ce am întîlnit în fraza noastră de pînă acum. Dacă la Miron



Costin sau la Grigore Ureche, am găsit elemente descriptive, aceste elemente au și ele un caracter relativ rudimentar. Vă aduceți aminte de o descriere remarcabilă în felul ei, a lui Miron Costin "năvala lăcustelor"; nu reiese totuși, din acele douăzeci de rînduri scrise foarte bine, o descriere cum ar fi fost de dorit.

In descriere, pe lângă înșirarea lucrurilor care au impresionat, intervine un plus și mai ales un plus sufletesc. Aceasta se evidențiază numai atunci cînd cineva nu se mărginește la simplă înșirare, ci trece dincolo de înregistrare, recurgînd la profunzimea sufletului său, la posibilitățile sale de emotivitate, la starea sa sufletească care a fost deșteptată de această contemplare în fața naturii. Cu alte cuvinte, o descriere superioară trebuie să cuprindă un fond liric; altfel rămîne ca forma cea mai simplistă și în aceas-

tă direcție tocmai constă nota cea nouă pe care o aduce Costache Negruzzi. Intr'adevăr, la dînsul găsim nuanțe nouă în descrierile pe care le face și dacă ar fi să ne oprim numai la pasajul din O alergare de cai vom recunoaște cît de mult cîștigă o descriere nuanțată liric și cu bogăție sufletească. Sînt pasaje frumoase care nu trebuie trecute cu vederea:

Mă simțeam foarte trist. Voiam să plîng și nu puteam. Am deschis fereastra. Cerul era turburat; nori groși se primblau ca niște munți pe el; lăsînd în urma lor o ceață cenușie; luna se ascunsese; cîteva stele pribege se iveau unde și unde printre nori. Vedeam orașul adormit desfășurîndu-se sub mine ca o mare umbră. Liniștea domnea pretutindeni, numai inima mea era turburată.

O alergare de cai, Dacia literară, ediția a doua, 1859, p. 43.

Găsim deasemenea multe moldovenisme, dar nici un provincialism supărător. Bucata de mai sus este una care se menține, afară de cîteva vorbe, dela început pînă la sfîrșit. Cu multă



exactitate este redat motivul descriptiv. Și tocmai ceea ce interesează mai mult în asemenea pasaje, literatura noastră dela 1840, a venit ca fond liric să se infiltreze în produsul descriptiv. Vedeți cu cîtă măiestrie povestește liric, Costache Negruzzi, amintirile care i-au răsărit în suflet, cînd privea tabloul pe care ni-l înfățișează. El spune că nu i-a plăcut niciodată peisaje de furtună, peisaje întunecate, ci din contra peisajele senine, liniștite, vesele.

Tunetul vuia în depărtare; cerul acum se învălea cu o haină posomorită; stelile pe-reau pe rînd. De-aș fi fost poet, aș fi privit cu plăcere această scenă măreață a naturei, dar temperatura avu pururea o deosebită influență asupra fizicului meu. Un soare frumos, o noapte senină mă înveselește; din împotrivă o vreme urîță mă întristează....

Op. cit. p. 44

In acesta recunoaștem firea lui Costache Negruzzi. Dînsul n'a fost deloc dintre sufletele agitate, mereu sbuciumate; din contra a avut

o fire mulcomă, liniștită și așa i-a plăcut să fie și natura, să se armonizeze cu înfățișarea ei de seninătate, de liniște. La sfârșit spune că dacă ar fi poet, — și-asupra acestei lipse pe care și-o atribue, revine și alteori, — ar putea să spună mai bine ce simte. Poet a fost, pentru că vedem că avea sensibilitatea poetică. Totuși, rămânând liric într'o anumită măsură, el și-a stăpinit izbucnirile de lirism pe care le-a avut și pe care la alții le-am găsit mai avîntate. De aceea frasa lui chiar atunci cînd aduce o notă de lirism, este dominată de ceea ce se relevă în scrisul său mai ales, adică de viziune mai mult epică.

Costache Negruzzi trebuie trecut în șirul prosatorilor noștri de un anumit gen; el este acela care a dat frasa după care s'a orientat N. Gane și chiar frasa lui Ion Creangă nu o putem isola de ceea ce este al povestirii lui Negruzzi. Regăsim sufletul moldove-



nesc și la unul și la altul. Dar afară de aceasta, afară de limbă, și tehnica scrisului lui Negruzzi, sub alt aspect, se găsește și la Creangă. Amintirile copilăriei lui Creangă ne amintesc cîteva din frasele tacticoase, blînde ale lui Costache Negruzzi. Pe de altă parte, o urmă a sa se vede și astăzi, se continuă pînă acum în frasa lui Mihail Sadoveanu. Nici frasa D-sale nu este lipsită de ceea ce era al stilului dela 1840, al lui Costache Negruzzi, nici de curentul sufletesc de atunci. Pe de altă parte însă, este un alt curent al unei frase nervoase, neconținut în mișcare, pe care am întîlnit-o la Alecu Russo. Acesta este un curent cu totul deosebit de primul.

Astăzi și acest al doilea curent este bine reprezentat; găsim orientări și într'o direcție și într'alta; ne găsim în această privință la o răspîntie a literaturii noastre, la un paralelism între aceste două as-

pecte ale frasei noastre.

Alături de Russo vom avea imediat casul  
lui Bălcescu, prosator în același gen ca și  
Russo, care e departe de Costache Negruzzi, fi-  
ecare avînd nota sa personală și distinctivă.  
 Dar despre acesta vom vorbi în lecțiunea vi-  
 itoare.



9 III, 1931.

Caracterisînd scrisul lui Alecu Russo, spuneam că dînsul aduce o pronunțată notă de modernizare și anticipam în această caracterizare asupra stilului lui Bălcescu.

Ar trebui să insistăm puțin asupra înțelesului cuvîntului modernism, pentru că aplicat la literatură, dă loc la diferite interpretări, chiar la confusiuni.

A fi modern, înseamnă ceva care distanțea-  
ză o afirmare literară față de cei anteriori.  
Au fost moderni romanticii față de clasici, fa-

ță de pseudo-clasicii din urmă; a fost modern naturalismul, simbolismul...

Astăzi, iarăși sînt manifestări moderne care uneori sînt denumite ca ultra-moderniste.

Alegînd termenul acesta general pentru a denumi un curent nou, se nasc confuziuni, pentru că dacă am numit simbolismul, modernism și celor de astăzi li se spune tot modernități și astfel nu se face nici o distincție între ceea ce a fost și este astăzi. Se presupune că în zece, douăzeci de ani vor veni alte curente literare, care vor fi numite moderniste.

Dar nu astfel trebuie să caracterisăm o direcțiune literară, pentru că dacă se vorbește de modernism așa cum se întîplă astăzi, de multe ori aceasta e ceva care rămîne în vag, nu duce la o caracterisare mai categorică la definiția hotărîtoare a unui curent literar.

Pe de altă parte, dacă e să înțelegem în



sensul de astăzi ce însemnează propriu zis a fi modern, cred că pe lângă altele trebuie să atribuim acestei caracterisări, trei preocupări esențiale: în primul rînd, cineva să aducă în stilizare, vioiciunea; pe urmă, o nuanțare bogată și în al treilea rînd, sobrietate. Cred că în acestea se cvintesențiază însușirile de adevărat modernism. Dacă găsim o notă sau chiar două, desigur că e o insuficiență; numai cînd aceste trei puncte esențiale — după părerea mea — sînt realizate, poate avea cineva pretenția că într'adevăr, aduce o notă modernă.

Aplicînd interpretarea aceasta a modernismului la epoca literară de care ne ocupăm, de la 1840 - 1860, ne întrebăm întrucît poate fi vorba de ceva modern.

La Alecu Russo am recunoscut, cum ați văzut, nota vioaie, nervoasă pe care o aduce în stilul său; în plus, am întîlnit și o relativă

bogăție de nuanțări. In orice cas, dînsul are mai ales preocupări de analiză psihologică și pe urmă o asociere variată, mergînd uneori departe, ceea ce arată o lărgire a viziunii literare și sufletești și prin aceasta natural că dînsul aduce un plus, un remarcabil plus față de ceea ce era în prosă înaintea lui.

Nota a treia e sobrietatea. Cu toate că Alecu Russo nu e dus prea mult pe panta prolixității romantice, nu e cu totul stăpîn pe exprimarea sobră și atunci putem aplica aceeași restricțiune și cînd ne ocupăm de Nicolae Bălcescu.

Intr'adevăr, dacă dînsul apare ca scriitor modern, apare prin nervositatea stilului sau prin o nuanțare mai bogată; în ce privește sobrietatea, trebuie să fim mai cu rezervă, pentru că și la dînsul observăm o urmă de înrîurire romantică. Sobrietatea deplină așa cum



o înțelegem astăzi, n'o găsim nici la Bălcescu și aceasta putem să o explicăm, mai întâi prin atmosfera timpului, apoi prin temperamentul pe care îl aveau Bălcescu și Alecu Russo, care i-a dus spre această manifestare stilistică. Trebuie să adaug imediat că în ce privește sobrietatea, Costache Negruzzi poate să fie pus cel puțin înaintea lui Nicolae Bălcescu, cu toate că e o sobrietate cu caracter mai arhaic. Dacă sobrietatea apare uneori mai bine relevată la Negruzzi decît la Bălcescu și Alecu Russo, în schimb el nu are bogăția de nuanțare și apoi stilul vibrant pe care îl găsim la ceilalți doi.

Ceea ce trebuie luat în considerare cînd ne oprim la prosa lui Bălcescu, e influența pe care incontestabil se vede că a avut-o asupra lui, Cîrlova.

Cum am spus de atîtea ori, nu se poate concepe progres în prosă, pînă cînd drumul n'a

fost pregătit de o generație, două de poeți .  
Bălcescu are pasaje în care se vede bine că  
a fost influențat de ritmul, de atmosfera na-  
ționalismului transpus în poezie de Cîrlova  
și de Grigore Alexandrescu și e, mai ales, un  
 pasaj caracteristic, pentru că în același timp  
 ne arată recunoștința pe care dînsul ținea  
 să o manifeste față de înaintașii lui și în  
 special vedem prinosul de ducioasă amintire  
 pe care ținea să-l aducă lui Cîrlova:

Umbrele acestor eroici războinici par că  
 le vezi înălțîndu-se singuratece și tăcute în-  
 prejurul acestei ruine; adierea vîntului ce  
 suflă din Carpați, șuerînd în pustiu, ne  
 pomeniște numele lor, și undele mărețe ale Ia-  
 lomîței par a cînta necontenit un cîntec de  
 mărire la gloria lor. Astfel i se nălucește  
 oricărui Român cu inimă simțitoare, cînd cată  
 l'această mult elocventă ruină; și el nu se  
 poate opri d'a simți durere amară și d'a of-  
 ta după vremea trecută. Dar nimeni n'a simțit  
 acestea mai puternic și n'a exprimat în cu-  
 vînte mai frumoase simțirea sa, ca tine Cîrlo-  
 vo. floarea poeziei, june cu inimă de foc. Ca  
 o cometă trecătoare, tu străluciși un moment  
 peste România uimită și încîntată de lucirea  
 ta. O moarte crudă te răpi fără vreme; dar a-  
 pucași a ne lăsa o lacrimă fierbinte pentru



gloria trecută și o scînteie dătătoare de viață pentru viitor. Cântarea ta sublimă asupra ruinelor Târgoviștei pune pecetia vecinicii asupra-le și ni le va păstra chiar cînd pustiirile anilor le vor șterge cu totul de pe pămînt.

Romîni sub Mihai Viteazul. Ed. Lăpedatu, p. 101.

Se vede cum Bălcescu a fost influențat de acei toți citați; se apropie însă, mai mult de sufletul poetului muntean. Ceva din învălurirea de melancolie din Ruinurile Tîrgoviștii și Păstorul întristat, sigur că trece în acest pasaj.

Trebuie să adăugăm în același timp că Bălcescu vorbește de Grigore Alexandrescu în legătură tocmai cu cultul pe care l-a arătat și dînsul pentru trecut.

La Alecu Russo vedem scrisul format direct, fără acele urme evidente din poezia lui Cîrlova și Grigore Alexandrescu.

În felul acesta, referindu-ne la Bălcescu ajungem la confluența mai evidentă a realizărilor în poezie și a realizărilor poetului în

prosă, în această epocă. Pentru ca să înțelegem stilul lui Bălcescu, ar trebui să facem o comparație prin contrast cu ceea ce dăduseră istoricii înaintea lui. Distanța dintre istoricii ardeleni și Bălcescu, parcă nu e de câteva decenii, ci de două, trei secole, pentru că istoricii ardeleni au scris rece, didactic; chiar atunci când pun entuziasmul convingerilor lor, acest entuziasm e de oameni care înțelegeau foarte limitat preocupările lor; în orice caz, nu știau să le dea o aureolă de viziune hotărâtor deosebită și nici nu se sileau să stilizeze fraza, în afară de ceea ce era intențiunea lor directă, expunerea clară.

La Kogălniceani—am văzut, din discursul inaugural pe care l-a ținut la Academia Mihăileană—stilul istoric se afirmă modernizat, vibrant și cum spuneam, cu o înțelegere mai întinsă a preocupărilor noastre naționale, cu o



evocare mai bogată a trecutului. Bălcescu merge, firește și mai mult în acest sens, pentru că dînsul chiar dela primele pagini ale Istoriei lui Mihai Viteazul, se vede că a căutat să încadreze istoria neamului nostru în viața generală a popoarelor; a plecat, putem spune, dela un fel de misticism, în care pătrunde într'adevăr, sentimentul tradițional, sentimentul religios; în același timp însă, dînsul evocă trecutul nostru în legătură cu ceea ce a fost viața, sbuciumul altor popoare. Ne arată o lărgire a romantismului istoric și tot odată în acord cu aceasta, o potențare a exprimării, o occidentalizare a stilului, pentru că dacă ne referim la unele pasaje, vedem că frasa românească are la dînsul ca istoric, însușiri de frasă pe care ar fi scris-o orice istoric occidental; nu mai e stilul românesc în felul lui interesant, caracteristic, al cronicarilor, nu mai e stilul

didactic,sec al Ardelenilor; e frasa istorică nouă care pleacă dela o viziune nouă de împrejurări,de fapte.

Dacă fiecare nație are o misie evanghelică a împlini pe pământ,să cercetăm și să întrebăm și pe această nație română,atît doritoare astăzi de viață,ce a făcut ? Ce lupte a purtat pentru realizarea legii lui Dumnezeu,atît în sînul său cît și în omenire ? Istoria,lumea are drept a-i cere această seamă: căci nu trebuie a uita că cu toată sfințenia dreptului său,astăzi nu e destul ca o nație să-și aibă loc pe harta lumii sau să-și reclameze acest loc și libertatea sa în numele suvenirilor istorice,cu dreptul său să ajungă a fi respectat și recunoscut de celelalte nații; trebuie încă,ca ea să poată dovedi folosul ce a adus și poate aduce lumii; trebuie să arate formula înțelegătoare și socială ce ea reprezentează în marea carte a înțelegerii și a istoriei.....

Op.cit.p.3.

Vedeți cum caută să cuprindă istoria țărilor noastre în istoria universală.Ca stilizare,desigur nu e un pasaj care să nu fie cu umbre,dar vedeți cum străbate aici foarte bine preocuparea lui Bălcescu de a pune istoria neamului nostru în aceeași atmosferă ca și



a celorlalte popoare. Ideea fundamentală pleacă într'adevăr, de la ceva ce nu am mai întâlnit la istoricii de pînă acum: nici Mihail Kogălniceanu nu are un pasaj care să corespundă în sensul acesta.

Se întîmplă să găsim în Istoria lui Mihai Viteazul, frază care ne aduc aminte de ritmul din discursul lui Kogălniceanu, totuși personalitatea lui Bălcescu era bine diferențiată.

Un pasaj de redare mai literară, e acel pasaj clasic, în care Bălcescu caută să arate însemnătatea evenimentelor din istoria țărilor noastre:

Deschid sfînta carte unde se află înscrisă gloria Romîniei, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei cîteva pagine din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte urieșe pentru libertatea și unitatea națională, cu care Romîni, sub povața celui mai vestit și mai mare din Voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea. Povestirea mea va cuprinde numai opt ani, 1593 - 1601, dară anii din istoria Romînilor celor mai avuți în fapte vitejești, în ex-

emple minunate de jertfire pentru patrie. Timpuri de aducere aminte glorioasă, timpuri de credință și de jertfire când părinții noștri credincioși sublimi, îngenunchiau pe cîmpul bătăliilor, cerînd de la Dumnezeu armatelor laurii biruinței sau cununa martirilor, și astfel îmbărbătați, ei năvăliau unul împotriva a zece prin mijlocul vrăjmașilor, și Dumnezeu le da biruința, căci el e sprijinitorul pricinilor drepte, căci el a lăsat libertate pentru popoare și cei ce se luptă pentru libertate, se luptă pentru Dumnezeu.

Moștenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri s'au luptat atîta în veacurile trecute, fie ca aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simțămîntul datorinței ce avem d'a pastra și d'a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire.

Op. cit. p. 18.

Aici vedeți ceva din sentimentul religios.

"Dumnezeul armatelor" e o expresie cunoscută din Biblie, încît sensul acesta s'ar apropia întrucîtva de Alecu Russo sau de Helidae.

Deci din viziunea mai cuprinzătoare a vietei noastre din trecut și din cultura istorică modernisată pe care o aducea Bălcescu în a-



semenea pasaje, se vede că scriitorul amplifică cuprinsul frazei noastre și în același timp lasă să plutească deasupra ei un misticism, e drept, oarecum convențional.

Dacă am vrea să cunoaștem mai bine ce e caracteristic stilului lui Bălcescu, ar trebui să ne oprim la unele pasaje cunoscute; nu le putem însă, cita pe toate. Ne oprim numai la descrierea clasică pe care a dat-o dînsul pentru ținutul Ardealului:

Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați se întinde o țară mîndră și bine-cuvîntată între toate țările semănate de Domnul pre pămînt. Ea seamnă a fi un măreț și întins palat, cap d'operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere și le aduce aminte. Un brîu de munți ocolește, precum zidul o cetate, toată această țară, și dintr'însul, ici-colea, se desfac, întinzîndu-se pînă în centrul ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite, cari varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci.

Sînt trei frase care trebuie să presupunem, au dat loc de meditație lui Bălcescu, ca să ajungă la această gradăție și e o gradăție care incontestabil că a fost conștient urmărită: prima frază e cea mai redusă, pentru că se vede că a vrut în două, trei rînduri să redea o primă impresie; a doua e cea mai dezvoltată și a treia ca încheiere, apare cu amplexarea pe care credea că trebuie să o dea acestei descrieri.

Ați văzut și la Costache Negruzzi stilul aplicat la descrierea aspectului, la pitorescul pe care dînsul căuta să-l dea, dar era redus față de ceea ce poetisează Bălcescu; în acest pasaj vedem înțîia dată poetisată țara noastră, fără să ne izbim de data aceasta de unele prolixități. E, prin urmare, putem spune, constatarea unei afirmări nouă în prosa noastră, a stilului descriptiv, evoluat mai mult chiar decît ce ne-a dat Costache Negruzzi. Ve-



dem cum Bălcescu prin comparațiile pe care le face, ne lasă să descoperim ce e de fapt caracteristic stilului său: vorbește de capo d'opere de arhitectură, de pedestal etc. și într'adevăr, Bălcescu, se poate spune, că e arhitectul frasei noastre. De multe ori romantismul în prosă, s'a manifestat cu ceva din ce e al arhitecturii gotice, ceva încărcat, cum găsim la Victor Hugo, pe cînd Nicolae Bălcescu, putem spune că redă ceva din arhitectura clasică. E de relevat imaginile, cînd la sfîrșit dînsul spune că de pe munți „se varsă urne de zăpadă peste văi și lunci”. Imagina aceasta „urne de zăpadă ce se revarsă peste văi și lunci” are desigur ceva de adevărată poezie și Bălcescu putea să vîneze multe imagini de felul acesta, însă a știut să păstreze măsura, pentru că altfel, natural, ar fi degenerat stilul său în ceva pretențios, în ceva de artificialitate. Cu alte cuvinte

dar, descrierea la Bălcescu e poetisată și are mai multă amploare decît se vede la Costache Negruzzi. Modernisarea se vede pe lîngă nota de vioiciune, care străbate frasa și în imaginile la care alții înaintea lui nu s'au gîndit, imagini cu care și cei mai moderni poeți de astăzi ar putea să fie satisfăcuți.

Rămîne un aspect al operei lui Bălcescu, ce nu e tocmai în acord cu însușirile pe care le-am întîlnit, care e explicabil însă, pentru că trebuia să păstreze în epoca lui, genul pe care îl cultiva; anume, e partea aceea din opera lui capitală, unde a ținut cu orice preț să intercaleze oratorie, după modelul istoricilor din antichitate și de mai tîrziu. Mihai Viteazul e închipuit că se exprima în anumite împrejurări, în discursuri bine ticluite, însă acestea aduc operei lui Bălcescu ceva de artificialitate, căci dacă ne orpim la toate aceste pasaje de elocvență istorică, a-



vem impresia de ceva cu totul fals. Cu toată stăpînirea pe care a pus-o, cu toată relativa sobrietate, în discursuri dînsul a căzut în retoricism, retoricism care dela Bălcescu a rămas compromis, pentru că fusese compromis și aiurea. Deci, nu aici trebuie să căutăm însușirile lui Bălcescu, pentru că dînsul a ținut să facă o concesiune convențiilor literare, convențiilor istorice ale epocii, dar prin aceasta dînsul nu a adus nimic în plus la calitățile stilisărei lui.

Pentru că apare sporadic la Bălcescu, indirect am revenit la genul retoric și va trebui să insistăm un moment în legătură cu ceea ce am spus despre Mihail Kogălniceanu și Barbu Catargiu. Un nume care trebuie deasemeni relevat în elocvența noastră, în alt sens, e numele lui Bărnăț.

Dacă pînă astăzi a rămas o umbră grea asupra stilului lui Bărnăț, în schimb nu ise

poate contesta sufletul de o intransigență fanatică și de o absolută probitate pe care l-a arătat în împrejurările dela 1848.

Bărnuz e o victimă a întregii școale ardelenene, o victimă care apare cu atât mai impresionantă cu cât vedem ce s'a întâmplat cu încercarea de latinizare și ce s'ar fi întâmplat mai ales, dacă școala latinistă ar fi ajuns să impună fixarea limbei noastre literare în sensul vederilor ei.

Nu voi cita decât două, trei rânduri din discursul lui Bărnuz, pentru ca să vedem contrastul față de ceea ce era stilul lui Kogălniceanu și Alecu Russo; în afară de ceea ce era tendința de latinizare, vedem lipsa de înțelegere a unor expresii românești, o forțare a cuvintelor, cu toate că uneori întâlnim într'adevăr, forme care au patina timpului, care au prestigiul lor, pentru că reprezintă ceea ce e-



ra caracteristic în vocabularul nostru. Dînsul se exprimă în felul acesta:

O ginte întreagă să nu presimță pericolul ce i se amenință, un popor întreg să stea nemișcat ca piatra, cînd îi bate ora fericirii și să tacă ca un surd și mut, cînd i se trage campana (clopotul) de moarte ?

S. Bărnauț, Romîni și Ungurii. (Gh. Adamescu, Elocvența romînă, p. 89).

"Campana de moarte" înseamnă clopotul de moarte. Vedem cum dînsul a căutat să înlocuească cuvîntul tipic romînesc printr'un neologism, care sună atît de nefiresc în limba noastră. Apoi "o ginte întreagă" e cuvîntul pe care l-a continuat și Vasile Alecsandri, fără să aibă norocul de a impune acest latinism, care chiar de atunci a rămas compromis.

Tot astfel de cuvinte, unele luate din dicționarul latin, întîlnim cînd vorbește de urbi și sate în loc de "orașe". Acest cuvînt a trenat mult timp, grație mai ales limbei de administra-

ție și chiar astăzi mai sînt ordonanțe pentru orașele de provincie, unde se vorbește de ur-bea cutare.

Iată un pasaj care ne frapează în același sens:

În ce chip se apucă un econom bun cu toți feciorii și domesticii de cultura agrilor săi, împarte lucrul la toți, le dă mijloacele cele de lipsă și cată de ei, ca să se poată bucura la timpul său de un cules bun, de un secerat mănos; așa s'au apucat Ungurii cu toate puterile de lucru lor, ca să-i facă Unguri pe toți.

Op. cit. p. 98

Făcea o comparație, dar ce ne interesează, e că întrebuintează forma agri. Agri să zicem că nu era pierdut în limba noastră, pentru că și astăzi în multe părți, în Mehedinți, ca și în secolul al XVI-lea, se mai zice agru, dar dacă acest cuvînt se mai păstrează în unele părți în limba poporului, totuși nu putem îndrăzni să-l impunem în limba literară, pentru că ne face o impresie de pedanterie lati-



nisantă. Bărnuz, a pus acest cuvînt sub influența latinistilor. Trebuie să rămînem ori la cuvîntul latin cîmp sau șes, ori la forma slavă ogor; afară de acestea e imposibil să mai refacem valoarea acestei forme.

Acest discurs cu limba lui hibridă nu a putut contribui la formarea gustului literar la noi. Înainte de toate nu putea să fie înțeles; apoi chiar dacă Simion Bărnuz dă sub influența clasică oarecare armonie fraselor, perioadelor, totuși complexul stilisărei lui e ceva care nu se apropie de suflet. Deci oratoria aceasta nu putea să lase urme efective în fixarea aspectelor limbii noastre literare; ca ecou sufletesc pentru împrejurările politice din trecut, desigur, însă în ce privește estetica limbii, era oratoria cealaltă adevărată, a lui Kogălniceanu și Barbu Cătarăgiu. E incontestabil că oratoria a putut să aibă o înfrîngere în epoca dela 1840 - 1850,

și asupra unei mari părți din publicul nostru, dar să nu uităm că oratoria e prea legată de contingente, de impresia de moment; e un gen fragil, un gen prea de actualitate și atunci dacă impresionează într'adevăr, exercită o remarcabilă influență, aceasta se umbrește când vin alte generații, alți oratori; continuitate nu putem recunoaște în acest gen.

În schimb prosa, să zicem prosa lui Negruzzi și Bălcescu, își păstrează din generație în generație valoarea ei.

Cîți se mai întorc la programul de liceu să mai citească discursul lui Kogălniceanu sau să zicem alt discurs; cîți se mai întorc cu același interes cum se întorc la prosa lui Bălcescu sau a lui Costache Negruzzi? Și chiar dacă nu ai antipatie pentru oratoria cum se practica acum șasezeci, șaptezeci de ani, nu mai poate interesa și atunci încontes-



tabil că preferințele merg totmai spre pro-  
 sa cealaltă, spre prosa descriptivă, narativă,  
 și mai puțin spre cea retorică, pentru că să  
 nu uităm ceva inerent genului oratoric. Spu-  
 neam despre Mihail Kogălniceanu ca și despre  
 Barbu Catargiu că au ținut discursuri, care  
 nu au ceva didactic, dar dacă acest aspect al  
 didactismului îpsește din aceste discursuri,  
discursul prin el însuși pare ceva didactic,  
pentru că urmărește realizarea, urmărește per-  
suasiunea, ceva direct de impresionare a su-  
fletului. Au ceva, prin aceasta, incontestabil  
 didactic, un amestec de preocupări moralisa-  
 toare și înțelegem de ce pentru aceste moti-  
 ve, oratoria nu poate să rivalizeze cu prosa,  
 cealaltă.

---

16 III, 1931.

Revenind la poezie așa cum ea își urmează drumul între 1840 - 1870, avem o nouă confirmare la ceea ce spuneam altă dată, cu privire la însemnătatea poeziei: apogeul manifestărilor literare, îl fixează totdeauna producțiunile poetice. In fruntea tuturor, se înalță poezii; prosatorii, rămân mai la o parte și nu e nevoie să ne referim la epoci îndepărtate de tot, cum e clasicismul antic; destul să amintim că se vorbește de epoca unui Virgil și nu se vorbește de epoca unui prosator,



se zicem a unui Tacit. In evul mediu, dacã în-  
 tr'adevãr, e sã fixãm o impresie literarã, ne  
 raportãm la ceea ce e al epopeiei sau poesi-  
 ei lirice. Pe urma clasicismului frances se  
 impun un Corneille, un Racine; se vorbește de  
 epoca poetilor clasici francesi, dar nu se vor-  
 bește de epoca unui prosator.

In secolul al XIX-lea, romantismul e fix-  
 at în impresia noastrã, prin operele represen-  
 tanților de samã ai poeziei și nicidecum prin  
 acelea ale prosatorilor.

Se vorbește de epoca lui Victor Hugo sau  
 a lui Lamartine. Nu se vorbește de epoca lui  
 Balzac care pe de o parte e romantic, pe de  
 altã parte e naturalist. Mergând mai departe,  
 ajungem la opera parnasienilor și mai depar-  
 te, în timpurile nouã de tot, la opera simbo-  
 listilor.

Deci, dupã realizãrile în poezie se jü-  
 decã în general epocile literare. Va obiecta

cineva: unde rămîne naturalismul ? Naturalismul nu poate să fie comparat cu ceea ce am spus mai înainte, pentru că toate celelalte epoci au avut prosatori și poeți; naturalismul a fost o mișcare limitată; nu a fost ceva hotărîtor în poezie și aceasta e o insuficiență a acestei formule literare.

Apoi dacă e să ținem samă de reprezentanții naturalismului, facem deosebire între un Zola și un Flaubert pentru că mai artist e incontestabil, Flaubert. Din Zola, nu se va mai citi aproape nimic, față de faima pe care a avut-o odată și interesul ce se arăta operei lui.

Peste o sută de ani, mai curînd chiar, peste cincizeci de ani, Zola o să rămînă un nume care a avut o faimă a lui, un nume care într'adevăr, a adus în ce privește romanul, o realizare nouă, însă de fapt, nu va fi cetit decît de acei care vor căuta să urmărească evo-



luția literară din secolul al XIX-lea, în linii mari. Numai curioșii de istorie literară vor recurge la romanele lui.

Dacă ne raportăm la o mișcare literară nouă de tot, aceea care s'a anunțat de curînd "le populisme" și seamănă într'adevăr ca nume și ca intenții cu poporanismul dela noi, mișcarea aceasta dela început se anunță ca o mișcare limitată, ce duce mai departe literatura de romane, dar va fi tot așa de infecundă pentru poezie, cum a fost naturalismul.

Plecînd dela aceste considerațiuni în ce privește literatura noastră, se înțelege atunci de ce cînd ne apropiem de opera unui poet așa cum e Vasile Alecsandri, facem deodată o distanțare remarcabilă față de ceea ce am constatat pînă acum.

Oricîte merite ca prosator ar avea Costache Negruzzi, totuși Vasile Alecsandri înseamnă mai mult; se vorbește de altfel, de o

epocă a lui Vasile Alecsandri sau a lui Eminescu, dar nu se vorbește de o epocă a lui Costache Negruzzi, a lui Creangă sau a lui Delavrancea.

Poeții sînt aceia care și la noi sînt de luat în considerație atunci cînd vrei să înțelegi evoluția literară sau a valorilor.

Iată deci, că ajungînd la ceea ce a adus Alecsandri în exprimarea poetică, înțelegem valoarea lui, întrecînd cu mult ceea ce se realizase în poezie pînă la dînsul și ce s'a realizat în prosă.

Ocupîndu-ne de poetul dela Mircești, va trebui să schimbăm procedarea, pentru că ni se pare una din cele mai elementare exigențe ale criticii literare și ale interpretării de orice natură ar fi, de a nu fixa un anumit tipic în care sînt trecuți toți după același sistem, după cum alții au obiceiul să facă; trebuie să ne refacem sufletul după va-



riațiunile de caracter literar, în fața căruia  
ne găsim. Deci, ocupându-ne de Vasile Alecsandri,  
nu-l vom studia în felul lui Cîrlova sau al lui  
Grigore Alexandrescu.

Pe Alecsandri nu-l putem înțelege în tot  
 ce ne-a dat, dacă nu ne referim la acea atmos-  
 feră pe care dînsul a căutat s'o trătească cît  
 se poate de intens, atmosferă atît de vie și de  
 reală a romantismului.

E o mare deosebire între ceea ce apare ca  
 romantism la Cîrlova sau Grigore Alexandrescu  
 cu ceea ce se manifestă la Vasile Alecsandri.  
 Ceilalți doi poeți au cunoscut romantismul pe  
 cale de repercusiune mai depărtată, prin lec-  
 turi, pe cînd Vasile Alecsandri a trăit în Ita-  
 lia și Franța și aceasta înseamnă mult față de  
 scriitorii dinaintea lui.

N'avem decît să ne adresăm la acea scri-  
 ere în prosă, care desigur e învechită în mul-  
 te privințe, însă e foarte semnificativă cînd

e vorba să înțelegem evoluția spirituală, poetică, și de stilist a lui Vasile Alecsandri. Buchetiera din Florența, apărută cum se știe, în Dacia literară, cu acele analize, acele descrieri, pe care Alecsandri a știut să le reliefeze destul de bine în prosă. Printre descrierile pe care le-a dat în Buchetiera din Florența, sînt cu deosebire interesante acelea care se referă la impresiunile de călătorie în Italia, culese mai ales din contemplația unor elemente de artă, fie picturală, fie arhitecturală.

Iată dorința pe care o avea dînsul și care nu trebuie să lipsească nici la noi:

Cînd a da Dumnezeu, ziceam în mine, privind vr'un monument, sau vr'un tablou, să avem și noi în Moldova un Raphael, un Michel Ange.

Dacia literară, 355.

Vasile Alecsandri s'a simțit în Italia foarte încîntat de bogățiile de artă pe care



le-a găsit acolo, dar pe de altă parte i se strînge inima de ceea ce nu putuse să vadă la noi, la gîndul de <sup>nu</sup> a avea și noi un Michel Angelo, un Raphael.

E aici un sentiment care nu trebuie desconsiderat. Vedem o aspirație de întreagă cultură care stăpînea sufletul lui Alecsandri; trebuie să adăugăm, că ceea ce l-a impresionat mai mult a fost arta plastică: pictura, arhitectura. Urmele acestei influențe sînt evidente; ele apar în stilul lui Alecsandri și mai ales în pasteluri le vedem transpuse.

Buchetiera din Florența ne mai arată și alte predispozițiuni pe care dînsul le avea și pe care le-a manifestat în poezie:

Călătorul... în trecerea sa prin Italia gustă o viață nouă, necunoscută, și cînd ia să de pe țărnișurile aceluia pămînt poetic a-tuncia i se pare că s'au visat sburînd printr'o cîmpie, îmbogățită de toate podoabele.

P. 356

Sau:

Pare că întins pe un leagăn de flori te cobori din nouri încet, fără a vede măsura care te desparte de pământ.

P.361.

În altă parte spune că a petrecut în Italia "în reverie dulce și armonioasă" (p.370).

Asemenea confesiuni apar mai eterate atunci când la impresiile din Italia veneau să se amestece ceea ce aducea ca reminiscențe literare din visiunile lamartiniene:

Acum e ceasul când mintea se cufundă în meditații plăcute, când inima înnoată în extasi dumnezești, când sufletul aprins de neajdejde își întinde aripile și se leagănă în plăcerile unei lumi necunoscute. Acum îi ceasul sfânt când toată ființa omenească se adapă la izvoarele cerești și bine cuvintează mîna ce au zidit-o.

P.368.

Și Alecsandri și alți romantici au întrebuițat acest "e ora cînd", "e ceasul cînd" Eu cred că nu poate fi atitudine mai repugnantă decît atunci cînd cineva ar începe nu o poezie—ar fi mai frapant—dar o strofă în-



termediară, cu o asemenea inspirație. Alecsandri se arată aici prosator vaporos, sentimental, puțin dulceag. I s'a reproșat dulceleșia lui Alecsandri, totuși nu trebuie să se exagereze în sensul acesta, pentru că luată în întregime opera poetică a lui Alecsandri e realisarea cea mai armonioasă și cea mai senină din literatura noastră. Nu-l putem compara cu Eminescu. Alecsandri e o personalitate, Eminescu e altă personalitate. Să nu facem comparații de felul acesta, cu intenții de diminuare.

Iată un pasaj în legătură cu ce i se reproșează:

Acum, acum viața îi dulce și neprețuită;  
 acum închipuirea mea s'aprinde, acum, o Cecili-  
 o, te văd strălucind ca o stea în seninatul în-  
 tunecat a cerului; îmi zîmbești ca un înger  
 de blîndețe.

P. 368.

In poezie trebuie întrebuințat, foarte dis-

cret cuvîntul dulce; unii au abusat de el și după mine, e calificativul de care trebuie să ne ferim mai mult. Acest pasaj e caracteristic pentru că anunță ceea ce e în poezia Steluța. Nu trebuie să ne fie indiferent felul în care a căutat Alecsandri să se manifesteze în tinerețe; s'a gândit astfel să-și fixeze unele impresii în Buchetiera din Florența. O lucrare asupra influenței streine în opera lui Alecsandri, a scris Dl Marcu. Afară de ceea ce am constatat fie ca influență franceză, fie ca influență italiană mai sînt încă unele aspecte de pus în evidență și mai ales ar fi de urmărit cum s'a dosat de exemplu, influența italiană față de influența franceză. Interesant ar fi să urmărească cineva o influență sau cealaltă, însă nu cred că e mai puțin interesant să vedem cum s'a armonizat ceea ce venea dinspre Italia cu ce venea din-



spre Franța și apoi luându-le în bloc, am putea ajunge la constatări interesante, care nu s'au făcut pînă acum și de care ar trebui să se țină sama.

In orice cas, Vasile Alecsandri poate să fie înțeles mai bine dacă plecăm dela ceea ce e această încercare, foarte tinerească de multe ori, Buchetiera din Florența.

Acum ne vom ocupa de cuvinte, de valoarea lor corectă și estetică.

De exemplu, foarte mulți întrebunțează cuvîntul pitoresc și mă întreb dacă Alecsandri nu e într'adevăr cel dintîi care a introdus și a dat prestigiu literar acestui cuvînt; la feminin îl întrebunțează sub forma pitorescă. Să insistăm puțin asupra acestui cuvînt. Dela Vlahuță, de cînd acesta a publicat Romîna pitorească, s'a fixat forma în sensul acesta.

Cu toate că am avea dreptate să nu o aprobăm în totul, pentru că, după cum spuneam altă

dată în legătură cu neologismele, sînt neologisme care sînt adoptate de limba curentă și atunci sînt supuse regimului de fonetizare romînească, însă altele rămîn într'o sferă limitată și atunci ducerea mai departe cu asimilarea de pronunțare romînească poate să fie împiedecată. Mi se pare că se poate spune tot așa de bine pitorescă, pentru că gîndiți-vă, sînt alte neologisme care dacă le-am transforma în același sens, s'ar părea barbare. Nu zicem grotescă, ci grotescă: aparițiune grotescă. Grotescă n'ar fi literar pentru că e un cuvînt încă în patrimoniul celor cu cultură.

Tot așa funambulesc—ca să pomenesc vre-o două expresiuni—e mai puțin întrebuințat decît grotesc. Se scrie sau se vorbește de proză funambulescă și trebuie să rămînem la terminatiunea aceasta.

Dacă am zice funambulescă, ar suna stra-



niu, neobișnuit și în privința aceasta sînt  
 reserve care trebuie făcute.

Trecînd la ceea ce Aleksandri a adus ca  
prestigiu limbii literare, vedem că s'a oprit  
 la unele forme, a căutat să arate convingeri-  
 le lui asupra esteticii limbii literare și  
 în privința aceasta e foarte interesant de  
 citat și astăzi acel Dicționar grotesc unde  
 rîde de pedanți, fie că erau latinisanți, fie  
 că erau italianisanți. Cu atît mai mult  
 că școala latinistă și pe pedanți cu tonul a-  
 cela de umor caracteristic presei moldovenești.

Aleksandri face procesul pedanților din  
 punct de vedere estetic:

Pedanții Romîni, cloaște infernale, asis-  
 tînd la nașterea Romîniei, au deochiat-o cu o-  
 chii lor de buhne cobitoare, lipsiți de orice  
 simț estetic, ei au întreprins dela sine educa-  
 ția fetei împăratului Traian și au învățat-o  
 sărmana, a rosti unele cuvinte create de dîn-  
 șii care poartă semnele trivialității celei  
 mai revoltante.

Prosă, p. 527-8.

Iar mai departe:

Nimic mai regretabil decît a vedea un popor ce se deşteaptă din întunerecul barbarismului să cadă în ghiarele pedantismului.

Vedeți observația care n'ar avea o deosebită valoare dacă n'am mai întîlni-o. Alecsandri în bunul său simț spunea că atîtea secole am trăit în obscurantism. Acum, altă pastă: pedanții și incontestabil, observația e foarte întemeiată.

Dar oricît l-am aproba pe Alecsandri în ceea ce spune în Dicționarul grotesc, totuși a rătăcit și el cînd face procesul neologismului onoare, care spunea dînsul, că greșit îl întrebuițăm de genul feminin; și aici are observații amuzante, fără însă să ne convingă. După dînsul trebuie să se zică nu onoare, ci onor. Alecsandri a păstrat forma cuvîntului în acest sens, pe care o întîlnim și astăzi în vorbirea militărească. Pentru acei care au



simț estetic, onor are un efect detestabil.

După Alecsandri e mai bine să întrebui-  
țăm forma masculină, onor, fiindcă acest cuvânt  
exprimă un sentiment bărbătesc și argumentînd  
că are dreptate, dînsul spune:

....pedanții au găsit de cuviință...gra-  
maticală a schimba sexul acestui sentiment...  
a-i da o natură muieratică.....Urmînd astfel  
voit-au oare să facă un act de grațioșitate  
către sexul frumos ? Nicidecum, pentru că nu  
sînt apretiatorii frumuseții și armoniei; ei  
nu au altă credință, alt Dumnezeu pe lume de-  
cît sistemul gramatic — filologico — etimolo-  
gico — ablativico — burlesco.

E. 528-29.

Vedeți felul cum presintă o notă de co-  
mic și nu e ceva învechit de tot, dar părerea  
e incontestabil părăsită, pentru că nu mai pu-  
tem să ne gîndim la ceea ce preconiza dînsul.

Cu privire la Rumîn sau Romîn — de altmin-  
teri și mai tîrziu s'au continuat, mai discret  
însă, discuțiunile dacă n'ar fi bine să se în-

trebuințeze forma Rumîn—, Alecsandri e de cealaltă părere: Rumîn zic numai Țiganii; cum ne-am putea fixa pentru o pronunțare a numelui nostru de popor cum zic Țiganii, mai ales în diminutivul Rumiņaș.

Tot în Dicționarul grotesc are observații cu privire la întrebuintzarea unor neologisme și mai ales în ce privește terminațiunea lor; face rechizitoriul neologismelor în -țiu~~ne~~ sau a celor romînisate după școala lui Aron Pumnul în -ciune. Spune că aceste neologisme "au năvălit în ziaristică și elocvența parlamentară" (p.532) și improvisează un fragment de discurs în care întrebuintzează aceste neologisme:

....chestiunea a dat loc la multe discuțiuni în secțiuni și la multe interpelețiuni asupra interpretățiunei constituțiunei. p.353

Vedem că în ce privește aceste neologisme Alecsandri are dreptate, dar a forțat nota, per-



tru că hotărît, dacă n'am putut alunga neologismul onoare, tot așa n'am putut alunga o sumă de alte neologisme de felul acesta. Astăzi usul a diferențiat întrebuințarea unor neologisme în -țiune altele în -ie; de exemplu, națiune; nație e o formă discreditată. Deaceia Alecsandri avea poate dreptate că nu știa cum să întrebuințeze aceste neologisme. O goană împotriva lor nu se poate duce, pentru că ele răspund unora din necesitățile cele mai evidente ale vocabularului nostru și nu trebuie să uităm că, mai ales de aproape o sută de ani încoace, vocabularul nostru a progresat în abstractizare. Aceasta se datorește acelor neologisme terminate în -iune. Sînt unele neologisme diferențiate în categoria care se termină în -ie; acestea sînt venite prin intermediul Rușilor, care întrebuințează -ie acolo unde Francesul întrebuințează -tion, iar Italianul -zione.

Tot antipatice—și aici ar avea dreptate, dar nu totdeauna—sînt neologismele terminate în -mente, mai ales formele adverbiale și dînsul improvisînd o frază spune:

D. ministru lucrează sinceramente la dezvoltarea. Tribunalul decide legalmente. Minciuni și iar minciuni.

P.534

Față de aceste adverbe desigur că trebuie să avem o atitudine de respingere. Mi s'a întîmplat ca acum cîteva zile să aud pe cineva zicînd: naturalmente. Omul nu era bătrîn, avea vre-o patruzeci de ani, și cînd am auzit naturalmente m'am gîndit la pasajul acesta al lui Alecsandri, în care condamnă asemenea adverbe.

Inșă dacă naturalmente, sinceramente trebuie alungate din limbă, altele nu: eminamente, de ex. Și aici găsim pe Alecsandri avînd dreptate, dar nu în totul. Alecsandri a avut o intuiție justă în alegerea formelor acestea și pot adăuga



că dacă Alecu Russo și Heliade Rădulescu s'au ocupat în sensul acesta asupra valorii cuvintelor, ei aveau mai mult preocupări de gramatică, pe când Alecsandri ține sama mai mult de criteriul estetic și avea păreri justificate de multe ori.

Dacă e să încheiem cu propriile cuvinte ale lui Alecsandri, acest proces pe care dînsul l-a dus împotriva felului de exprimare de la noi, îi vom da dreptate și vom recunoaște că n'au fost rînduri care să nu fi avut răsunetul lor:

E timp... a curăți cîmpul literaturii noastre de asemenea plante moșicești, de asemenea termeni disonanți, care înmulțindu-se lovesc delicatetea auzului și armonia limbii romîne.

P. 544.

Deci, luptînd cu pedanții, dînsul pleacă de la convingerea că în armonisarea limbii noastre preocuparea hotărîtoare trebuie să fie cea estetică; cea de gramatică, rămîne pe planul al doilea.

23 III, 1931.

Ca să înțelegem stilul lui Vasile Alecsandri, n'avem decît să ne gîndim că dînsul a fost în primul rînd poet liric; lirismul său însă, a deviat de multe ori spre nuanța descriptivă, ceea ce se vede în pastelelurile sale, în orice cas, dacă e vorba să recunoaștem ceva epic în poesile sale, nota aceasta se reduce la puțin, am putea spune că este povestitor. Nu trebuie să confundăm o însușire cu cealaltă. Cineva poate să fie povestitor, foarte bine, însă să nu dea de fapt, relieful epic



și dacă urmărim tot ce ne dă Vasile Alecsan-  
dri în balade, legende, constatăm că nota care  
predomină e de povestitor: lipsește nervul  
adevărat al creațiilor epice și dacă e  
să-l înțelegem și mai bine, trebuie iarăși să  
ne raportăm la influențele care s'au strecu-  
rat în toată opera lui.

Rîndul trecut am văzut cum aducea impre-  
sii din Italia, care aveau să se alătore la  
influența romantică din Franța și în plus—  
asupra acestui punct vom insista mai ales a-  
cum—influența literaturii populare. Dacă da-  
torește Alecsandri ceva acestei influențe, în  
primul rînd e fluiditatea de versificație, flu-  
iditate care se datorește desigur și romanti-  
cilor. Recunoaștem aceasta mai ales cînd ve-  
dem că s'a oprit la această factură de poezi-  
e improvisată din doine și la vocabularul și  
la imaginile cunoscute din literatura noastră  
populară; în plus este ritmul pe care l-a a-

doptat. Vedem că într'adevăr dînsul datorește  
mult acestei însușiri. E de remarcă în folk-  
lorul nostru nota reală, versul viu care fra-  
pează oricînd: e sufletul țaranului nostru  
așa cum trebuie să-l recunoaștem în realitate.

Dacă aspectul lui în toate împrejurările ne lasă cu impresia că e un suflet închis, totuși vioiciunea răsare în alte împrejurări și străbate întreaga lui inspirație lirică mai ales în acele versuri foarte curgătoare, foarte limpezi. În această privință putem spune că și în ținuturile care n'au fost tocmai favorizate ca atmosferă sufletească de împrejurările care s'au perindat, chiar acolo vioiciunea țaranului nu se desminte.

Cineva în Ardeal—unde de multe ori are impresia că sufletul e mai închis, mai greoi—dacă asistă la sărbătorile țărănești unde tot sufletul se arată în toată exuberanța, găsește ceea ce e al țaranului de peste tot; prin



ținuturile Rodnei, pe la Sibiu, prin Banat, vedem o exuberanță care e la fel cu aceea a țaranului de dincoace de munți, exuberanță care are în primul rînd nota latină, și chiar dacă se găsește uneori ceva de natură slavă — pentru că incontestabil trebuie să recunoaștem în sufletul nostru o dosă de înrîurire slavă care se manifestă în anumite împrejurări — totuși vioiciunea, exuberanța latină apare la fiecare pas. Un contrast izbitor arată astăzi Ardealul între cei de jos și cei de sus; pătura intelectuală de multe ori a falsificat impresia, pentru că acei care au fost fie sub înrîurire germană, fie sub înrîurire ungară, fie sub amîndouă, de fapt, și-au falsificat și exprimarea. Intelectualii din Ardeal se exprimă foarte greu: nu vedem aceea notă care e a țaranului incult, vioiciunea pe care o manifestă în toate împrejurările.

Pînă să închege o frasă, Ardeleanul cult

pune mai multă osteneală decît un țaran cînd  
cîntă, cînd întovărășește mai ales la joc cu  
cuvinte, cu strigături, ceea ce e ritmul musi-  
cei și al dansului.

Deci, acesta e adevăratul fond românesc  
pe care l-a falsificat în Ardeal o suprapune-  
re de cultură neasimilată bine, ducînd spre  
înstreinare. Fondul adevărat îl vedem în ace-  
ste creațiuni populare--cele lirice mai ales--  
și în acel ritm viu, în acele versuri care nu  
se desmint niciodată, în doine, fie că sînt de  
dincoace sau de dincolo de Carpați.

Și atunci înțelegem cum Alecsandri, apro-  
piindu-se de doina noastră, a fost forțamente  
influențat și în bine, așa că atunci cînd pe  
la 1840 a dat primele versuri, factura popula-  
ră apare la fiecare pas.

Dacă deschidem și astăzi acel volum de  
versuri din tinerețe Doine și lăcrămioare, re-  
cunoaștem imediat înrîurirea aceasta a versu-



lui popular, înrîurire pe care n'a adîncit-o desigur cum ne-am fi aşteptat, pentru că dacă a primit mult din ce era al formei versurilor populare, însă lirismul adevărat nu l-a adîncit, ci a derivat inspirația populară în spre inspirația lui; deaceia dacă factura versurilor lui ne amintește ceea ce este al doinelor ca ritm, atmosfera de adevărat al lor, sufletul dela țară, rămîn cu totul estompate.

Chiar primele poezii—și mă refer la ediția întâia dela 1853--arată bine cum a căutat dînsul să urmeze versificația doinelor noastre și găsim aici o notă pe care credeam că timpul o discreditase, deoarece era în îndirecția continuare de ceea ce era al Văcăreștilor, adică întrebuițarea de diminutive; însă aceste diminutive dînsul le-a luat din sursă directă, adică chiar din doinele noastre populare, pentru că știm, diminutivele apar destul de des în aceste poezii, pe cînd Văcăreștii le lu-

aseră din literatura lăutărească. Vasile Alecsandri pentru comodități de rimă a recurs totuși, prea des la ele.

Astfel în prima poezie Doina întrebuințează chiar la început diminutivul doiniță; vorbește mai departe de mîndruliță, bălăioară, bărdiță, dela bardă; și această poezie se încheie cu o notă de patriotism destul de stîngaci redată:

Hai copii, cu voinicie  
Să scăpăm biata moșie  
De păgîni și de robie.

Este mai ales o poezie care arată și mai bine cum forma e aceea care cu deosebire a impresionat pe Alecsandri, cînd s'a gîndit să abordeze acest gen; substratul sufletesc rămîne însă prea stîngher. Este poezia intitulată Dorul, care sfîrșește astfel:

Dorul arde ca un soare

O. Densusianu,  
Evoluția estetică a limbii romîne. Fasc. 18



Al juniei dulce floare.  
Dorul stinge, vestejește  
Inima care iubește.

A juniei: vedeți ce fals sună acest neologism într'o poezie cu nuanță de doină. Înainte de toate, ca să vorbească de dor, dînsul înșiră șase strofe, denotînd prolixitate și apoi poezia se încheie cu această definiție—am putea spune—a dorului. Ceva prosaic, didactic, departe de inspirația populară; afară de ritm se vede bine deosebirea între ceea ce este efectiv popular și ceea vine deviat, vag în poezia cultă.

Să ne referim la o poezie analogă, autentică, din acelea pe care le-am dat în culegerea Flori, alese din cîntecele poporului, unde se vorbește de dor, însă în alt fel:

Cîtă boală e sub soare  
Nu-i ca dorul arzătoare,  
Că dorul unde se pune  
Face inima cărbune;  
Cîtă boală e sub lună

Nu-i ca dorul de nebună,  
Că dorul unde se lasă  
Face lacrimilor casă.

P.6.

Mai ales imagina din urmă e minunată:  
"face lacrimilor casă". Ceva autentic popular  
și vedeți, chiar dacă se dă în această poezie  
populară o caracterizare a dorului, nu e nota  
de definiție pe care am văzut-o la Alecsandri.  
Deci, oricât s'ar fi apropiat de inspirația po-  
pulară, Alecsandri rămâne departe, strein și  
constatarea aceasta apare mai evidentă atunci  
când plecînd dela o temă populară, a căutat să  
o desvolte foarte mult, derivînd spre ea influ-  
ența directă a romantismului.

În seria doinelor se găsește acea poezie  
care a fost admirată: Mărioara florioara și e  
curios că Alecsandri deși a pus titlul de Doi-  
ne, de fapt, se depărtează de nota lirică foar-  
te de multe ori, pentru că găsim balade cum ar  
fi Sora și hoțul, Groza, Andrei Popa și chiar Mă-



Mărioara Florioara. Toate au nota de baladă diluată în lirism, lirism care dacă se îndreaptă spre cel popular, rămîne totuși foarte departe, cu înstreinări, chiar cu contraste supărătoare. E destul să relevăm cîteva părți din aceste alcătuirii ale lui Alecsandri, pentru ca să înțelegem cît de greu era pentru dînsul să-și însușiască ceea ce era cu adevărat popular.

Mărioara Florioara are episoade care s'ar părea că nu sînt deloc dela țară, fie că ne găsim într'un mediu artificializat, fie că limba e împestrițată cu neologisme cît se poate de strigătoare.

Mai mult se evidențiază aceste contraste de lirism popular și de coloratură literară, cînd de exemplu ține să vorbească de cei doi eroi ai acestei balade. Flăcăul despre care e vorba, întîlnește într'o dimineață pe Mărioara Florioara și între ei se schimbă aces-

te vorbe:

Cale bună mîndruliță  
Mulțumim ție, bădiță.

Înă aici da, dar mai departe începe să se a-  
rate stăruința literară a poetului:

Mîndruliță, drăguliță,  
Spune-mi mie adevărat  
Ești tu fată de'mpărat  
Sau vr'un vis ce am visat ?  
Că de cînd mă simt bărbat  
Multe țări eu am călcat,  
Fete multe-am dismerdat,  
Dar ca tine chip și stat  
Alta'n lume n'am aflat.  
- Străine, bădițul meu,  
De vrei să știi'ce sînt eu  
Intreabă'tu florile,  
Florile surorile.

E ceva ce ne amintește genul de pastora-  
lă din secolul al XVIII-lea și al XVII-lea, cu  
nota de artificializare, care a încîntat totuși  
pe atîți cititori și spectatori, unde păstorii  
și păstoritele vorbesc ca în saloanele dela  
curtea din Paris sau din alte părți.

Dacă nu se păstrează prin vocabular ceea



ce e pur mediu dela țară, orice încercare de a deriva de acolo motive de inspirație, rămîne o simplă intenție, departe de realizarea adevărat poetică.

Și vedeți sîntem între 1840 - 1860 și la Alecsandri totuși nu am găsit ceva mai bine accentuat în acest sens. Ceilalți poeți au fost streini de inspirația populară: Alexandrescu, am văzut cu ce dispreț o privea: a răma, simplu romantic. Budai Deleanu iarăși nu înțelegea ce era adevărata inspirație populară. Ce e la Văcărești, derivă pe altă cale.

Alecsandri ar fi putut totuși, să dea mai multă armonie acestor elemente. Cînd a literarizat culegerea de doine, a știut mai abil să încadreze ceea ce era literar, nuanțe populare; sînt și acolo desigur versuri care izbesc; se vede intenția prea directă a poetului cărturar, dar nu găsim disonanțe așa de izbitoare - cum găsim în poeziile lui în care, la ceea ce era lite-

rar romantic, a căutat să adauge ceea ce cunoștea din inspirația populară, deci o lipsă remarcabilă de înțelegere a ceea ce era propriu inspirației populare dela noi. Dacă sîntem fixați, cred, asupra felului cum Alecsandri a căutat să se apropie în primele lui compuneri, de literatura populară, și aceasta reiese mai ales din poezia la care ne-am oprit în urmă, Mărioara Florioara, va trebui să ne oprim un moment la cîteva versuri din aceeași compunere, pentru că ne dau sugestii care pot să aibă importanța lor. Intr'un loc, dînsul spune:

Luna plină și voioasă  
Ca o frunte de mireasă.

Aici se vede nota de poet literar; nu mai e notă de popular. Vă aduceți aminte de versurile din Coșbuc:

Iese luna din brădet  
Și se 'naltă încet, încet



Gînditoare ca o frunte  
De poet.

Ca o frunte de poet, ca o frunte de mireasă; ne întrebăm dacă cumva nu poate să fie o vagă influență la Coșbuc din aceste versuri ale lui Alecsandri, pentru că nu ne putem închipui că Gh. Coșbuc n'ar fi citit această poezie a lui Alecsandri; e imposibil să nu fi străbătut întreaga operă poetică a lui Alecsandri. E desigur, mai artistic redată comparația la Coșbuc, dar Alecsandri poate să fi fost acela care să i-o fi sugerat. În altă parte, iarăși vre-o două versuri semnificative:

Dalb luceafăr aurel,  
Mititel și gingășel  
Uită ceriul pentru mine,  
Să uit lumea pentru tine!

E un motiv de poezie mai înălțată, care întâmplător apare în această compunere a lui Alecsandri și imediat ne gîndim la Luceafărul

lui Eminescu. Aceste versuri ale lui Alecsandri ne aduc aminte de versurile din Luceafărul lui Eminescu:

O vin, odorul meu nespus  
 Și lumea ta o lasă,  
 Eu sunt luceafărul de sus  
 Iar tu să-mi fii mireasă.

Iarăși o întrebare: putem să credem că Eminescu n'a fost cît de vag influențat de aceste versuri din poezia lui Alecsandri? Proporția între ceea ce a realizat Eminescu și Alecsandri, e desigur cît se poate de depărtată, dar parcă sîntem înclinați a crede că ceva din această atmosferă pe care o găsim în cele patru versuri Mărioara Florioara a trecut inconștient în Luceafărul lui Eminescu; chiar ca armonie și intensitate, concentrare sufletească, ca viziune cum se vede, e mai mult sau mai puțin același motiv. Vedeti însă cu cîtă muzicalitate și cu cît ritm a-



adînc sufletesc, Eminescu exprimă aproape același lucru, pe care l-am găsit în cele patru versuri din poesia lui Vasile Alecsandri. Această apropiere mi se pare că nu poate fi indiferentă, pentru că literatura noastră atît de redusă cît este, așteaptă încă recitiri, confruntări, nu doară ca să se diminueze valoarea cutărui sau cutărui scriitor, ci pentru a face proces de continuitate literară în timp de cincizeci, șasezeci de ani, care nu a lipsit la noi și pentru a releva sugestiunile pe care un poet ca Eminescu, de exemplu, le-a primit de la predecesorii săi.

Dacă această poesie a lui Vasile Alecsandri ne-a dat prilejul să facem două categorii de constatări, cînd trecem mai departe, vedem că se îndepărtează dela ceea ce caracterisa aceste prime alcătuirii, pentru că romantismul pînă acum apărea vag, delicat în ceea ce era mai mult de factură populară și în aceste compu-

neri de mai târziu pe care dînsul le datora contactului cu literatura francesă și călătoriilor în Italia vine să se evidențieze aici și mai ales cu nota estetică.

Caracteristice cu deosebire sînt vre-o cîteva versuri de încheiere din Lacul de Como, care ne arată întrucîtva ce aveau să fie pastelurile sale: nu e atît lirism, cît pitoresc, cît notă descriptivă; sfîrșitul arată cum a evoluat la un interval foarte redus, factura versului lui Alecsandri:

O! lac! o! minune! Ferice, ferice  
De cine-și închide aripele-aice,  
Ca fluturul vesel pe floarea de crin.

Sînt trei versuri impecabile ca ritm și vedeți gingășia comparației—putem spune din acelea ușoare—ca fluturul vesel pe floarea de crin—însă totul e bine concentrat și pe urmă remarcăți ceea ce s'a întîmplat rar lui, să alătore exclamații cu totul repetate, la



distanță de două cuvinte, dar care nu sînt su-  
părătoare: "O! lac! o! minune!" la care alătu-  
ră și interjecțiuni; acestea ar putea să ai-  
bă un efect dezastruos în altă parte.

Deci, din acele călătorii sub cerul Ita-  
liei, din ceea ce datoră influenței romantici-  
lor francezi, a reușit să dea pe la 1850, ver-  
suri de o musicalitate nerealizată pînă la  
dînsul, musicalitate care desigur ne duce de-  
parte de aceea pe care am întîlnit-o la Cîr-  
lova: se întîlnește ca ritm uneori, pentru că  
pleacă din aceeași sursă romantică, însă Alec-  
sandri incontestabil a ajuns să asimileze mai  
bine ce era al tehnicii romantice și mai ales  
pentru că a stat sub influența lui Lamartine,  
nu sub influență direct italiană.

Dacă întîlnim reflexe dela Petrarca, re-  
flexe, firește, numai de armonie a versului, a-  
ceasta vine pe cale indirectă, dela Lamartine,  
pentru că Vasile Alecsandri se vede că nu a

stăpînit așa de bine limba italiană. Chiar în Buchetiera dela Florența ne spune că a recurs la un Italian să-i explice înțelesul unor cuvinte elementare de tot și de fapt, pînă la sfîrșitul vieții dînsul nu a fost un adînc cunoscător al literaturii italiene.

Deci mai mult călătoriile, atmosfera în care a trăit cîtva timp în Italia, au avut repercusiuni asupra lui. Ce vine ca armonie de vers la dînsul, se datorește lui Lamartine și indirect numai lui Petrarca, în măsura în care poetul frances a fost influențat de cel italian.

Din atmosfera orientală Alecsandri avea să aducă ceva mai accentuat de lirism visător, molatec. Intr'o poezie din acelea inspirate de călătoriile lui în orient, în Bosforul, e de remarcat cum evocă atmosfera în care dînsul a petrecut cîtva timp:



Acum dismierdat însă, de-a. Ginilor<sup>1</sup> suflare  
 Se legăna molatec cu-o leneșă mișcare  
 Și ca oglinda vie sub cer se întindea.  
 Ear luna zîmbitoare, și tainică și lină  
 Vărsînd pe-a sale unde dulci spume de lumină  
 Cu fața sa balae în el se oglindea.

Nu mai e ceea ce am găsit în descrierea  
Lacului de Como; e atmosfera de orientalism  
 în plin, așa cum l-a influențat cînd a văzut  
 Bosforul. Deci exotismul lui Alecsandri nu a-  
 pare numai cu nuanțele pe care le-am întîlnit  
 în Buchetiera din Florența, în prosă și acele  
 din poezia Lacul de Como. Dînsul a știut să ar-  
 moniseze și ce era orientalism și ce venea  
 din Italia și ce era din Franța. Ce era al po-  
 porului nostru, inspirația populară în prima  
 fasă, vedeți că a rămas mai în umbră.

Mai tîrziu cînd a luat teme din trecutul  
 nostru, în Legende, sau atunci cînd a descris  
 frumusețile țării noastre, atunci a lăsat fac-  
 tura la care se oprise întîi, factura populară  
 și a îmbrăcat motivele în ceea ce ajunsese să

1. Gini sînt niște ființe din credințele fan-  
 tastice turcești.

207

stăpînească în plin ca tehnică romantică, a versului acelaia de multe ori prea prelungit, însă <sup>și</sup> greoi, pentru că Alecsandri chiar atunci cînd n'a fost ajutat pentru o nuanțare, totuși nu a căzut în prăpastia scăderilor pe care mulți la noi nu le-au putut evita.

Chiar orientalismul îl vedem stăpînit, năducîndu-l la frenesia retorică pe care o găsim la Bolintineanu, de exemplu. Orientalismul apare la Vasile Alecsandri cu acel prestigiu pe care reușiseră să i-l dea romanticii, prestigiu care a însemnat și el mult în poezia noastră, pentru că nota exotică venită astfel prin poezia lui Alecsandri, aducea ceva nou, aducea o notă de înnobilare a unor aspecte care înainte sau chiar pe vremea lui Alecsandri, nu impresionau și nu puteau să înalțe.

.-----.



30 III, 1931.

Alecsandri n'a reușit să-și asimileze  
spiritul inspirației populare, pe cînd s'a a-  
rătat foarte accesibil însușirii caracteru-  
lui inspirației romantice. Totuși, acest cas  
s'ar părea contradictoriu; se explică pentru  
că inspirația populară nu-i era proprie și  
nu se putea proiecta pe primul plan al sufletului său și în același timp trebuie să distingem între a înțelege și a asimila.

Nu se poate spune de Vasile Alecsandri  
că nu a ajuns să pătrundă spiritul inspirației-

ei populare; însă pînă la asimilarea acestui spirit și redarea lui, n'a ajuns. De fapt, era o fatalitate a împrejurărilor că Alecsandri arată și el această lacună: mai ușor a putut să se apropie de ceea ce venea dela romantici, pentru că sufletul lui ca și al altora era accesibil nu numai la ceea ce era al literaturii, ci la tot ceea ce aparținea atmosferei de atunci și putem înțelege de ce dînsul a putut mai ușor să-și însușiască ce era caracteristic inspirației romanticilor și să se arate mai stîngaci cînd era vorba de redarea în poezii proprii a spiritului poeziei populare.

Apoi, nu trebuie să uităm că romanticii, în general, au fost spirite unilaterale, încrezuți în ei, avînd predispozițiuni spre anumite realități; n'au arătat acea supleță pe care trebuiau s'o manifeste cînd era vorba de a deriva în literatură inspirația motivelor popula-



re.

Alecsandri cînd a căutat să dea motivele populare, a rămas sclav fatal a acestei lacune a predispoziției romanticilor și nu ne poate, prin urmare, mira că tocmai ceea ce era propriu țării noastre, ce era al literaturii noastre i-a rămas, de fapt, mai puțin accesibil ca motiv de derivare.

Dacă urmărim--afară de ceea ce spuneam rîndul trecut, latura exotică--dacă urmărim lirismul sub alte vre-o două aspecte în culegerile de mai tîrziu pe care dînsul ni le-a dat, în primul rînd trebuie să relevăm acea atmosferă de misticism, care chiar dacă ne îndreaptă spre Lamartine, totuși are filiațiuni mai depărtate, ne duce la poezia italiană a lui Petrarca și mai departe la poezia trubadurilor. Avem de-a-face cu un vag reflex al lirismului din evul mediu, trecut prin poezia Italianilor și în special a lui Petrarca, de un-

de s'a inspirat și Lamartine. Cine e familiarizat cu ceea ce se degajează din toată această poezie, nu se poate să nu recunoască ici și colo într'o expresie, într'o asociere de imagini, lirismul propriu acelor care l-au luat din poezia evului mediu, a trubadurilor; și mai ales e o factură specială a versului care dacă la Alecsandri pare într'adevăr mai ușor, totuși de fapt, ne duce la oarecare nuanțări, care ne aduc destul de bine aminte de ceea ce are poezia lui Petrarca. Se desprinde atmosfera de vis, de candoare sufletească, de misticism al iubirii, care a fost nota caracteristică a poezilor pe care indirect îi găsim în opera lui.

Dacă ne raportăm mai ales la vre-o două poezii caracteristice din seria Lăcrămioarelor, mai ales la una intitulată 8 Mart, 1845, putem să accentuăm ceea ce datora dînsul lirismului romantic cu înrudiri mai îndepărtate.



Iată o strofă care în afară de întâmplătoare abateri de ritm, nu se poate spune că ne dă tot ceea ce Alecsandri a putut să realizeze mai bine în lirica sa:

Tu ești acea ființă, tu gingașă lumină  
Aprinsă'n a mea cale de însuși Dumnezeu;  
Și sufletul meu vesel la tine se închină  
O! scumpa mea Elenă! o! drag îngerul meu!

Îngerul meu, desigur că e o abatere de ritm; trebuie să accentuăm îngerul meu. Cine nu e sensibil la ritmul absolut corect, desigur că poate trece peste aceasta. Din această strofă se desprinde ceea ce e propriu inspirației lamartinienne și mai ales atmosfere: a-  
ceea vagă, vaporosă care e destul de bine redată. Dar, nota aceasta cu deosebire reiese când lirismul de iubire vine să se alăture la evocări aproape panteiste.

Desigur că poate exagerăm puțin când stabilim visiuni panteiste la Alecsandri, deoarece dînsul nu avea sufletul așa larg, cu-

prinzător, ca alți poeți.

Regăsim nota eterată și pe urmă armonie specială pe care nu totdeauna a reușit să o realizeze, atunci când în O noapte la țară se exprimă astfel:

De-odat'un glas de înger, o sfântă armonie  
Plutind ușor în aer, ca vîntul ce adie,  
Se coborî prin stele din leagănul ceresc.  
Duios era și gingaș acordul îngeresc  
Căci inimile noastre săltară mai ferbinte  
La dulcele său cîntic, l'aceste-a lui cuvinte:

Vedeți, poate că și întrebuițarea unui calificativ cum e gingaș e în afară de felul de a înțelege astăzi poezia; nu numai că e din acele cuvinte compromise în poezie, însă astăzi ne-am deprins—cel puțin o parte din acei care au înțeles și înțeleg ce e spiritul unei poezii moderne—ne-am deprins cu redarea unui sentiment nu direct, nu prin calitative spuse de adreptul: atmosfera de gingășie de beatitudine trebuie să releasă dintr'o poezie fără să spunem. Avem rezervele noastre în ceea ce



privește prestigiul poetic al acestui epitet, gingaș, însă în orice cas, regăsim iarăși pe Alecsandri adevărat, armonios, cu amplexare în redarea unei stări sufletești și mai ales cu acea atmosferă de viziune înălțată, eterată, care nu fusese exprimată în poezia noastră, pentru că oricât am recunoaște ce este la Gr. Alexandrescu, la Cîrlova, sentimentul iubirii n'a fost pînă la dînsul exprimat. Alecsandri l-a exprimat astfel, încît într'adevăr ne găsim în fața unei nuanțări deosebite de sentimente și în același timp în fața unei redări cu mult superioare acelor care l-au precedat sau a contemporanilor săi chiar.

La Alecsandri însă, în această înălțare sînt consecvente inegalitățile; apoi întrebunțarea unor calificative care astăzi nu ne mai impresionează; erori de ritm sînt deasemeni, slăbiri, întunecări care arată că într'adevăr n'a fost în deplina stăpînire a inspira-

ției.

Ne vom opri--să nu ne pară banal--la poezia aceea care a fost atât de mult popularizată și în care două, trei generațiuni au găsit expresia romantismului lor: e Steluța, care în ediția dela 1853 poartă titlul de Dedicație.

S'a întâmplat cu această poezie lirică a lui Alecsandri ca și cu poeziile populare, cu marșurile naționale; din aceste poezii se știe o strofă sau două. Cîți din Francesi cunosc din Marseillaise mai mult de o strofă, două sau cîți din noi știm mai mult decît o strofă din Deșteaptă-te Romîne ?

Din Steluța se cunoaște prima strofă sau și a doua; dacă ar fi cunoscută întreaga poezie, desigur că cele patru sau opt versuri ar fi fost mult scăzute în prestigiul lor și apoi trebuie să spunem că e o fatalitate în soarta unor poezii: sînt faime fear-



te compromițătoare. Odată ce o poezie a ajuns să fie prea curentă, e discreditată. Așa s'a întâmplat cu Steluța ca și cu alte poezii din repertoriul nostru. Chiar unele poezii ale lui Eminescu au fost compromise pentru că au ajuns să fie flașnetisate.

Poesia aceasta e semnificativă față de reputațiile literare care se fac în jurul unor versuri. Iată o strofă:

O, blîndă, mult duioasă și tainică limină  
 În veci pintre steluțe te cată al meu dor;  
 S'adeseori la tine, cînd noaptea e senină,  
 Pe plaiul nemuririi se'naltă c'un lung sbor.

"Pe plaiul nemuririi", incontestabil că e imagina cea mai poetică din toată poezia de pînă aici. Incolo, aproape neantul poetic, vorbărie, mai ales dacă ne oprim la cîteva versuri:

Trecut-au ani de lacrimi și mulți vor trece  
 Din oara de urgie în care te-am <sup>ce încă</sup>perdut;

Oara e un neologism tot așa de antipatic ca și ora. Ne gândim că dacă Alecsandri ar fi spus ceasul de urgie, imediat relieful versului s'ar fi schimbat.

Mai departe întâlnim: "Steluță zîmbitoare dincolo de mormînt". Aici relevăm și mai frapantă inconsecvența de ritm: dincólo.

Frumoasă îngerelă cu albe aripioare.

Desigur că mulți din Dv. nu știți că Steluța cuprinde această expresie: "frumoasă îngerelă". Vedeți ce copilărească întrebuintare de diminutive.

Urmează o strofă întreagă:

Un suvenir, comoară de visuri fericite,  
De scumpe și ferbinte și dulce sărutări,  
De zile luminoase și îndumnezeite,  
De nopți venețiane și pline de 'ncîntări.

Vedeți ceea ce se întîmplă la Alecsandri foarte des: lipsa simțului gramatical, erori e-



lementare: pluralul ferbinte și dulce. De ce?  
 Din cauza ritmului. Dacă ar fi zis ferbinți și  
dulci, lipseau două silabe și atunci, expeditiv  
 a pus ferbinte și dulce. Indumnezeite e o ex-  
 presie care într'adevăr ar fi putut să se per-  
 petueze—chiar astăzi se întrebuințează în-  
dumnezeire—n'are nimic care să repugne.

Iată ce e, de fapt, această poezie cu pres-  
 tigiul pe care l-a avut justificat la prima  
 impresie, apoi și prin ceea ce se știe că a  
 fost în viața lui Alecsandri. Vedeti însă, i-  
 negalități frapante, oricât am recunoaște, cum  
 am recunoscut și altora, sentimentul adevărat,  
 sentimentul înălțat care stă la baza acestei  
 poezii.

Trecînd la celelalte aspecte ale lirismu-  
lui său, care apar în Pasteluri, ne vom găsi în  
 fața unei evoluțiuni mai depărtate, pentru că  
 Alecsandri a scris pastelurile cu maturitate  
 de inspirație și de formă, totuși nu întotdea-

una. Sînt iarăși exasperante abaterile dela ceea ce ne-am aștepta la 1870, dar în orice caz sînt picături de lumină din sufletul lui și apoi un întreg peisaj al țării noastre, desigur cu mijloace uneori reduse, pentru că imaginile nu cîștigă totdeauna prin noutatea, chiar îndrăzneala lor. Nu putem spune că sînt realizări perfecte; sînt însă semnificative în evoluția afirmării lirice. Se vede cum a reușit să exprime, într'un fel sau altul, ceea ce îi era propriu, însă sub alte aspecte, alte preocupări poetice, pentru că într'adevăr nu găsim în pasteluri afară de pitorescul peisajelor, sufletul țăranului nostru. Dacă în Rodica, Semănătorii, vedem trecînd fantomatic figuri de țărani, aceștia nu spun nimic: un "bună ziua" și cîteva cuvinte de bun simț țărănesc se aud pe ici și colo și atîta tot. Sufletul țăranului nostru în pastelurile lui Alecsandri e aproape absent.



Coşbuc a adus un plus față de Alecsan-  
dri în această privință, totuși și Coşbuc ră-  
mîne departe în multe privințe de ceea ce e  
al țăranului nostru. Cîteodată dînsul a avut  
 viziunea țăranului de pretutîndeni la sărbă-  
 tori sau în momentele tragice, însă, de fapt,  
 sufletul țăranului cu profunzimea lui, cu o  
 anumită complexitate, n'a fost schițat nici  
 de Coşbuc.

Totul e de multe ori viziune picturală  
de înscenări, e farmecul unei sărbători, dar  
nu ceea ce e propriu al țăranului nostru. Și  
 nu este doară numai, cum spuneam mai înainte,  
 vina facturii romantice; Coşbuc era mai rea-  
 list. E aici hotărît o insuficiență de cunoaș-  
tere mai amănunțită a vieții dela țară, pen-  
tru că nu e destul să călătorească cineva și  
să vorbească cu țărani ca să poată spune că  
îi cunoaște. Trebue cineva să știe ce se as-  
cunde în sufletul celor simpli.

Acest substrat adevărat țărănesc nu a fost ușor simțit de Alecsandri și a fost exprimat în două, trei note caracteristice de Coșbuc, așa că rămân perspective de realizat în această direcție.

Din pasteluri, prima poezie asupra căreia cred că trebuie să mă opresc, e tocmai aceea care deschide seria: Serile dela Mircești. Vedem aici pe Alecsandri cu reminiscențe din timpul când a scris Buchetiera din Florența și apoi avem indirect o explicație a împrejurărilor care l-au hotărât să scrie seria pastelurilor.

Prima strofă e aceasta:

Perdelele-s lăsate și lămpile aprinse;  
 În sobă arde focul, tovarăș mîngîios,  
 Și cadrele-aurite ce de păreți sunt prinse  
 Sub palidă lumină apar misterios.

E iarăși, o strofă care ne dă dovada mă-



estriei pe care a avut-o incontestabil, adeseori, Vasile Alecsandri să îndeplinească în impresie de arabescuri, versurile. Sfirşitul poate să fie recunoscut chiar de poeţii cei mai moderni din şcoala simbolistă, când ne spune că, din pereţi, cadrele evocă amintirile care se coboară, vorbesc misterios, se apropie de suflet. Vedeţi, iarăşi un progres faţă de ceea ce se dăduse în poezia noastră pînă atunci. Două strofe sînt cu deosebire semnificative:

Pe jilţu-mi, lîngă masă, avînd condeiu n mîină,  
 Cînd scriu o strofă dulce, pe care-o prind  
 Cînd ochi-mi întîlneşte şi-admiră o cadîină <sup>din sbor,</sup>  
 Ce'n cadrul ei se'ntinde alene pe covor,

aici e ceva din Bosferul şi din viziunile dela Constantinopol. Cealaltă strofă e următoarea:

Apoi a mea privire prin casă rătăcindă  
 Cu jală se opreşte pe un oraş tăcut,

Veneția, regină ce'm mare se oglinde  
 Fără a vedea pe frunte'i splendoarea din  
 trecut.

Deci Alecsandri stînd la Mîrcești, evocă  
 amintirile din călătoriile din Italia sau din  
 cele spre Constantinopol; din asemenea recu-  
 legeri putem reconstitui ceea ce a provocat  
 în parte gîndul să slăvească Lunca dela Mir-  
 cești:

O farmec, dulce farmec al vieții călătore,  
 Profundă nostalgie de lîn, albastru cer,  
 Dor gingaș de lumină, amor de dulce soare,  
 Voi mă răpiți cînd vine în țară asprul ger.

Iarăși o strofă semnificativă. Cînd Alec-  
 sandri se întorcea în țară, la Mîrcești, mai a-  
 les iarna, se simțea foarte nenorocit; vedem  
 cum s'ar fi simțit fericit să se găsească sub  
 cerul de iarnă mai blîndă al Italiei. Înțele-  
 gem de ce în astfel de seri dela Mîrcești dîn-  
 sul se simțea singur:



Aşa'n singurătate, pe cînd afară ninge,  
 Gîndirea mea se primblă pe mîndri curcubeii,  
 Pîn'ce se stinge focul, şi lampa'n glob se  
 stinge  
 Şi saltă căţeluşu-mi de pe genunchii mei.

În aceste reculegeri sufleteşti e şi o expresie în acelaşi timp de seninătate, cînd se gîndeşte la farmecul peisajelor dela Mirceşti.

E cu alte cuvinte o continuitate de exotism, Veneţia, Constantinopol transpunîndu-se asupra ceea ce era românesc, asupra cadrului dela Mirceşti.

Iată dar, cum putem înţelege şi mai bine spiritul în care au fost redată pastelurile.

Vocabularul e evocativ, avînd ceva eterat, de vis, de încîntare. Sînt visiuni picturale care se evidenţiază şi pe care le-am întîlnit în descrierile din Buchetiera din Florenţa. Vă aduceţi aminte că-şi exprimă părerea de rău că la noi nu răsărise nici un pictor

mai de frunte, un Michel Angelo sau Rafael și credea că sufletul românesc va trebui să primească într-o zi dela un geniu al picturii, darul pe care artiștii din Italia l-au avut.

Atunci înțelegem de ce pastelurile sînt—cum de altminteri s'a și făcut comparație între ele și pictura lui Grigorescu—sînt, de fapt înregistrări de visiuni picturale și de multe ori picturale mai mult static, pentru că dinamism în pasteluri nu e. Versurile sînt foarte prelungite; uneori ne fac impresia carelor românești care, ca și în tablourile lui Grigorescu, străbat agale cîmpiile.

Se întîlnesc și versuri mai sprintene, dar acestea ca excepții. Iată, de exemplu, din Gerul o strofă foarte semnificativă în acest sens:

Gerul vine de la munte, la fereastră se oprește  
 Si privind la focul vesel, care'n sobe strălucite  
 El depune flori de iarnă pe cristalul înghețat,  
 Crini și roze de zăpadă ce cu drag le-a sărutat.



E ceva aici: "depune flori de iarnă". E o imagine bine aleasă. Ca poezie e lipsită de prețiozitate.

Ceea ce e semnificativ, e cum Alecsandri presintă gerul cînd vine să zugrăviască cristale de gheață pe geamuri; fiecare a observat și a fost impresionat de acest lucru, dar la Alecsandri e semnificativă această impresiune și în plus vedem în această strofă sufletul său exprimat prin ceea ce are poezia, adică stăruință de a atenua aspectele vieții. Alecsandri a fost un abil artist al vieții: de multe ori s'a acomodat; n'a fost un suflet clecotitor ca Bălcescu sau Kogălniceanu. Deaceia cînd Alecsandri redă impresiile de ger, care îl chină, își desmiardă privirea uitîndu-se la geamurile pe care gerul însemnase figuri fantastice. Aceasta era mîngîiere pentru el; parcă își împacă sufletul cu această priveliște pe care o admiră din vila lui dela

Mircești.

Ar fi să ducem analiza pastelurilor mai departe, însă sîntem la jumătatea acestei urmări și cred că ne putem opri deocamdată aici, pentru că în ultima lecțiune după Paști vom încheia analiza din acest punct de vedere.

Ca să rămînem însă, cu o impresie totală din observațiile disparate, ar trebui să fixăm în cîteva cuvinte ceea ce cred că trebuie spus despre seninătatea lui Alecsandri. De mult încă această seninătate a fost și prin expresia lui Eminescu: "Veșnic tînăr și fericite".

Dacă ne oprim într'adevăr, numai la cîteva poezii din opera lui, avem impresia de un suflet cu foarte puține fațete— ca să întrebuițez acest neologism—și, de fapt, e o eroare de interpretare a operei lui. Intr'adevăr, n'a avut darul de a îmbina deodată, avea dis-



creștii, avea o notă de noblete pe care alții  
n'au arătat-o. Si pentru aceasta Alecsandri  
pare că e mai simplu în arhitectura inspira-  
ției lui. Sînt nuanțări care se ascund și tre-  
buie puse în lumină. Acestea vin să se înșire  
într'o gamă care are bogăția ei și care nu  
poate să fie fixată într'o apreciere în bloc.

27 IV, 1931.

Oricît de concrete ar fi motivele din pas-  
telurile lui Alecsandri, ele primesc de multe ori  
o coloratură abstractă și aceasta se descoperă  
mai ales la sfîrșitul celor mai multe poezii din  
această serie.

Cînd ne-am ocupat de prima din aceste poezii,  
apune Serile la Mircești, vă aduceți aminte unele  
versuri—le-am relevat—, acelea unde Alecsandri  
apune că lasă gîndurile să se plimbe pe "mîndrii  
curcubeii", ceea ce dă imediat amploare motivului  
concret și încadrează într'o atmosferă nouă în-  
treaga poezie.



Uneori constatăm estetisarea în sensul acesta intermediar: dacă unele pasteluri se încheie într'adevăr, prin nota concretă, iar altele prin nota deplin abstractisată, în alte cazuri vedem ceva intermediar: motivul concret imediat asociat cu ceva de evocare, de viziune care ne duce mai departe și aceasta cu deosebire se poate vedea la sfîrșitul acelei poezii, clasice în felul ei, Concertul în luncă. Cele două strofe se prezintă, după cum știți, în felul următor:

Gînditoare și tăcută luna'n cale'i se oprește.  
Sufletul cu voluptate în extas adînc plutește  
Și se pare că s'aude prin a raiului cîntare  
Pe-ale îngerilor harpe lunecînd mărgăritare.

Aici vedeți o imagine care se apropie de aceea relevantă, "gîndirea care plutește pe curcubeii".

Dar versul din strofa din urmă e caracteristic:

E priveghetoare dulce care spune cu uimire  
Tainele inimei sale, visul ei de fericire.....  
Lumea'n'treagă stă pătrunsă de-al ei cîntic fărâ  
ră nume....  
Macul singur, roș la față, doarme dus pe ceea  
lume .

Vedeți, sfîrșitul e incontestabil impresionant,

de un efect poetic remarcabil și salvează de data aceasta multe din esitățile, scăderile întregii poezii. Oricît de concret ar fi acest vers în partea inițială, se înalță spre ceva evocativ, ceva ce duce mai departe viziunea poetică. Urmărite pastelurile din acest punct de vedere, s'ar constata că într'adevăr, cea mai mare parte din ele sînt salvate mai ales prin acest procedeu de care nu cred să nu-și fi dat sama Alecsandri, pentru că îl repetă de atîtea ori.

Revenind la Concertul în luncă, întîi trebuie să recunoaștem acestui pastel—ceea ce pentru alți poeți ar fi o încercare riscată—că se înșiră atîtea numiri, încît multe strofe ne fac impresia de nomenclatură botanică. Vorbește de "de-diței", "sulcină", "nalbe", ne înșiră o serie întreagă de flori. În poezie cînd intervin înșirările, sîntem duși spre ceva de literatură în prosă. Alecsandri, incontestabil că a procedat foarte abil, pentru că aceste nume de flori, vin par-



că natural. Nu ne supără insistențele pe care le face poetul, cînd vrea să arate cum vin rînd pe rînd diferite flori. Deci, a salvat în felul acesta ceea ce putea ușor să degenereze în prosă, în să sînt și pasaje care ne opresc prin asocierile de cuvinte care ori au ceva inestetic, ori sînt în discordie cu sentimentele pe care le deșteaptă anumite expresii. De exemplu, cînd spune dînsul: "Ele merg s'adună'n grupe, se feresc de buruene"; vedeți "buruene" alături de "grupe". Apoi "se adună'n grupe" parcă e un pleonasm, cu toate că nu e tocmai așa de supărător acest pleonasm.

Tot așa— aici mai supărător— e neologismul din versul următor:

"Eată grieri, eată fluturi cu-aripioare pudruite.  
"Pudruite" nu merge. N'ar merge nici pudrate, pentru că imediat ne gîndim că e un cuvînt dintr'o sferă anumită de preocupățiuni. Ne întrebăm: s'ar putea găsi vre-o expresie echivalentă ? Nu, pen-

tru că nu avem în românește o expresie veche care să corespundă expresiei din vocabularul frances. Desigur, că sulimenite n'ar merge deloc. Poesia veche nu găsea posibilitățile de exprimare indirectă, care astăzi sînt la îndemîna poeților, chiar a celor mai puțin ajutați.

Alecsandri putea să exprime aceeași idee, fără să întrebuițeze un neologism de felul acesta, care nu poate să fie adoptat de poesie. Cînd vorbește de privighetoare cum e întîmpinată, găsim versul acesta:

Toți rămîn în așteptare. Cîntăreața'ncet pre-  
lude.

Desigur, mai mult necesitățile de rimă au împus lui Alecsandri acest neologism, dar parcă nici el nu e la locul lui. Avem impresia că termenul n'ar fi fericit ales; parcă ne amintește de ceva ce e al orhestrelor, de ceva de tehnică. În orice cas, nu e imaginea poetică pe care am fi așteptat-o.

Dacă părăsim aceste poesii și ne îndreptăm



spre acelea care ne înfățișează sub alte aspecte impresiile lui Alecsandri, ne rămîne să ne oprim la versurile cu caracter epic, însă cum vă spuneam și în altă lecțiune, nu e atît epic cît povestitor și pot adăuga că pitorescul, adică motivele din pasteluri le vedem strecurîndu-se și în compunerile lui epice, de multe ori aducînd o notă de inviorare față de lîncezeala incontestabilă care se desprinde din cele mai multe din versurile sale epice.

Pentru ca să înțelegem nota dominantă direct repercutată și în stil, trebuie să amintim că Alecsandri nu numai că nu avea temperamentul epic pronunțat, dar predomina la el acea notă caracteristică în impresiile sale, lirismul care se repetă și în inspirația cu caracter, cu intenții, să zicem, epice. Și apoi, să nu uităm că Alecsandri—ocupîndu-ne de Costache Negruzzi, am constatat aceeași notă—avea repulsiune pentru aspectele aspre, întunecate ale naturii și atunci înțelegeți

de ce nu putea să redea ceea ce de fapt nu era în temperamentul său.

Cîte poezii de toamnă n'avem de cînd a venit imitația streină a romanticilor și mai tîrziu a simbolisților, care au avut predilecție pentru aspectele de toamnă, însă pentru că nu ne-au venit sugestii din literaturile streine, n'a fost cîntat ce e al iernei din cîmpurile dunărene și din Carpați.

Pentru că nu avea temperamentul epic, înțelegem de ce Alecsandri cînd e vorba să descrie ceva epic, rămîne mult, foarte mult departe de intențiunii. Vijelia luptelor din Dumbrava roșie, dînsul încearcă să o redea printr'o serie de cuvinte, prin alegerea acelor care i s'au părut mai expresive, însă tabloul e foarte palid, pentru că nu avea Alecsandri energetica aspectelor prea furtunoase și atunci înțelegem de ce dînsul înșiră o serie de versuri, prin care caută să ne dea impresia de ceva epic în Dumbrava roșie:



Pe loc ambele cete aprins electrificate  
 Scot paloșele'n soare c'un freamăt de oțel.

Dela început e un defect de ritm: ambéle. Apoi  
 impresia pentru acest cuvînt: "electrificate", "aprins  
 electrificate"; se vede aici lipsa de mijloace pen-  
 tru a scoate în evidență impresia pe care o vrea.  
 Mai departe:

Plecînd apoi cu toțli, strîng frînele, dau pînteni,  
 In sprintene desghinuri își saltă caii sprinteni,  
 Aici forma desghinuri: nu o găsim fericit aleasă,  
 fiindcă deși e un cuvînt cunoscut în graul mol-  
 dovenesc, însă nu cred că are expresivitatea potri-  
 vită aici.

Și sbor pe-aripa urei, cu-avîntul de năluca,  
 Și intră ceată'n ceată și'n luptă se apucă,  
 Pămîntul ropotește sub tropot de copite  
 Văzduhul strălucește de arme ascuțite,  
 Ear paloșele albe ciocnindu-se'n loviri,  
 Dau foc, dau moarte cruntă, dau aspre zingheniri.

Aleksandri a urmărit aici un efect onomatopeic:  
 "pămîntul ropotește sub tropot de copite", însă  
 repetarea unui termen pentru un efect onomatope-

ic, e un artificiu literar; face un fel de impresie, însă nu de adevărată, înaltă poezie. Intrebuintarea lui zîngheniri în loc de zîngheniri ne arată că și Alecsandri avea ticuri pentru mutilarea unor cuvinte. Să mai relevăm o parte din Dumbrava roșie, aceea unde descrie sfîrșitul luptei. Putem presupune că e și mai scăzut:

Precum un cîrd de vulturi din sferele senine  
Cad iute ca un fulger pe-o pradă ce zăresc,

Atrag atențiunea asupra unui fel de exprimare, care mi se pare absolut defectuos: și astăzi sînt mulți nelămuriți asupra raportului care trebuie făcut în versul acesta: "un cîrd de vulturi cad". Corect trebuie să fie "cade". Uneori se poate ca un cuvînt care cuprinde o idee de colectivitate, să fie urmat de un plural, însă în cazul acesta cred că nu era deloc potrivit să spunem astfel.

Romîni duși de Stefan, în lagăr se izbesc  
Nimic nu le resistă, nici tunuri, nici desime,



Nici șant, nici zid de care, nici deasă călărime,  
 Căci ei răstoarnă'n treacăt, și darmă, sfarmă'n  
 clipă  
 Scadroane, tunuri, corturi și pun tot în risipă.

Aici nu mai e poezie: e listă. Chiar în prosă  
 o înșirare de felul acesta e dezastruoasă: nu re-  
 iese deloc efectul pe care îl intenționa poate.  
 Și apoi introducerea versului penultim cu con-  
 juncția căci e nenorocită.

Merită să ne oprim un moment asupra unei po-  
 esii din seria Legendelor pentru că aici cu deo-  
 sebite vedem îmbinându-se pitorescul din paste-  
 luri cu intențiile de a părea epic, ale lui Alec-  
 sandri; poezia incontestabil are un relief care  
 se ridică mult deasupra altora, întâi pentru că  
 pleacă dintr'un motiv de legendă populară și a-  
 apoi e unitatea în succesiune bine stăpînită, în  
 prezentarea diferitelor episoade. Să ne oprim la  
Legenda ciocîrliei, care ne amintește întrucîtva  
 alte poezii pe temă populară ca Mărioara Flori-  
oara. Înainte de toate, să relevăm ceea ce e curios

și neașteptat. Mi se pare că Alecsandri putea să stăpânească mai bine în aceste cazuri factura. Iată o strofă:

Ea are-o față albă de flori de lăcrămioare,  
 Și ochi cerești, albaștri ca floarea de cicoare,  
 S'un păr ce strălucește pe fruntea sa balae  
 Căzînd, fuior de aur, dealung pînă'n călcae,

Balae rimează cu călcae; pot spune că e surprinzător, pentru că Alecsandri a arătat de multe ori subtilitate în întrebuițarea cuvintelor. Vedeti cum se deformează limba noastră de dragul rimei. Pentru ca să rimeze cu bălae, pur și simplu, a spus călcae în loc de călcîie.

Un alt pasaj care ne amintește de Mărioara Florioara prin faptul că găsim un vocabular absolut deplasat, e următorul:

Ades copila, pradă gîndirei ce-o răpește,  
 Se scaldă în lumină, cu soarele grăește,  
 Și zice: "Tu al lumii monarc strălucitor  
 O splendidă comoară de vieață și amor  
 Tu, ochiu deschis în ceruri să vadă-a mea iubire  
 Tu singura-mi dorință, tu dulcele meu mire  
 Pleca-voi, ah pleca-voi luînd urmele tale,  
 Să te'ntîlnesc ferice, să te culeg în cale,



Să fii al meu și numai al meu, o mîndre soare,  
 Să nu mai plîng de moarte cînd tu sîruți o floare,  
 Căci te urăsc atunce....cu dragoste și dor  
 Și văd că de-acea ură duioasă am să mor "  
 Ea zice și se simte de raze inundată.

Vedeți, iarăși: inundați nu merge deloc aici; acest cuvînt e la locul lui în francesă, în italiană sau în latină direct.

Două versuri dela sfîrșit:

Ah! mare i-au fost visul și scurtă fericirea!  
 Iubirea i-au dat moartea, și moartea nemurirea!

E ceva care ne aduce aminte de Eminescu. Chiar din motivul acestei legende se vede cum o fată se îndrăgește de soare și lucrurile merg pînă unde intervine ideea de nemurire. Prin urmare, cred că e de făcut o apropiere între Alecsandri și Eminescu în această privință.

Trebue să relevăm că se desprinde incontestabil o notă de intelectualizare, de data aceasta impusă lui Alecsandri. Ceea ce ar trebui mai mult luat în considerație e dacă e liric, dacă e des-

criptiv, dacă a încercat să dea și poezie epică, acestea nu sînt streine de intelectualizarea inspirației. Această notă are mai multă amploare și pleacă dela o viziune filosofică. Cînd se spune despre Alecsandri că i-a lipsit ceva din profunzimea sufletească, eu cred că i se aduce o nedreptate. În afară de filosofia optimistă, mai e și altăceva: e o tendință de abstractizare, de simbol, pentru că, de fapt, Legenda ciocîrliei are o temă simbolică și aceasta lasă să se înțeleagă ceea ce a preocupat sufletul lui în afară de motivul bine evidențiat.

\_\_\_\_\_.



Analizînd opera lui Vasile Alecsandri, pe lângă alte constatări ne-am oprit la aceea că grație poeziei s'a ajuns la ceea ce trebuia să se afirme în exprimarea literară dela noi. Din amalgamul de forme datorite pe de o parte tendințelor latiniste, pe de altă parte tradiției noastre ca exprimare veche romînească, poezia a reușit să aleagă ceea ce într'adevăr, putea să dea aspectul estetic exprimării noastre. Că, firește, n'au știut poeții totdeauna cum să aleagă aceste diferite elemente — chiar Alecsandri am văzut că a rătăcit de multe ori — aceasta desigur, pe lângă absența de însușiri personale, se datorește și atmosferei timpu-

lui. Deci, grație poeziei s'a ajuns, am putea spune, la o filtrare a formelor de exprimare literară și aceasta înseamnă mult în epoca pînă la 1860-1870.

Dar trebuie să ne întoarcem în urmă și chiar la 1830, pentru că trebuie să urmărim și altă înfățișare a evoluției limbii literare la noi și să ne referim la presă. Ar fi un capitol cu ramificații foarte depărtate și de cercetări foarte migăloase, urmărirea înrîurii acestei manifestări intelectuale dela noi. Mă voi mărgini însă, numai la câteva schițări în jurul cărora se poate grupa o serie întregă de fapte și de impresii. În primul rînd trebuie să plecăm dela prima afirmare în presa noastră, aceea care a avut un incontestabil răsunet, grație inițiativei pe care a luat-o Heliade Rădulescu la 1829, cînd la 8 aprilie a făcut să apară Curierul românesc.

Intențiile lui se văd după titlul pe care a voit să-l dea: Curierul Bucureștilor, dar pe urmă i s'a atras atenția că acest titlu ar fi ceva



prea local și atunci i-a schimbat titulatura. Inștiințarea pe care Heliade Rădulescu a tipărit-o în fruntea Curierului românesc, e interpretată nu ca valoare literară, ci pentru că surprindem ceva din intențiile lui și apoi indirect putem presupune care putea să fie răsunețul acestei publicațiuni periodice. Chiar la începutul ei, Heliade Rădulescu arată că după cum alte țări civilisate au ajuns la o dezvoltare mare a presei și la noi din acest punct de vedere trebuie să urmărim aceleași năzuințe și arată că atunci când s'a gândit să publice Curierul românesc, a avut cu deosebire următoarele intenții: să fie o gazetă care să folosească politicului, adică omului care se ocupă cu afacerile politice; pe urmă literatului, filosofului, războinicului—vrea să spună militarilor—, negustorilor și la sfârșit adaugă că poate fi folosită chiar și de "asudătorul plugar".

Deși în frunte se vede că Heliade Rădulescu punea programul său cu preocupățiuni literare, de-

spre știință, despre artă nu s'a exprimat mai categoric. Totuși, se desprinde o intenție foarte practică: nu atît de a publica lucruri cu caracter teoretic, cît să îndepărteze pe cei care caută nu numai îndrumări pentru cultură, ci și pentru unele profesii și în același timp să dea ecouri din viața politică și socială din diferite părți. Dar dacă mergem mai departe, vedem că partea practică era și mai accentuată, pentru că spunea în legătură cu viața comercială, că va da liste de mezat, de vînzări și pe urmă adaugă că nu va uita, cităm expresia lui, sfaturi folositoare "pentru curățenia orașelor, pentru păzirea sănătății etc."

Ar zice cineva: un program foarte vast, începînd dela lucruri care privesc politica, literatura și ajungînd pînă la chestiuni de urbanism, adică de îngrijire a orașelor. Intrucît Heliade Răduleacu a realizat acest program? Trebuie să spunem că gazeta lui a apărut cu puține coloane și

O. Densusianu,

Evoluția estetică a limbii romîne. Fasc. 21.



mai ales cu înștiințări de acestea fie referitoare la stările dela noi, fie la ceea ce putea să intereseze pe cititorii noștri ca evenimente din streinătate. Totuși, dela început a putut să pătrundă și puțină literatură. Partea care a predominat la început a fost aceea care se adresa vieții practice. S'a ajuns mai târziu ca partea literară, partea culturală să fie accentuată, însă să nu uităm un lucru: ceea ce a apărut ca doctrină a lui Heliade Rădulescu sau ca răsunset de dezvoltare literară, culturală în colaborare cu alții, aceasta a ajuns să fie cunoscută și altfel: prin publicarea câte unei broșuri de versuri, încât Curierul românesc, ca jurnal, putem spune că ajutând, mai ales, literatura, a avut în deosebi altă menire: să creeze o atmosferă generală de cultivare a spiritului dela noi, întâi punându-l mai direct în contact cu ceea ce era al streinătății și apoi să înlesnească exprimarea mai modernisată în toate împrejurările.

După cîtva timp, Heliade Rădulescu a primit știrea că o altă gazetă va apărea în Moldova: Albina romînească a lui Asachi. Anunțînd acest lucru, Heliade Rădulescu spune aceste cuvinte de optimism, de îndemn:

"Această veste pe tot Rumînul simțitor trebuie să bucore, și dea Domnul ca tot orășățul rumînesc să-ș aibă gazeta sa".

O dorință care a trecut chiar peste așteptările lui Heliade Rădulescu pentru că sînt foarte multe gazete care apărînd în toate orășelele, numai foloase nu aduc și ar trebui, firește, să se ajungă la o nivelare a acestora; regionalismul sănătos e totdeauna de încurajat, de recomandat. Dar dacă e un regionalism prea mărunț, cu manifestări inutile față de ceea ce se afirmă bine în alte părți, atunci natural că mărunțișurile acestea care se îngrămădesc, trebuie să rămîină de o parte.

Gazeta lui Asachi trebuia să apară la 15 mai



și întârzierea—pînă la 9 Iunie—a rămas nelămurită. Inștiințarea e interesantă într'o privință pentru că pe de o parte vedem puncte de contact cu programul lui Heliade Rădulescu, pe de altă parte, ceva personal al lui Asachi sau al cercului cultural în care se găsea dînsul. Dînsul se exprimă cam în același fel ca și Heliade Rădulescu, cu privire la unele intenții: spunea că va da noutăți politice. Dînsul influențat de italiană, spunea no-  
vității; apoi "culegeri istorice, literale, morale, filologhice". Spunea apoi că va urmări și viața practică; în această privință, Asachi e mai categoric decît Heliade. Scriitorul muntean căuta să armonizeze ciclul de cunoștințe pe care căuta să îl presinte, fără ca să arate o deosebită preferință pentru unele sau altele, pe cînd Asachi spune categoric că mai ales va căuta să dea sfaturi pentru economia cîmpului.

Mai departe ajunge la un pasaj cu privire la felul cum are să înțeleagă redactarea ca limbă a

Albinei românești. Pasajul e semnificativ:

"Ce să atinge de stilul gazetei aceștia, redacția va urma după cel oerut de regulile limbii și pe carile ori ce filolog ideal îl va afla potrivit. Pre cum de datorie este a numai întârzie de a aduce limba vorbită de mai mulți de cât patru milioane Români, la gradul deplinirii cătră carele strălucitul ei început o împuternicește, iar paradigma cultivabilor sale surori o îndeamnă.

Alb.rom. 17 april, 1829.

Și Asachi a scris pe nu mai într'un cuvînt: o greșală care are o sută de ani de existență; și astăzi prin gazete și prin tezele dv. se întîlnește des. Vrea să spună Asachi, prin urmare, că a căutat să scrie într'o limbă care să fie demnă de originea neamului nostru și să poată să rivalizeze cu ceea ce se găsește în scrierile din streinătate. Era desigur, cam pretențios Asachi aici: să pui alături exprimarea presei noastre, abia la început, de ceea ce era al gazetelor mai îndepărtate care ajungeau din Occident, desigur că era prea îndrăzneț. Dar Asachi e semnificativ, pentru că vedem la el multe preocupățiuni exprimate în înștiințarea



jurnalului său, pe care Heliade Rădulescu nu le-a arătat în Curierul românesc. Heliade n'a publicat aceste preocupări în titlul lui, totuși gazeta lui s'a ocupat de foarte multe probleme de scriere. Asachi tocmai dimpotrivă, le anunță, dar le aplică mai puțin. În această privință, Asachi avea mai mult părerile lui inedite. Uneori a căutat să ia o atitudine categorică în felul cum înțelegea dînsul redactarea stilistică a gazetei pe care avea s'o conducă.

A contribuit și această gazetă la afirmarea exprimării generale dela noi, fără să fi avut totuși o enormă răspîndire. Ca influență, incontestabil că aceasta trebuie să fie luată în seamă, dar sîntem, de fapt, departe de ceea ce ne interesează pe noi direct: limba. Nu putem spune că Albina românească și Curierul românesc au contribuit mult în sensul acesta. Au menținut, ca să zic așa, nivelul curent de modernizare al exprimării noastre. Dar dacă ne interesează presa, mai mult e pentru că a fost mai

tîrziu aceea care a alimentat mult spiritul dela noi, în bine și în rău de foarte multe ori, mai ales cînd presa începe să primească un foarte categoric caracter politic.

Dacă e să ne oprim la un jurnal politic care desigur a avut o deosebită înrîurire, trebuie să amintim Steaua Dunărei dela 1855, 1 octobree. Titlul ei și subtitlul a fost dela început de jurnal politic, literar, economic și programul e mai dezvoltat și mai interesant de urmărit decît la Heliade Rădulescu și Asachi.

Pe lîngă altele, Kogălniceanu aducea afară de un orizont larg al spiritului său și procedee de urbanitate occidentală, care erau necesare la noi.

În ce privește modernizarea noastră, Kogălniceanu desigur că a avut înrîurire și cu deosebire în legătură cu manifestările de viață politică. Dînsul ținea într'adevăr, să afirme dela început că trebuie păstrată "multă moderație" și mai ales "mult tact"—îșgonind personalitățile și o-



cupîndu-se numai de principii. Și accentua că Steaua Dunărei "va păstra toate cuviințele". Chiar insistențele acestea din partea lui Kogălniceanu, la care nu s'au gîndit Asachi sau Heliade Rădulescu, arată că după 1840 tendința vieții politice era mai în plin afirmată. Trebuie să se aducă o înfrînare și într'adevăr, Kogălniceanu a căutat în Steaua Dunărei să afirme această notă de occidentalizare a manifestărilor de acest fel.

Kogălniceanu avusese ocasiunea să-și exprime părerile sale asupra literaturii în Dacia literară; în fruntea Stelei Dunărei arată ceea ce urmează cu deosebire, adică probleme de politică și e interesant într'o privință pasajul acesta, pentru că arată spiritul în care îl concepuse Kogălniceanu:

'Politica, după nimerita expresie a unui publicist francez, au ajuns a fi astăzi sufletul lumii moderne; la dînsa țintesc și largile tendinți a le literaturii ce formulează și împrăștiie ideile, și propășirea industriei care asociază, organizează, produce și răspîndește. Politica este puterni-

ca circulație, ce atîță totă gîndirea și totă fapta. In politică se învîrtește astăzi totă ideea. Din ea isvoresc toate acele valuri de teorii, de proiecte, de sisteme care bat necontenit în opinia publică, și împing activitatea mulțimei spre căi noue.

Studiul politicei s'au făcut dar cea întii și cea mai nobilă din toate științele, și au ajuns a fi de o necesitate neapărată. Romîni din zi în zi mai mult simțesc această necesitate.

Steaua Dunărei. 1 oct. 1859.

Vedeți cum înțelegea Kogălniceanu să insiste asupra politicei; totuși să nu privim pasajul acesta sub impresii prea actuale. Pentru dînsul, prin urmare, politica este ceea ce cuprindea viața socială a tuturor, ciocnirea de clase, aspirațiile unora și ale altora, în orice caz ceva care ara fatal al vieții dela 1840-50 și cînd s'a gîndit, după Dacia literară, să publice Steaua Dunărei cu caracter politic, desigur că era o exprimare potrivită intențiilor lui și cînd caracterisează politica astfel, o făcea fără ca să se coboare la ceea ce atîtea și atîtea împrejurări au coborît-o.

Mai tîrziu Kogălniceanu caută să introducă și



literatură în gazeta sa, însă numai în parte, discret. Înțegem atunci de ce programul său are un pasaj care cu toate că ne aduce idei cunoscute din Dacia literară, totuși merită să fie relevat în întregime pentru că insistă într'un loc asupra felului, cum înțelegea dînsul exprimarea în romînește:

Ca jurnal literar, Steoa Dunării chear din început se pune alătura cu opiniile și tendințele Romîniei literare. În deplin acord cu popularul nostru poet, și redactorul ei, credem că literatura romînească trebuie să se adăpe la izvoarele naționalității, adică în istoria, moravurile și credințele țerii noastre. Vom combate dar din tote puterile noastre direcția falsă ce o parte din scriitorii de astăzi se încearcă a da limbii și literaturii. ... Critica s'au făcut neapărată mai ales în timpul de față, cînd limba romînească este restignită pe fel de fel de cruci, stropsită prin fel de fel de sisteme, întunecată prin fel de fel de ortografii unele mai absurde decît altele. Sîntem pentru dezvoltarea limbii: aceasta este o convicție a junții noastre; cu opt-spre-zece ani mai înainte am scris despre regularea și purificarea ei. .... Precum în politică nu suntem pentru utopii, așa și în literatură nu suntem nici pentru pedantism nici pentru șarlatanism; suntem pentru adevăratul progres. Urim confusiile babilonice, urim ignoranța și mediocritatea ascunse sub cuvinte răsunătoare dar seci de simț; socotim că ne trebuie o literatură originală, nobilă, națională însușită de a ne forma

mintea și inima, o literatură de care să ne putem făli și înaintea străinilor. Aceasta nu ne va da o nici odată pacotila de versuri fără poezie, de romane traduse și de tratate anabatisto-limbistice a celor mai mulți din scriitorii noștri de astăzi!

Steaua Dunărei. 1 oct. 1855.

E un pasaj din jurnalul său politic semnificativ și impresionant; ne evidențiază nervul pe care l-a avut Kogălniceanu și pe care a știut să-l întrebuințeze atunci când avea să-și exprime convingerile sale.

Dacă astăzi apre ca o profesiune de credință, să vedem prin vre-o două exemplificări cun într'adevăr dînsul a ținut să urmeze intențiilor pe care le-a exprimat. Nu putem ști totdeauna cine îi erau colaboratorii. In orice cas, la început, articolele prime, redactoriale, au fost scrise mai mult de dînsul. Apoi, fie că a trebuit să ia parte mai intensă la viața politică, fie că de multe ori trebuia să vină la București, gazeta ajunge pe mîni streine. Se vede că aceia care continuau revista, au menținut caracterul ei, mai mult sau mai puțin.



Apoi să ne gândim că ea a apărut în preajma unirei și chiar a ținut să spună că va fi gazeta unirei. Urmărind-o nu numai din ce ne aduce ca mărturie, dar și din alte fapte de atunci, nu ne putem închipui câte ciocniri erau și cum Kogălniceanu în primul rând, și alții alături de el, au căutat să înlăture foarte multe din rezistențele pe care le-au arătat alții în asemenea ciocniri. Cu câteva zile înainte de a se proclama Unirea, la 10 Ianuarie 1859, apare un articol care deși e scris la patru ani după apariția gazetei, probabil, bănuiesc că trebuie să fie scris de Kogălniceanu. E un articol care chiar dacă nu vine de la Kogălniceanu, ci de la altcineva, totuși păstrează o notă de decență de ceea ce trebuie să fie civilizat în raporturile dintre unii și alții. În acest articol se critică atitudinea reacționarilor împotriva unirei și împotriva acelor care nu voiau să recunoască utilitatea libertății presei. Iată un pasaj:

Ian lăsați gluma, spuneți curat că nu vă place libertatea, sau mai bine zicînd legea presei de care se bucură țeara astăzi, pentru că nu vreți lumină, nu vreți îmbunătățire, nu vreți propășire; ați dori ca nepotismul, hatîrul și abuzurile să rămie tot cum au fost în fericiții timpi ai trecutului; ați voi ca putregiunea de care-i cuprins trupul soțietăței să nu o atingă nimine; v'ar plăcea o presă simpatică corupției.

Steua Dunărei. 10 ian. 1859.

E un articol care are o notă destul de vehementă, pentru că exprimă conflictul dintre convingerile sale și convingerile acelor care reprezintă nota reacționară, însă vedeți că nu e nici un cuvînt dintre acelea care astăzi au devenit o specialitate, un sport verbal din cele mai repugnante; chiar atunci cînd era un conflict între confrății de gazetărie, se ajungea la exprimări bine simțite, însă în nici un cas nu degenerau în ceea ce e nota de tot scăzută de astăzi. În numărul din 20 mart 1859 într'o polemică cu gazeta Patria, primul articol se începea cu un fel de aruncare de vorbe dela distanță, fără însă să se degereze:



Biata Patrie! Auzînd'o vorbind ast-felî, ne amintim numai decît, de bărbatul fricos care, pe scena teatrului nacional, mai dăunăzi, travestit în hîrcă bătrînă, zicea cu multe farafastîcuri: "sînt demuazelă".

Steaua Dunărei. 20 mart, 1859.

O amintire comică dela o reprezentație desigur, care trebuie să fi făcut mare efect în pasajul acesta din Steaua Dunărei. Vedem că aici gluma nu atîngea deloc trivialul.

Deci, oricît de porniți au fost acei din 1850-1860, oricît de înăsprite ar fi fost raporturile dintre unii și alții, oricît ar fi clocotit pasiunile, totuși era o demnitate a gazetăriei care presupune o demnitate omenească, pentru că dacă nu ai respect de alții, nu ai nici de tine, ceea ce din nenorocire nu se mai simte astăzi, cînd se crede că originalitatea în presă constă în cuvintele cele mai respingătoare, ca să impresioneze. Aceasta dovedește că s'a ajuns pînă acolo încît numai brutalul să impresioneze. Vocabularul acesta ascunde însă o sărăcie sufletească, o să-

răcie de fond, o inanitate de idei. Mulți caută să impresioneze prin cuvinte aruncate nu la întâmplare, ci intenționat în vederea anumitor efecte. Această stare de lucruri trebuie să se rectifice prin întoarcere înapoi și acesta e mai ales rostul și al istoriei literare și al istoriei în totul. Când cineva nu se limitează numai la ceea ce e zilnic, ci se întoarce înapoi cu cincizeci de ani, cu o sută de ani, vede că nu mai e continuitate sufletească, nu mai e demnitatea de atunci nici în gazetărie, nici în literatură.

E de remarcat că după cincisprezece ani, Kogălniceanu mai lăsase din moldovenisme. De altminteri am mai făcut constatarea aceasta. Concesiunile lui Kogălniceanu au mers în sensul limbei literare din Muntenia. De exemplu, nu mai scrie cum scrisese înainte, ca și Negruzzi, cu a: "părerile a tuturor Romînilor", ci ale.

Sînt unele expresii care ajunseseră din școala lui Aron Pumnul pînă la Iași și nu știu dacă



le-a întrebuințat, dar s'a putut să se molipsească și Kogălniceanu. Intîlnim astfel forme ca a-fipt în loc de afiș, prochiamă în loc de preclamă, observaciune, etc. Apoi o romînisare barocă: în loc de infaibil găsim infailveră. Intîlnim apoi dignitate, neologism care ar fi putut să rămîna sub forma aceasta, pentru că dacă zicem demn și demnitate, oarecum am urmat pe Aron Pumnul.

În orice caz, în ce privește limba literară pe care o întrebuința Kogălniceanu și colaboratorii săi, se vede demnitatea exprimării pe care a căutat să o mențină și pe de altă parte, tendința mai afirmată de apropiere, între ceea ce era al Moldovenilor și al Muntenilor.

Ca să comparăm stilul ziarelor noastre de acum vre-o trei sferturi de veac, după Steaua Dunării, trebuie să ne îndreptăm spre o altă gazetă: Românul lui C.A. Rosetti, care, putem spune, că a avut mai mult influență decât jurnalul lui Kogălniceanu, prin faptul că a apărut mulți ani. Și apoi stilul gazetei acesteia, parcă în unele privinți, se potrivea mai bine cu preferințele cititorilor noștri de pe la 1860 și de mai târziu.

Pe C.A. Rosetti l-am cunoscut dintr'o primă impresie când am citit un pasaj din discursul pe care l-a ținut la alegerea ca domn a lui Cuza și vedeam atunci că prosa în care se exprima ne fa-



ce să surîdem, pentru că prea e copleșită de unele scăderi ale romantismului.

Să nu uităm însă, că Rosetti a fost poet a avut, prin urmare, cultură literară romantică și aceasta se reflectează bine chiar în articolele lui de gazetă, fie că erau simple editoriale, fie că uneori mergeau mai departe și cuprindeau expuneri de doctrină, pentru că într'adevăr a scris mai multe articole, intitulate chiar Principii, în care caută să-și exprime mai direct convingerile lui. Dacă astăzi comparat cu Kogălniceanu, C.A. Rosetti apare mai învechit, e tocmai din cauza aceasta, pentru că nu a știut să adauge nota de stăpînire, de sobrietate pe care Kogălniceanu nu a pierdut-o din vedere.

Totuși, să nu uităm un fapt: Rosetti a fost calomniat de multe ori; i s'au atribuit păreri pe care, de fapt, nu le-a avut, sau dacă le-a împărtășit, în orice caz, nu a căutat să le dea o înfățișare prea militantă.

Cînd deschidem primul număr din Romînul, sîntem frapați de articolul întîi care nu e cel de program, ci o simplă revistă politică, cu ecouri din gazetele streine. După acest articol, pe vre-o trei coloane, arată cam în ce sens înțelege spiritul de conducere al Romînului. Înainte de toate ținea să arate că va fi o foaie în primul rînd politică și economică; deci, nu se adresa deloc literaturii și ca să înțelegem spiritul acestei gazete și mai ales atitudinea pe care și-a impus să o ia în conflictele de păreri, să cităm pasajul caracteristic unde Rosetti caută să arate în ce notă va stăruî să dirijeze jurnalul lui:

"....după ce fiecare ș'a da părerea sa—căci toate opiniile trebuiesc ascultate cu respect—cînd un principiu sau o chestiune vor fi recunoscute de adevărate ne vom sili a le introduce în domeniul faptelor...."

Prin urmare, o notă occidentală de desăvîrșită urbanitate: respectul pentru părerile altora.

Și mai departe:



Dacă Zilarul (jurnalistul) este pătruns că meseria lui este o preoție, dacă va intra în camera de lucru cum intră preotul cel adevărat în altarul bisericei, nu-i va fi tare greu a'și îndeplini mandatul său....

La lucru dar frați Români! se ne suim cumintea mai presus de sfera cea strîmtă a patimilor individuale, și ridicînd inima noastră în templu Patriei și Libertății, se pășim cu toții înainte, siguri fiind în ceea ce vom avea bine sădit în minte și în inimă, mai curînd sau mai tîrziu va intra negreșit și în legiunile noastre.

În sfîrșit, vedeți, apare coloratura romantică la care ținea așa de mult Rosetti; vedem din acest pasaj cum înțelegea dînsul misiunea unui gazetar: îl compara cu preotul care se apropie de altar.

Ca să cunoaștem și mai bine scrisul lui Rosetti, să ne raportăm la ceea ce dînsul a publicat cu două zile înainte de proclamarea Unirei, prin urmare, la 22 Ianuarie 1859. Vedem bine în acest articol ceea ce era caracteristic stilului său:

Conjurăm dar, în numele a sute de ani de suferinți și de chinuri; în numele a aceluși ocean de lacrimi de durere și de rușine ce izvorăște

fără curmare și de sute de ani din ochii nației, ca fie-care cetățean în parte'i și toți împreună să veghieze asupra curselor întinse....

Cetățeni ai capitalei! voi fruntea Nației, veghiați; astăzi este ziua să ne arătăm toți vîrșnici și oameni ai legalității și cu voi va fi Dumnezeu.

Romînul. 22 ian.

Desigur, ceva explicabil în atmosfera de atunci, însă incontestabil e ceva din fraseologia care a ajuns să se perfecționeze. Trebuie să recunoaștem însă, că între 1830 - 1880 erau convinșeri care chair dacă porniau alătura și atingeau fantesia, totuși veneau dintr'o probitate sufletească pe care mulți mai tîrziu, și chiar astăzi n'au înțeles s'o continue.

Deși Rosetti nu atingea literatura în programul său, totuși în cel dintîi număr dă loc și publică, o nuvelă Omul muntelui, originală desigur, cu impresii din Moldova și semnată: D-na I; apoi o traducere despre Romîni, din H. Martin.

În numerele viitoare această literatură se accentuează; apar poeziile lui Grigore Alexan-



drescu, apoi scrisorile lui Gh. Crețeanu. În sfârșit, se traduce câte un articol din gazetele sau revistele franceze asupra literaturii din această epocă.

Desigur că era o literatură derivată din ceea ce apărea în alte părți și care a ocupat un loc redus și trebuie să adaug că nu totdeauna nume strălucite care începuseră să se afirme atunci la noi, dau partea lor de colaborare literară. Sînt și anonimi care au publicat versuri. Astfel cineva a trimis o scrisoare lui Rosetti adresîndu-se în felul acesta: "...o poezie patriotică de la o Rumîncă mamă a doi mititei Rumîni și fiică a unuia din abonații dumneavoastră". Se vede că Rosetti a fost cucerit și în felul acesta ne explicăm cum această copilărie literară e pusă alături de poeziile lui Gr. Alexandrescu și alții.

Dacă ar fi să ducem mai departe aprecierile asupra gazetei lui C.A. Rosetti, ar fi să constatăm o eclipsare, atunci cînd se accentuează mai

mult nota politică.

Dacă ne oprim la cele vre-o două prime decenii de existență, începutul e acela care poate să fie luat în seamă, pentru că a fost o gazetă rară. Nu venise presa de partid, care natural că la un moment dat a ajuns să capete ascendentul ei și Romînul a rămas mai în umbră și chiar în ce privește alcătuirea lui, nu mai putea să aducă ceea ce prezenta în primii ani, mai ales grație entuziasmului lui C.A. Rosetti.

După cele două gazete din Muntenia și Moldova, care au avut influența lor asupra fixării stilului gazetăresc la noi în curs de mai mulți ani — cu vagi continuități astăzi — să ne întoarcem puțin spre Ardeal. La 1838 apare o gazetă la Brașov. E Foiaia pentru minte, inimă și literatură și Gazeta de Transilvania. Cea dintîi era condusă de Bariț și cu cirilicele ei, parcă puțin mai colturoase decît ale altor publicații de atunci, ne dă desigur impresia dela început de ceva arhaic.



Gazeta de Transilvania, a apărut în mai, cealaltă în octombrie. Gazeta de Transilvania începe mai întâi cu un cuvânt preliminar: nu avea altă dorință, decât de a fi "o foaie politicească" și în program se spune printre altele:

Cu toții știu și pricep, cumcă renașterea unei nații pe o cale mai ușoară și mai scurtă nu este altfel decât cu puțință, decât prin însuș lucrarea și îmbogățirea limbei și a literaturii sale.

În program atinge și partea literară pe care Rosetti mai târziu nu a avut-o în vedere și de aceea, ceea ce se expunea în acest prim articol din Gazeta de Transilvania ar putea fi utilizat de istoricii literari, cu atât mai mult cu cât către sfârșit se face un bilanț al rezultatelor învățămîntului așa cum era organizat la noi după o scurtă experiență. Astfel în cuvîntul din fruntea Gazetei de Transilvania se spunea că, de fapt, în școală nu se face decât să se memorizeze: la aceasta se resuma învățămîntul nostru. Pe de altă parte cultura spiritului și anume studiul clasi-

cismului e neglijat:

Clasicii, cari ar trebui să ne fie cea mai scumpă hrană pentru mintea și inima noastră, nu-i prețuim în destul!

Pentru clasicism cuvinte de felul acesta de hotărâtă convingere nu s'au scris multe în acest timp, nici în Ardeal, nici în Principate. Clasicismul prin continuitate de sugestii putea să prindă peste munți, dar totuși, prea puțin s'a realizat față de ceea ce putea să dea și aceasta datorită greșelei îndrumătorilor, care n'au știut să deștepte interesul pentru ceea ce era nu erudiție, ci literatură clasică. În același articol se vorbește că Români au devenit ori galomani, ori germani, ori rusomani, ori ungaromani.

Tocmai acesta nu era aspectul tendințelor noastre din vremea aceea. Mai ales când vorbește de ungaromanie în cultura noastră de atunci, nu se poate spune desigur, că nu e o exagerare.

Să trecem la Toata pentru minte a lui Bariț.



Un prim articol scris cam copilărește, începe cu impresii de călătorie în Bucegi. Ar fi doar de relevat ceea ce ne dă ca imagine de stil gros, care parcă ne duce spre frasa latină, însă mai curînd îmi vine să cred că e sintaxa latină trecută prin cea germană. Sînt frase greoaie, masive care amintesc construcțiile latine, travestite sub stilizarea germană:

.....oare ce duh și aplecări domnesc întrînsii, cît naționalism, cîtă iubire de patrie, cîtă dezvoltare morală, cîtă energie firească zace în ființa lor de a putea pași înaintea în cultură, dacă vor fi ajutați și sprijoniți, pînă la ce măsură sînt cuprinși de greșeli, slăbiciuni și prejudecăți, aceste cine era să ni le descrie cum sînt ?

Ce aducea Foala pentru minte ? Ecouri din țară dela noi și din streinătate, din diferite gazete și apoi notițe cu caracter comercial, industrial; însă, chiar dela început, fără să găsim indicată intenția, găsim și literatură, care merită să ne oprească un moment, literatură de traduceri cum e, de exemplu, o traducere din englește in-

titulată: Viata și cinstea. Tatuși, e posibil să nu fie o traducere directă din englesă, ci din germană. E vorba de un Edvard care e descris astfel:

Ochi negri înfocați, chip deschis bărbătesc, statura trupului vînoasă, foarte potrivită și dreaptă.....

Edvard iubea prea mult primblările singuratece. Natura cea mută vorbea cu glas cătră inima lui cea pruncească. Florile și copacii, părăiele cele curgătoare încetisor, simbolul vieții liniștite, și cîntăreții cu fluerile prea mult îndulcea sufletul lui.

E ceva desolant; o lipsă absolută de simț literar.

In primul număr e o poezie neiscălită, intitulată: Despărtirea:

Tuî vedea poate feciori  
De frumoși ca niște flori  
Și vorbindu-ți dulci momele,  
Inima ce să ț'o 'nșele.  
Ci nu crede la cuvinte  
Ce pre fete scot din minte.

Aceasta e poezie, e literatură într'o gazetă dela 1838, cînd avem pe Cîrlova și pe Gr. Alexan-



drescu ? Dar în numărul 7 e o altă poezie. Această, Cătră o frumoasă, semnată C.P.A., e caracteristică prin tendințele care dacă s'ar fi întronat în poezia noastră, ar fi fost un dezastru:

Răsuflarea ta viază  
 Și privirea-ți sărinează,  
 Însoțită de sperință,  
 Ticăloasa mea ființă.

Veți zice că nu meritau aceste enormități să fie înregistrate; totuși, ne duc la ceva real.

În Ardeal s'a tipărit în vremea aceasta foarte mult însă, în ceea ce privește posibilitățile de a forma gustul literar, exprimare literară mai îngrijită nu găsim în Ardeal ceea ce ne-am fi așteptat să ne dea.

Se vede ce deosebire e între stilul— chiar când nu e deosebit de îngrijit— al lui Heiliade, vioiciunea pe care o aduce dînsul și fantesia care i-a frămîntat uneori frasa, și ceea ce ne dă Foia pentru mîntu.

Tendințele pe care le-au avut aceste două

gazete și mai ales Gazeta de Transilvania a lui Bariț, au fost de natură pedagogică. Firește, Bariț a făcut în gazeta lui pedagogie, dar pedagogia lui e foarte simplistă. De altminteri versurile din poezia Despărțire am văzut că numai lirice nu sînt, ci mai mult niște sfaturi cum să se poarte cineva.

Nici articolele lui nu aveau stilizarea literară și nici literatura nu se menținea la nivel, fiindcă e un nivel care trebuia să fie menținut; adică alături de bucăți într'adevăr remarcabile, cele mai slabe să nu coboare pînă la ridicol.

Cînd spuneam că gazetele din Ardeal au un caracter și un stil pedagogic, se înțelege și o altă lipsă a lor: anume, lipsa lirismului. Vi s'ar părea poate curioasă această apropiere: jurnalism și lirism. Totuși, cred că o presă superioară nu se poate dispensa de ceea ce e al lirismului. Lirism, într'un fel a adus Heliade Rădu-



lescu, pentru că exprima în gazeta sa ceva de credință fanatică.

Kogălniceanu fără să fi scris versuri, a adus și el lirism în Steaua Dunărei și totdeauna gazetele, revistele de avangardă nu se pot dispensa de lirism.

Lirism putem găsi, în felul lui, și la C.A. Rossetti și dacă e să continuăm această notă lirică, o vom găsi și în streinătate și la noi în mișcările de avangardă, în gazetele, în revistele de revendicări socialiste, pentru că sufletul care clocotește nu se mulțumește numai să înregistreze.

Nu putem isola rolul presei de caracterul ei liric. Că sînt gazete cu reputație stabilită de o sută de ani, care nu răspund acestei note, e adevărat. Le Temps, Times, Journal de Débats, gazete de care mulți nu se pot dispensa, au o factură a lor; sînt gazete de informație politică, literară, științifică, de cultură generală, cu documentări foar-

te instructive însă, de fapt, sînt gazete cu ceva rigid, masive și natural cu o notă academică; sînt lipsite de viciață, de lirism.

Cine vrea să urmărească aspecte fie din Franța, fie din alte țări, trebuie să recurgă la altceva decît la aceste ziare.

Preferințele noastre trebuie să meargă spre gazetele cu coloratură lirică, acelea care exprimă sub formă aleasă gîndiri, sentimente care pot să impresioneze. Că există lirism și în gazete, afară de acelea la care ne-am gîndit, desigur, însă să nu uităm că la noi pe la 1870 - 1880, din cauza presei de partid, cea lirică a căzut în umbră. Se face lirism politic, dar de diferite coloraturi și mai ales lirismul în preajma alegerilor e cea mai suspectă înșelătorie.

Dacă la cei mai vechi, cum a fost C.A. Rosetti, nota lirică apare derivată în politică, e datorită nu numai atmosferei de atunci romantice, dar și faptului că dînsul nu se izolase de literatu-



ră. C. A. Rosetti dela numărul trei al Romînului a publicat o serie de articole despre Doine și lăcrămioare ale lui Alecsandri, iar mai târziu s'au văzut oameni dela noi plecînd dela politică și îndreptîndu-se spre literatură.

În Franța atmosfera politică și manifestările politice nu sînt izolate de cele literare și mai ales gazetarul se ține în curent cu literatura; are grija exprimării, pe cînd la noi ceea ce a fost între 1840 - 1870 s'a diluat în așa fel încît s'a produs un hiatus între ceea ce era și ceea ce trebuia să se mențină. Dacă ar fi să ne referim la epoca absolut actuală, atunci desigur că uneori trebuie să recunoaștem că sînt articole remarcabile prin stilizare, însă nu există la noi o gazetă care să-și mențină prestigiul, fără ca dela o pagină la alta să ai impresii din cele mai contrastante. Chiar dacă e scris un prim articol convenabil sau chiar foarte bine, imediat ce treci pe alte coloane sau pe altă pagină, ai impresii desolante.

15 V. 1931.

Ar fi să lăsăm o impresie incompletă dacă nu ne-am opri o clipă la o altă gazetă decît aceea a lui Kogălniceanu sau Rosetti, anume la aceea care a apărut în 1848, sub conducerea lui Bolintineanu, intitulată Poporul suveran. Au apărut treizeci de numere și ca spirit, ne aduce aminte de ceea ce avea mai tîrziu să exprime C.A. Rosetti, însă cu o notă intrucitva deosebită, e stilizare cam exagerată, atingînd bombasticul, căutînd să impresioneze prin cuvinte de notă forțată. Așa, de exemplu, în primul articol, la sfîșit spune: "...să nu vă faceți nevrednici de a purta cununa imortală ce viitorul va împleti nobili-



lor fii ai Romîniei". E o frașă în care se vede ce intenție avea: de impresionare, însă cu mijloace prea curente, cu ceea ce era în general antipatic în exprimarea romantică.

Dar e o altă notă care se manifestă în gazeta lui Bolintineanu. Cu toate că titlul era cum spuneam, în corpul articolelor recurge la forma populu: caută să-i dea forma latină și sînt și alte intenții de latinisare. De exemplu, vorbește de "bella noastră revoluție". Surprindem aici, ceea ce vom vedea în întreaga operă a lui Bolintineanu: o lipsă de măsură; nu știa ce să aleagă; nu cunoștea bine nuanțele cuvintelor și mai ales era prea căutător de neologisme luate la întîmplare. E stilul care anunță ceea ce avea să se manifeste uneori în gazetăria noastră și mai ales în timpul din urmă. Sînt expresii care puteau să fie evitate. De exemplu, în primul articol vorbește de „plante bastarde și mîrșave”; contrastul acesta, un neologism lîngă un cuvînt ro-

mînesc, ne impresionează neplăcut.

În numărul doi se exprimă astfel: "infamă trădare", într'un articol scris împotriva colonelilor Odobescu și Solomon care au avut un mare rol în mișcarea dela 1848.

Bolintineanu n'a uitat nici literatura și a dat poezii proprii care, de fapt, sînt numai improvisații de ocazie. În primul număr, de exemplu, apare una iscălită numai D.B. — desigur nu poate să fie decît Bolintineanu — intitulată Cîntec de libertate, improvisat în ziua de 11 Iunie unde găsim versul acesta: "zîoa gloriei a sosit": o traducere din Marseillaise. În numărul doi e o poezie îndreptată contra lui Bibescu, cam în felul acesta:

Tată Vodă....  
 Fă-ți lădița,  
 Ia-ți domnița  
 Și te cară,  
 Mergi din țară.  
 Mergi din țară  
 Și să vii cînd România  
 Va dori încă robia.



Vedeți e nota de pamflet și Bolintineanu, mai târziu chiar, în programele politice sau de altă natură, a arătat această pornire de spirit frondeur: nu știa să-și înfrâneze expresiile, oricâtă sinceritate ar fi avut—și într'adevăr aceasta nu i se poate contesta; era un temperament care nu putea să rămână departe de ceea ce era, convingerile lui ferme. Dar în această exprimare a sincerității, de multe ori dînsul a atins naivitatea și aceasta e o scădere. Am amintit Poporul suveran, pentru că e o gazetă care are legături cu mișcarea dela 1848.

Dela Poporul suveran trecem spre opera poetică a lui Bolintineanu. Aici vom vedea cum dînsul era un temperament incontestabil de poet, dar i-a lipsit ceea ce a fost moderat la alții dîn școala romantică, i-a lipsit acel simț luminat estetic, care veghează necontenit asupra oricărei improvișării mai ușoare.

Bolintineanu nu era tocmăi înzestrat cu o cul-

tură deosebită; avea unele scăderi care sînt în acord cu manifestările multor romantici. Putem vedea la ce urmări inestetice a ajuns de multe ori și nu e nevoie delă început să ne adresăm chiar poeziilor lui, pentru ca să ne fixăm primele impresii. În ediția delă 1847 are cîteva cuvinte în care spunea că nu ține prea mult la poezie: "inpirații, zic, ale copilăriei la care acum țin foarte puțin". Desigur, Bolintineanu avea slăbiciunea fundamentală a temperamentului său poetic; leneș nu a fost de fapt, pentru că a scris foarte mult, însă, nu avea continuitatea artistului care se controlează incontinuu și nu se mulțumește.

Kai alea romanticii, din care făcea parte și Bolintineanu, țineau mult la prima inspirație.

Să nu ne închipuim însă, că a fost absolut consecvent acestei mărturisiri și nici nu ne-am putea închipui această inconsecvență, pentru că ne dă iarăși posibilitatea să-l urmărim în silințele de prezentare literară a primei inspirații și a-



vem ocazie să facem o comparație între ediția de la 1847 și următoarea.

Mă opresc la o poezie arhicunoscută care i-a făcut de altminteri și reputația de poet, O fată tânără pe patul morții; chiar de la început are unele cuvinte din care reiese ușurința cu care Bolintineanu se exprima în versuri. Mulți au citit probabil versul al doilea:

Ca robul ce cîntă amar în robie  
Cu lanțul de brațe, un aer duios,

fără să se întrebe ce înseamnă acest "aer duios". Mulți cetesc poezia aceasta mecanic și mai ales în școală nu știu dacă se insistă să se explice ce înseamnă versul acesta. Aer e o foarte nefericită redare în românește a cuvîntului francez air = "melodie", "cîntec". Bolintineanu a redat în felul acesta expresia franceză "cîntă un aer duios"; e o falsă transpunere din franceză în romină.

Dar să insistăm asupra cîtorva versuri care

ne arată că Bolintineanu într'adevăr a retușat uneori poesile sale, nu însă în măsura care trebuia, dacă ar fi avut o mai vie conștiință de artist. Versul al 4-lea din prima strofă a redacțiunii dela 1847, suna astfel:

Pe patu-mi de moarte eu cînt tînguios.

Referindu-ne la ediția din 1855, îngrijită de Si-on, găsim:

Pe patu-mi de moarte eu cînt dureros.

Nu văd care ar fi mai fericită dintre aceste redacții.

Dacă mergem mai departe, vedem o retușare mai esențială: versul al 2-lea sună în ediția întâi:

Cînd ziua e rece și cerul noros  
Cînd crivățul suflă prin văi viscolos

iar în ediția dela 1855:

Cînd ziua e rece și cerul în nori.

Versul ultim al acestei strofe e:

Cînd grindina cade torente pe flori;

Versurile din ediția dela 1855 salvează mai



bine poezia. Dar aici și-a dat sama incontestabil, Bolintineanu de un defect care nu l-a frapat alt-teori: strofa întâia și a doua aveau patru versuri în rima așa de ușoară: duios - dureros <sup>În prima strofă</sup> și norog - viscolos în a doua. A înțeles că e o neglijență și o lipsă de simț estetic să dai o rimă așa de curentă în două strofe consecutive și astfel ne explicăm de ce cerul norog a devenit cerul în nori.

Mai caracteristică încă e strofa a VI-a. În redacția întâia din 1847 avem:

Să moară bătrînul lipsit de putere  
Ce plînge trecutul de ani gîrbovit,  
Să moară și robul cuprins de durere,  
Să moară și omul de plîns obosit.

În ediția dela 1855 avem:

Să moară bătrînul ce fruntea înclină,  
Ce plînge trecutul de ani obosit  
Să moară și robul ce'n lanțuri suspină  
Să moară tot omul cu suflet sdrebit.

Incontestabil, e o retușare avantajoasă. Ver-

sul din urmă nu e fericit nici în retuşarea de mai târziu, dar e ceva superior celui din ediția dintâi.

Deci, Bolintineanu cu toate că ținea mult la defectele pe care le-a mărturisit, totuși uneori a căutat să nu se mulțumească cu prima redactare a versurilor.

Ceea ce a plăcut așa de mult unor admiratori ai lui Bolintineanu, a fost fluiditatea versurilor lui, pentru că incontestabil, avea o virtuositate, simplă de multe ori, dar impresionantă.

Și Alecsandri desigur, a adus o armonie nouă, cea mai curgătoare care se realizase în poezia noastră de pînă atunci, dar în arhitectura lui Alecsandri, se vede că pleacă dela o altă viziune poetică, pe cînd Bolintineanu se mulțumia cu susurări, cu vrăji ușoare de cuvinte.

Dacă e să urmărim mai departe stilizarea sa în legătură cu comparația pe care am făcut-o, o-prindu-ne un moment la genul liric, iată vre-o ze-



ce versuri care într'adevăr se susțin relativ bine și mai ales au fluiditatea lor care a fost mult prețuită de contemporanii săi, consistența poetică lăsând însă, mult de așteptat:

O tu, ce frumusețea-ți poetică, divină  
Essală farmec dulce ca fumul de pe flori  
Ești tu o'nchipuire, o poză de lumină  
Perdută din cosița rîzîndei aurori ?

Din hora înflorită a viselor de ingeri  
Tu poate te-ai pierdut !  
Și pe pămîntul nostru de doruri și de plîngeri  
Cu dulcile surideri la noi te-ai abătut ?

Ori care ți-e natura, divină, peritoare,  
Tu vii pe-acest pămînt  
Să răspîndești profumul juneții răpitoare;  
Tu vii ca roua dulce ce trece pe-un mormînt !

La Dia F.C., p.19.

Intr'adevăr, avea ureche sensibilă la păstrarea accentului, Bolintineanu. Vedeți, motivul acesta care e din repertoriul cunoscut al romanticii, pe care l-a exprimat și Alecsandri, însă cu mai multă amploare e schițat la Bolintineanu, prin trei, patru expresii cum ar fi rîzîndei aurori și apoi iarăși abusul pe care l-am întîlnit și la

Alecsandri, de adjectivul dulce.

Să ne oprim la o altă poezie care arată corburi, cu toate că e ca atmosferă sufletească un șablon al sincerității lui:

Noaptea cu încetul vălu-și întindea  
Iar trăsura noastră pe un deal suia.  
Suspiniind, o fată, dulce creatură,  
Mă'nsotia în cale pînă la trăsură;  
Pe străine țărături avînd a pleca  
Unde nici un suflet nu mă aștepta,  
Ea era plăcută ca o fericire,  
Și purta în suflet tînără iubire.

Cornul, p. 16.

E desigur, ceva înduioșător, dar nu poetic. Acesta e păcatul inegalității strigătoare în poezia lui.

Pentru că sintem la poeziile dintîi și la cele cu caracter liric, iată încă vre-o cîteva versuri din poezia Fecioara:

La candelă murindă purta cătarea sa;  
Iar latele-i coșite sub flori și sub tulpină  
Cu grație pe sînu-i umînde se lăsa.  
-O vino lîngă mine, căci iată vîntul bate  
Și floarea dimineții de-acum va vesteji  
De-acum cînd te-i întoarce din locuri depărtate,



In dar vei căuta-o, căci nu o vei găsi.

P.16.

Cătare în loc de privire; nu poți întrebuința un asemenea cuvânt oricând ca sinonim cu privire. Dacă ar fi de redat ceva din atmosfera rustică, sau ceva de notă intimă, familiară da, însă acolo unde cuvântul privire și privi sînt impuse dela sine, nu avem motive să le înlocuim. Acest în dar s'ar crede că e o expresie romînească. E o furișare stîngace a unui italianism, o expresie al cărei părinte, în vocabularul nostru, e Heliade Bădulescu. Vedeti ce sfortări cu totul deplasate de introducere a expresiei în vocabularul așa de personal firește, al lui Bolintineanu. Sînt și alte cuvinte care ne surprind. De exemplu, un vers din poesia La Dia F.C. se termină astfel:

„Ea pentru care cîntă frumoasa biulbiulică.”

Biulbiulică e un cuvînt turcesc, însemnînd "privighetoare". Bolintineanu nu s'a mulțumit cu un alt cuvînt ca filomelă, privighetoare, ci l-a întrebu-

ințat pe acesta. E ceva, am putea spune, de influență macedoromînă, fiindcă știm că ascendenții lui Bolintineanu erau Macedoromîni. Vom vedea imediat că mai sînt și alte urme de această vagă înrîurire macedoromînă.

În alt loc, poate că n'ar fi de dat prea multă atenție, dar aici forma e de relevat, pentru că vine să se alătore la ceea ce am găsit în poezia dinainte, și anume în poezia Fecioara, ultimul vers se termină cu cuvîntul mărmint. Ediția dela 1855 am spus că era îngrijită de Sion și nu-mi vine să cred că ar fi o greșală de tipar sau o neglijență a lui Sion. Eu cred că singur Bolintineanu a scris în felul acesta, cu toate că într'adevăr, rimează cuvîntul cu pămînt.

Vă aduceți aminte că în Psaltirea Scheiană am găsit această formă surprinzătoare cu un fonetism care ne duce spre aromînă. Deci, îmi vine să cred că acest mărmint s'a strecurat din reminiscentele macedoromîne ale lui Bolintineanu.



Mai e apoi o strofă care se termină astfel: "Mergi și sparge lăcrămiori". Ce a voit să spună Bolintineanu aici? E vorba de lacrimi; vrea să spună să lase să cadă, să împrăstie multe lacrimi. Să ne închipuim că Bolintineanu s'a gândit la sensul pe care îl avea cuvântul latin SPARGERE? Nu cred. Mai curînd sînt de părere că și aici surprindem ceva de influență macedoromînă, pentru că într'adevăr în macedoromînă acest cuvînt are accepțiuni mai variate decît în dacoromînă.

Dacă am insistat asupra acestor două, trei cuvinte în legătură cu aromînismul familiei lui, e pentru că nu numai în amănuntele de vocabular poetice al lui îi putem surprinde originea, dar și în mare parte din poeziile lui, anume acelea care vin cu impresii dela sud, mai ales Florile Bosforului.

În lecțiunea viitoare vom căuta să fixăm impresiile asupra poeziei dela 1850.

18 V, 1931.

La Bolintineanu ca și la Alecsandri, exotismul pe care îl aducea din călătoriile din orient, era desigur o conveniență a vremii, datorită însușirii romantice, dar are și o altă semnificație, pentru că într'adevăr Bolintineanu cînd a poetizat visiunile lui din călătoriile spre Bosfor, ne face impresia că își regăsește sufletești reminiscențe ancestrale, care au ecou în versurile lui. Și de aceea poeziile pe care le-a scris sub această inspirație ne duc la o accentuare a predispozițiilor lui, pentru că aici cu deosebire vedem exaltarea verbală ajunsă la paroxism de multe ori, a vocabularului lui, afară de ceea ce e



al cuvintelor cu caracter oriental; pornește se vede dintr'o clocotire sufletească, dintr'o exuberanță care denotă o pasiune specială ce răsară în sufletul său.

Nu avem decît să ne adresăm pentru aceasta, la Florile Bosforului. Cele dintîi sînt cu deosebire caracteristice, pentru că ne fac să recunoaștem această notă proprie, un aspect al inspirației poetului muntean.

Desigur, întîlnim de data aceasta versuri cu o factură care arată maturitate, însă nu sînt nici zece, cincisprezece în fiecare din poeziile lui, din Florile Bosforului, care să se mențină la o unitate, să ne dea impresia de realizare estetică susținută.

Iată, de exemplu, cum ne înfățișează, după impresiile lui, Bosforul, în prima poezie:

O Bosfor! o farmec care tît d'auna  
Fost-ai visul dulce celui călătoriu!  
Tirană, prada, flacăra, furtuna,  
Au trecut pe sîmul tău desfătătoriu;

Dar nimica încă n'au adus schimbare  
 Frumuseții tale; ca un diamant  
 Ce-a trecut prin sânge, fermecele-ți rare  
 Au rămas neșterse; ori ce concherant  
 Înălțînd mormîntul pe aceste maluri  
 N'a putut să creadă că a doa-zi  
 O furtună noă p'aste lîmpezi valuri  
 Nume și țărîină nu va prăvăli!

Zeila. Cîntul întii, p.156.

Vedeți ce asocieri la întîmplare: cuvintele rare sînt trase la sorți: "tiranie", "pradă", "flacăra", "furtună". Sîntem departe de ceea ce și pe vremea aceea, putea să ceară poesia ca realizare. Parcă, tocmai exaltarea pe care i-au dat-o peisajele pe care le-a contemplat, l-a făcut uneori mai puțin să-și controleze scrisul. Sînt, totuși, tablouri care au ceva de atmosferă autentică orientală și, firește, cu o notă de poezie relativă. Altele se coboară deodată în cele mai supărătoare prosaisme. Iată, de exemplu, șase versuri:

Mărețul chiosc își udă picioarele'n Bosfor  
 Și'n unda fugătoare se miră cu amor  
 Sub chiosc curentul trece cu vie repejune;



Iar marmura-i invită la dulce moliciune.

O sală octogonă formează acest local  
 În care strălucește tot lux oriental.

Zeila. Cîntul al doilea, p. 170

E în aceste versuri tot ce poate discredita pe un poet și nu sînt întîmplătoare asemenea accidente poetice, căci se repetă cu alte insuficiențe de vocabular: ori că se dau expresii romînești mutilate, ori exagerează unele diminutive. Iată vre-o zece versuri care încep prin acea expresie care avea să se banalizeze:

E ora cînd tresare lina Propontide  
 Sub al aurelei<sup>1</sup> dulce sărutat,  
 Scînteind la focul stelelor splendide  
 Ce lucesc în fundul cerului curat.  
 Colo ochiul vede niște insulițe  
 Strălucind la raza stelei lui Zial,  
 Ast-fel ca un negru pîlc de alunite  
 Ce împodobește sinul virginal.

Mehriube. Cîntul întîi, p. 175

Imagini care pot să fie de jurnal umoristic; e ceva ce frisează o fantesie vulgară. Cîntul întîi

<sup>1</sup> aurelă = diminutivul dela aură.

din Mehriube se termină astfel:

Un caic primește tînăra mireasă  
Trei-zeci de lopete undele despîc;  
Însă de odată palida princeasă  
Cade leșinată într'al ei caic.

P.177.

Nu cred că poate exista o strofă mai nenorocită decît aceasta. Întîi, pentru că vedeți, la ce grad a dus neglijența Bolintineanu în ce privește în-trebuințarea formelor: astfel verbul despic în loc de despică, pentru că rimează cu caic și apoi potrivea terminația pentru ca mireasă să rimeze cu princeasă. Am găsit și alte forțări de felul acesta din urmă, însă aceasta întrece tot ce ne-am fi putut închipui.

Puțin mai departe, iată alte patru versuri: o fantezie de cuvinte, care ne miră că au putut să-i treacă prin gînd:

Unda înflorată de-aurele line,  
Scînteie sub brîul mării purpurat  
Cu ale ei căloare magice, divine,  
Ce încîntă ochiul și'nîmă îmbat.

Mehriube. Cîntul al doilea, p.178



Pentru ca să-1 iasă o silabă, Bolintineanu în-  
trebuințează coloare la plural în loc de culori  
și pentru ca să găsească o rimă la purpurat, trans-  
formă pe îmbată în îmbat. Dintre aceste mutilări  
de gramatică, mai grozavă e forma aceasta <sup>ca</sup> despic  
cu care se deprinsese lumea pe la 1870 și care  
și astăzi se obișnuiește în mod greșit.

Să căutăm ceea ce a fost mai personal și mai  
înălțat din inspirația lui Bolintineanu și să ne  
îndreptăm spre acel șir de poezii, care într'ade-  
văr i-au făcut reputația mai mult, în unele pri-  
vințe, și care și astăzi datorită tradiției de  
program didactic, se continuă în impresia litera-  
ră a timpului.

Baladele lui Bolintineanu prin acea aureolă  
de entusiasm a renașterii noastre, au într'adevăr  
faima de a fi dat ceva deosebit în literatura  
noastră. Față de sărăcia acestui gen poetic la  
noi, ele sînt de luat în seamă. Bolintineanu și A-  
lecsandri s'au inspirat din ceea ce se transmi-

sese prin cronicari, mai ales din O samă de curin-  
te a lui Neculce, apoi din basme sau din baladele  
 populare, incontestabil, o sursă de inspirație ca-  
 re nu poate să fie lăsată la o parte.

Afară de prestigiul patriotic, afară de ceea  
 ce s'a fixat pînă astăzi în cîteva versuri de oa-  
 recare sentențiositate patriotică, fiecare baladă  
 luată dela început nu presintă o continuitate de  
 realizare poetică la care ne-am aștepta.

Am crezut că poate să fie interesantă o com-  
 parație după edițiile mai nouă și mai vechi.

Cu privire la acea baladă cunoscută Muna lui  
Stefan cel Mare, e interesant să vedem cam în ce  
 sens a oscilat—mai bine sau mai rău—forma pe  
 care Bolintineanu a crezut că trebuie să i-o dea.  
 Versul al 4-lea în ediția dela 1855, suna:

Dulce și suavă ca o garofiță,  
 înlocuit în altă ediție prin:

Rumenă, suavă ca o garofiță.

Să zicem și de data aceasta: din cauză că a



abusat și dînsul de acest adjectiv, dulce, mai bine ar fi fost să fi rămas la:

Rumenă, suavă ca o garofiță.

Două versuri iarăși dau prilej unei comparații: în ediția de la 1855:

Însă dacă cerul vrînd să'ngreueze  
Anii vieții mele și să mă'ntristeze.

E o corectare în avantaj aici, pentru că în alte ediții cetim:

Însă dacă cerul vrînd să împovere  
Anii vieții mele d'adîncă durere.

Forma împovere, chiar dacă dialectal ar exista, în literatură însă nu ar putea avea loc.

Sînt din seria de balade cîteva care ne oprim fără ca să avem contrarietăți estetice. Astfel e Fermecătoarea sau Blestemul babei care incontestabil e o realizare. Iată un pasaj din aceasta din urmă:

Ori unde vei merge, să calci, o străine!  
Pe trup fără de viață, și'n visu-ți să-l vezi!

Să strângi tu în mină mini de sunge pline!  
 Și ori ce ți-or spune tu toate să crezi!  
 Să-ți ardă plămîni de sete adîncă,  
 Și apă, sărmane, să nu poți să bei!  
 Să simți tot d'auna pe capu-ți o stîncă  
 Să pleci a ta frunte la cine nu vrei!  
 Să nu se cunoască ce bine vei face!  
 Să plîngi, însă lacrimi să nu poți vărsa!  
 Și ori ce dorință, și ori ce îți va place,  
 Să sece îndată ce tu vei gusta.

P.132.

Originalitatea acestui pasaj e ritmul pe care Bolintineanu l-a stăpînit și aici cu măiestrie. Putem surprinde aici care a fost, de fapt, nota pe care dacă ar fi cultivat-o și ar fi accentuat-o mai mult, i-ar fi dat mai multă aureolă de poet. Bolintineanu într'adevăr, avea predispoziții remarcabile spre ritmul epic. Chiar poesia dintîi: O fată tînră pe patul morții, începe în ritmul amfibrahic. E un ritm care cere abilitate și în literatura noastră a fost cultivat de unii, dar în același timp e semnificativ, pentru că se pretează cu deosebire inspirației epice: are ceva de mers viguros, de marș și atunci înțelegem de



ce ritmul acesta impresionează cu deosebire în genul epic.

Trebue să presupunem că Bolintineanu moștenește și această predispoziție dela strămoșii lui Aromîni, pentru că într'adevăr, poezia aromînă e cu deosebire epică; nu lipsește lirismul, însă e o poezie viguroasă, cu accente care duc spre versurile lui Bolintineanu.

Să zicem că Bolintineanu ar fi fost influențat și de ritmul trohaic al poeziilor populare, care după cum am spus, e caracteristic inspirației noastre populare, însă în realitate se vede că dînsul a rămas strein, mult mai strein decît Alecsandri și de doine și de balade și de basme.

Cînd a poetizat o temă cum e aceea din Făt-Frumos, din seria baladelor, în notă spune că s'a îndreptat spre un basm foarte cunoscut, însă dacă facem o comparație între ceea ce a dat Bolintineanu și ceea ce era al poporului, nu găsim o derivare mai directă, nu găsim simțul artistului





cultive. Pasaaje de felul acesta sînt întîmplări.

Bolintineanu, dacă e să resum impresiile, e incontestabil o apari iune simpatică sufleteşte, prin ceea ce a fost a lui în participarea nu numai la evenimentele de atunci, ci şi prin faptul că era incontestabil, un realizator romantic, însă unilateral.

Dacă ar lipsi el din mişcarea poetică dintre 1840 - 1870, parcă nu ne-am da samă de ceea ce a fost o mare scădere şi în literatura noastră şi în cea strein  romantică, p n  unde a putut să a-  
jung  discreditul unei formule a genera iei de atunci.

Bolintineanu e tipic tocmai prin această exagerare pe care a ţinut s'o dea în ce priveşte unele predispozi ii romantice. De ce nu a înţeles p n  unde trebuia să meargă; de ce mai ales a scris prea mult ? Pentru că era cu toată modestia pe care am văzut că a afirmat-o, era încrezut în factura lui; era fascinat de volubilitatea cu

care întrebuița cuvintele și imaginile. Dacă ar fi fost singur impresionat neplăcut de ceea ce scria, aceasta l-ar fi putut face să se oprească mai des, însă în realitate, el a fost deseori mulțumit de forma pe care o dădea unei poezii și în orice caz a fost mai ales mulțumit că nu lăsase să-i scape nici un prilej în care să nu pună un motiv al inspirației lui. Aceasta e o pantă totdeauna primejdioasă în literatură. Literatura, poezia, ca și știința presupune o neîncetată nemulțumire. Cine e totdeauna mulțumit cu ceea ce a scris, se oprește la ceea ce l-a încântat un moment.

Oricât ar realiza cineva cu maximum-ul însușirilor lui, trebuie să se gândească să ajungă la realizări mai înalte. Deci, să nu creadă cineva că tot ce a scris e ceva de idolatrie: dacă e mai artist, aduce ceva în plus în năzuințele către perfect, controlându-se încontinuu.



22 V, 1931.

Revenirea dela poezie la prosă, ne dă ocazie să constatăm o expresie a genului literar din urmă, fie pentru că ne aduce ceva cu totul nou, fie pentru că această noutate nu rămîne în urma așteptărilor; dimpotrivă le întrece într'o privință.

Acela care a dat între 1850 - 1860 o notă în sensul acesta în prosa noastră, e un scriitor care parcă nici astăzi nu e recunoscut în deplina lui valoare; e Nicolae Filimon, al cărui roman se citește relativ mai mult decît alte scrieri din trecutul nostru, însă în realitate nu i se dă atenția pe care o merită, pentru faptul că a însem-

nat o dată în istoria literaturii noastre. Dacă ne gândim că dînsul a scris în plin romantism, e cu atît mai surprinzătoare înţelegerea pe care a dat-o genului literar la care s'a adresat, pentru că într'adevăr, dînsul aduce însuşiri remarcabile în desacord cu ceea ce era al celor mai mulţi romantici; aduce, anume, un foarte ascuţit spirit de observaţie.

Că întîlnim şi la dînsul urme ale înrîurii romantice, desigur: sfîrşitul romanului are ceva în acest sens, însă pentru că Filimon era incontestabil un temperament cărui nu-i lipsea spiritul critic, afară de darul observaţiei, a evitat exagerările romanticilor, chiar cînd a făcut concesiuni atmosferei literare din vremea lui, şi am putea spune că în privinţa aceasta, dă iarăşi dovadă de stăpînire literară, care după cum am constatat n'a fost însuşirea multora din scriitorii acestei epoci.

Nicolae Filimon, ca prosator, e cred interes-



ant și din alt punct de vedere, fiindcă după impresii pe care cred că nu le exagerez, putem descoperi unele influențe care ar fi interesante de urmărit, nu numai la noi, dar și în alte literaturi. Anume, dînsul a fost un pasionat al muzicii și teatrului.

A scris cronici remarcabile de critică musicală și dramatică. De aici, pasiunea l-a dus mai departe și în 1855 a pornit cu gîndul să călătorească în streinătate: dela Viena a ajuns în Italia și în această călătorie care a fost de impresionism ușor, de reverie, de boemie, Filimon a căutat totuși, să se cultive și să adune cît mai mult din ceea ce era al pasiunii lui pentru muzica din Italia și Germania și a descris într'o carte tipărită în 1858 impresiile lui artistice, impresii în același timp și despre stările de atunci, despre oameni; în toate se vede un remarcabil dar de observație.

E, de fapt, întîiul realist în timpul romanti-

cilor la noi.

Dacă ne referim la ce a scris dînsul despre muzică, din vre-o două pasaje putem să înțelegem care erau părerile lui în acest sens. Citez după ediția pe care a dat-o de curînd Dl. Baiculescu pentru Ciocoii vechi și noi;— aici mai sînt și unele precisări biografice care așteptau să fie date, și cu această ocazie Nicolae Filimon cîștigă, pentru că va putea să intereseze pe mai mulți cititori decît edițiile foarte slabe de pînă atunci. Din părerile lui asupra artei, Dl. Baiculescu reproduce două pasaje, în care Filimon își împărtășește impresiile dela concertele de muzică germană sau italiană:

"Am ascultat cu atențiune operele clasice ale lui" Gluck, Haydn, Sebastian Bach, Mozart, Beethoven, Mendelson și Meyerbeer și am admirat foarte mult arta ce am găsit într'ânsele și paciența colosală a maeștrilor germani de a inventa mulțimea aceea de armonii de care sunt pline, dar n'am simțit acea dulce melancolie și emoțiune ce gustă cineva cînd aude o melodie de Rossini, Bellini sau Donizetti."



Deci, Filimon era un idolatru al muzicii italiene. S'ar părea surprinzător și totuși aici vedem temperamentul lui: recunoștea ce e al lui Beethoven, însă arată că mai mult îl atrăgea arta musicală din Italia.

Un alt pasaj caracteristic, e acela în care a vorbit despre Wagner. E desigur, cel dintâi la noi care a scris despre opera wagneriană; se vede că a fost impresionat într'un fel de ceea ce aducea geniul compozitorului german:

„Am ascultat la teatrul din München opera Lohengrin, ce trece de cap d'operă al muzicii de felul acesta. Am pus cea mai mare atențiune ca să nu pierz o notă; cu toate acestea nu am putut afla într'însa nici o nuanță care să-mi excite cel puțin curiozitatea. Totul în acea operă era confuziune: melodia, care este baza principală a muzicii, lipsea cu totul; armonia cea naturală ce satisfăcea urechea și inima, era înlocuită prin niște tranzițiuni și acorduri repetate la părțile acute, medii și grave, prin care Richard Wagner pretinde a descrie lumina focului și a fulgerului, a reprezenta distincțiunea colorilor și a devina viitorul, fără să observe că caută efecte noi acolo unde nu se mai găsesc decât defecte și neant.“

Vedeți că, de fapt, e împotriva muzicii lui Wag-

ner, pentru că era atras de cea italiană, dar pasiunea pentru această artă îi impunea să urmărească dincolo de ceea ce erau predispozițiile și preferințele lui.

Dacă ne mai raportăm la un alt pasaj unde spune:

„Scopul călătoriei mele în Italia fiind acela de a ascuți celebritățile musicale ale acestei țări și a dobândi mai multe noțiuni practice în arta sunetelor, se înțelege de sine că era mare necesitate a străbate peninsula italică în toate direcțiunile ei.“

vedem pasiunea lui pentru "arta sunetelor" care cu deosebire îl interesa. Cred că aceasta are însemnătate. Dacă însă explicăm felul în care a scris Filimon, stilul lui, într'adevăr am impresia, ași putea spune convingerea, că proza lui e răsunet al pasiunii pentru muzică.

E incontestabil ceva deosebit de proza lui V. Alecsandri și Costache Negruzzi. Mai ales, dacă e vorba să facem o apropiere de fapte, Alecsandri



știm bine că a arătat în prosa lui predilecțiunii pentru motivele de artă picturală sau arhitecturală; întrucît a putut să înțeleagă, să prețuiască muzica, Alecsandri, n'aș putea precisa. Filimon se arată într'adevăr, impresionat incontinuu de ce era al muzicii; cred că se reflectă în fraza lui ceva din muzica lui Donizetti, Verdi, Rossini etc. E aici o parte de analiză stilistică și în același timp și un capitol de istorie literară, care mi se pare că ar merita să fie mai bine urmărit, pentru că s'ar ajunge la impunerea unui punct interesant: s'ar recunoaște că în cutare epocă scriitorii au fost influențați mai mult de pictură, de arhitectură. Ar fi interesant însă, înții pentru analizarea unei epoci și pe urmă cu precisare pentru felul de scriere al unor autori: să vedem care sînt aceia care au fost impresionați de una din aceste arte sau de amîndouă și dacă unii scriitori au fost refractari.

In ce ar consta influența muzicii asupra sti-

lului lui Filimon ? Intii trebuie să adaug că nu trebuie considerat dînsul ca un stilist impecabil. Are asperităţi, are uneori frase repede expediate, însă în totul ne impresionează prin ceea ce de multe ori a exclus din scrisul său: mai ales nu e un maniac al neologismelor. Că găsim uneori multe arhaisme, e drept, însă arhaisme care sînt la locul lor, evocatoare pentru ca să descrie epoca de la începutul secolului al XIX-lea, cînd se prelungea încă viaţa orientală la noi şi atunci era natural ca să recurgă în descrierea stărilor sociale, mai ales cînd aminteşte funcţiunile, şi descrie petrecerile şi alte amănunte ale vremii, era natural ca să recurgă la un vocabular care ni se pare astăzi de tot învechit, însă cu măsura şi accentul pe care n'a ştiut totdeauna să-l păstreze Odobescu şi deaceea acesta a făcut arheologie verbală, care avea pentru dînsul un deosebit prestigiu.

Filimon e foarte moderat; nu se pierde în nuanţări de stilist şi e cu atît mai surprinzătoare



această calitate, cu cât și-a făcut cultura mai mult singur. A trăit într'adevăr, într'un cerc viu, interesant, pe care l-a evocat și Ghica, de boemism care avea contact și cu literatura. Cultura și-a însușit-o de multe ori la întâmplare: era autodidact, însă a avut pasiunea călătoriilor și mai ales pasiunea pentru muzică alături de literatură și într'adevăr, că prin acestea a ajuns să ne dea romanul său pe la patruzeci și ceva de ani, o dovadă de maturitate și de personalitate bine afirmată.

În ce privește influența muzicii, aici trebuie să recunoaștem că e o armonie, un ritm care nu are plasticitatea prozei lui Alecsandri sau Negruzzi. E ceva din rezonanțele muzicale, din ritmul care are, cred, ceva din combinațiile de note ale aceluia care a auzit multe concerte și pe urmă dincolo de proza lui, oricât de realistă ar fi, surprindem ceva al vagului muzicii, pentru că aceasta e nota care distinge o proză cu acorduri

de muzică, de o prosă cu linii, fețe, culori de arhitectură sau de pictură. Sînt frase în care se vede influența picturii; ai impresia de ceva bine conturat, desenat, bine redat cu anumite efecte de culori. Ce e musical, are totdeauna ceva mai vag, ceva din insesizabilul muzicii care se adaugă la armonia directă.

Dacă în sensul acesta cred că putem recunoaște apropierea mai mult inconștientă pe care Filimon a făcut-o între literatură și muzică, să urmărim cîteva din pasajele care arată pe de o parte temperamentul lui vibrant incontestabil, cu toate acestea stăpînit, pentru că dacă intenția lui a fost să dea o imagine vie a lumii fanariote, totuși, dînsul a căutat să nu transforme—cum a făcut, de exemplu, Zilot Românul—în pamflet pornirea lui împotriva societății dela sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Filimon oricît ar fi detestat pe mulți pe care i-a descris, totuși știa să modeleze intențiile epitetelor. Chiar pasajul care încheie scri-



soarea plină de cruzime pe care o adresează ciocilor, nu are nimic supărător și nu impresionează neplăcut prin frasa bine tăiată, cu izbucniri care uneori evocă muzica:

Vouă dar, străluciți luceaferi ai vițiilor, cari ați mîncat starea stăpînilor voștri și v'ați ridicat pe ruinele acelor ce nu v'au lăsat să muriți în mizerie; vouă, cari sunteți putrejunea și mușgaiul ce sapă din temelii și răstoarnă împărățiile și domniile; vouă, cari ați furat cu sfașul din funcțiunile cele mici și cu miile de galbeni din cele mari, iar acum cînd v'ați cumpărat moșii și palate stropiți cu noroi pe făcătorii voștri de bine, vouă și numai vouă dedic această slabă și neînsemnată scriere. Citiți-o cu băgare de seamă, domnii mei, și oricîte hoții îmi vor fi scăpat din vedere, însemnați-le pe un catastih și mi le trimiteți, ca să le adaog la a doua edițiune.

P. 3.

Vedeți ce nuanțat și delicat stilizat, ca o epigramă artistică, e acest pasaj final din scrisoarea lui vehementă totuși, pe care o trimetea aceluia pe care vrea să-i pună în lumină.

Știți că în muzica lui Donizetti, Rossini, sfîrșitul impresionează sgomotos. Aici parcă se poate spune că Filimon a căutat să impresioneze ca în-

tr'o încheiere de operă, însă, totuși, vedeți că nu e, de fapt, romantic cum ne-am fi așteptat. E omul care își măsoară mijloacele, nu pentru că ar fi fost reduse din punct de vedere literar, ci pentru că avea într'adevăr, simțul bine accentuat al nuanțării lor în descrierile de situații.

Dacă ne gândim la Costache Negruzzi, am relevat în ceea ce privește nuvela istorică, că e un inovator remarcabil prin însușirile lui—și în scrierile și în impresiunile pe care le-a publicat aduce într'adevăr un spirit de analiză psihologică: însemna mult aceasta pe la 1840, dar relativ Costache Negruzzi a rămas mai departe același.

Nicolae Filimon apare ca psiholog, un foarte adînd cunoscător al sufletelor și aceasta se vede din excursiile lui, pentru că foarte bine caracterizează unele lucruri pe care le-a văzut, sufletul oamenilor pe care i-a întîlnit și aceasta a aplicat-o celor dela noi. A avut posibilitatea să-și perfecționeze această însușire în acele călătorii



pe care le-a făcut în streinătate.

Iată cum descrie pe ciocoi, după ce le-a adresat săgețile dela sfârșitul scrisorii:

Ciocoiul sau puiul de ciocoi, ajuns om de stat, se deosebete de omul onest prin mai multe fapte, dar mai cu seamă prin purtarea sa. El nu se pronunță definitiv pentru nici o doctrină politică nu se face adept credincios al nici unui partid—nu doară că are spiritul drept și nepărtinitor, ci ca să poată exploata de odată toate doctrinele și partidele în folosul său.

Amorul de patrie, libertatea, egalitatea și devotamentul sunt vorbele sacramentale ale ciocoiului, pe care le rostește prin adunări publice și private; dar aceste virtuți cetățenești, de care face atîta pompă, nu sunt decît trepete scării pe care vrea să se sui la putere; și uneori cînd ele nu servă deajuns, el aleargă la străini și primește dela dînșii posturi în țara sa.

Ajuns la gradul de mărire, pentru care a comis toate mișeliile, a suferit toate umilințele și a declamat, fără de a le simți, toate virtuțile din lume, ciocoiul își ridică masca ipocriziei dela ochi și se arată lumii în mizerabila și uricioasa nuditate a sufletului său celui mic.

P. 9.

Aici incontestabil că expresiile sînt mai tari însă totuși, nu e ceva care să ne supere; nu e vulgaritate, cu atît mai puțin trivialitate în întrebuintărea termenilor. E izbucnirea naturală pe ca-

re nu o putea stăpîni, pentru că într'adevăr, oricîtă moderație ar fi căutat să pună în descrierea aceluia pe care i-a ales, nu a lăsat de o parte tabloul de umbră pe care ținea să-l pună în antitesă cu ceea ce doria să fie altă viață care se începea la noi.

Spuneam că în descrierile de situații, de momente psihologice, Filimon arată iarăși aptitudini deosebite pentru acestea. E o scenă în care descrie cum fata Banului C. —dă numai inițiala— e vrăjită de un tînăr grămătic, care se afla în casa tatălui său:

Intr'o zi, pe cînd se afla ea în chioșc cu femeile sale, o mică suflare de vînt risipi vreo cîteva hîrtii de ale lui Gheorghe; Maria se repezi să le adune, dar mîna ei se opri fără voie pe o hîrtie de Veneția cu mărginile poleite, pe care erau scrise versurile acestea:

Sus pe cer, sunt multe stele;  
Cîmpu-i plin de floricele;  
Dar nici una dintre ele  
Nu-i ca chipul puiciei mele!

Maria, citindu-le, se simți transportată de bucurie și strîngînd hîrtia, o băgă în buzunarul fermenelii. După cîteva ore, rămîind singură, ea recitî



de mai multe ori acele versuri și își plăzmuie o mulțime de închipuiri frumoase, a căror concluziune fu convingerea temeinică că versurile erau scrise pentru dînsa și că Gheorghe o iubește. Singura idee ce o turbura era că nu se credea așa de frumoasă precum o descriesese Gheorghe în versurile sale. Modestia ei nu-i permitea să creadă că este mai frumoasă decît stelele cerului și florile pămîntului; cu toate acestea, amorul propriu și cochetăria, aceste viciuri ce le posedă pînă la oarecare grad chiar femeile cele mai oneste făcu pe noua noastră Ero, să-și îndrepteze pașii spre oglindă, unde după ce schimbă de mai multe ori veștmintele și se privi într'însa zîmbind și gesticulînd se retrase plină de speranță că poate fi iubită de frumosul ei Leandru.

P.155.

Comparația elementară cu "stelele cerului și florile pămîntului" e bine plasată aici, pentru că dă ceva din candoarea acestei tinere; e ceva, încontestabil simplist, care însă face o bună impresie. Chiar încheierea aceasta: Leandru, e bine potrivită și desigur, pasajul arată măiestrie în redarea unor momente și în același timp o pătrundere sufletească, ce înseamnă un progres în literatura noastră.

Ne surprinde de multe ori că putem găsi asemenea frase pe la 1850, cînd și mai tîrziu, Emines-

cu, de exemplu, în prosa lui, are de multe ori asperități care sînt supărătoare; tot astfel Vlahuță, Delavrancea care au stilul mai evoluat au totuși, unele inegalități.

Nicolae Filimon cu toate scăderile pe care le arată, a avut această stăpînire a formei, care ne miră pentru vremea aceea.

Ar mai fi un pasaj în care se descrie ceva din viața din trecut și mai ales cum se petrecea pe atunci, care cu tot vocabularul arhaic, ne dă posibilitatea să vedem cum l-a moderat Filimon. Face o antitesă între viața de vară și iarnă la București:

Așa trecea timpul în sărbătorile verii; dar cînd venea epoca cea monotonă a iernii, toți acești oameni stau închiși prin case și serile cele lungi le petreceau în tăcere; abia dacă uneori se adunau mai mulți la un loc spre a povesti cele ce se întîmplau în cercul restrîns al mahalalei sau spre a juca între ei conțină, mariașul și curelușă.

Atunci însă, ca și acum, boerii și oamenii cei cu averi mari se deosebeau foarte mult de popor, în petrecerile lor.

Boerii se plimbau în calești și butci cu arcurile poleite spre a se deosebi de neguțători. Po-



dul Mogoșcaiei și al Tîrgului de afară erau cele de căpetenie preumblări ale boierilor. Mesele și petrecerile lor se făceau în familii mai multe adunate la un loc; rar se întâmpla să mîinîce pe la grădini; dar și atunci preferau grădina lui Scuza, via Brîncoveanului din dealul Spirei și grădina lui Belu de lângă Văcărești, spre a nu da prilej norodului a surprinde vreo necuviință a lor și a li se pierde printr'aceasta prestigiul.

Boerii cei tineri, din cauza strînselor relațiuni ce aveau cu fanarioții și alți venetici depravați, contractaseră încă de pe atunci o mulțime de viciuri, contrarii cu totul modului de viață al boierilor bătrîni. Sania mitologică a lui Beizadea C. Caragea, făcută în forma carului lui Apolon și cei șase cerbi ce o trăgeau; confeșul cel de postav alb, blănit cu samur de Moska; hangerul cel semănat cu brilianturi și gugiomanul de samur cu fundul alb al acestui frumos Principe, precum și rochiile cele neprețuite, șalurile și feregelele Domniței Ralu, întorsese atît de mult capul junilor boieri și cocoane, încît de multe ori vindeau moșii de mare preț, ca să imiteze luxul și strălucirea acestor Principi risipitori. Răul poate că ar fi fost mai mic, dacă s'ar fi oprit aci; dar viața scandaloasă și depravațiunea luînd proporții mari, infectară și demoralizară pînă la un mare grad societatea întregă.

Din toate relele acestea, jocul de cărți fu acela care răspîndi mai mult demoralizarea; el sărăcea pe boieri și funcționari, și-i îndemna la hrăpiri de tot felul.

Unul din cei mai mari desfrînați și risipitori din acei timpuri era Postelnicul Andronache Tuzluc; el fura ca un tîlhar de codru și cheltuia ca un nebun. Mesele cele mai strălucite, seratele cele mai atrăgătoare, jocurile de cărți cele mai dăfăpănătoare, care făceau să treacă dintr'o pungă într'alta averea săracilor, toate acestea în casă la dînsul se petreceau.

E o exprimare abilă, nu la prima întâmplare. E o descriere care are valoarea ei, prin faptul că nu se pierde în amănunte obositoare. Când e vorba de a evoca trecutul sînt puțini care știu să păstreze limita, să păstreze vocabularul. Și apoi vedeți că nu cade Nicolae Filimon nici în defectul, pe care avea să-l accentueze școala realită, defectul descrierilor care aproape nu se mai sfîrșesc. Amănunte obositoare, insistențe exasperante nu găsim la Filimon. De unde putem, în afară de darul lui natural, să ne închipuim că Filimon a ajuns să realizeze asemenea efecte de prosă la noi ? Desigur, că dînsul nu a fost strein de literatura francesă; pomenește de A. Dumas și din atîta cît a scris acesta, ar trebui cineva să urmărească dacă într'adevăr a putut ceva să fie derivat de Filimon ca frasare. Apoi nu-mi pot închipui că Balzac nu ar fi fost citit, și poate cu pasiune de scriitorul muntean.

O întrebare, aceasta cît se poate de vagă, e



dacă nu a ajuns să cunoască și pe Flaubert. Uneori e ceva din realismul lui Flaubert, e ceva în afară de Dumas. În primul rînd totuși, trebuie să-l fi ajutat însușirile lui.

Un altul, presupunînd cum spuneam, că ar fi citit pe Dumas, Balzac, chiar pe Flaubert și n'ar fi avut însușirile lui Filimon, desigur n'ar fi reușit să ne dea prosa lui Filimon, prosă însă care a rămas fără răsunset, pentru că într'adevăr acestui roman care trebuia să eclipseze multe încercări pînă după 1880, nu i s'a dat importanța cuvenită.

Au fost unii care l-au citit, care i-au recunoscut meritul, însă în general, a fost o rezervă față de dînsul și putem spune că numai în timpul din urmă, lui Filimon i s'au recunoscut meritele literare. Aici e ceva care îl apropie cu deosebire, firește, de Budai Deleanu. Budai Deleanu cît a trăit, a rămas necunoscut. Cînd a apărut Tiganiada nimic nu s'a spus de recunoaștere a valorii aces-

tei opere și nu se poate spune că n'a fost citită. Douăzeci de ani au trecut dela tipărirea Tiganiadei, fără ca să aibă această operă răsunetul pe care îl merită.

Romanul lui Filimon prea atingea multe susceptibilități ca meritul lui să fie relevat de cei vișați, și ne-am explica în felul acesta ceea ce ne poate mira că a rămas o operă izolată.

•————•



25 V, 1931.

Am văzut ce program aducea Dacia literară pentru epoca dinaintea de 1870.

Tot așa pentru perioada dela 1870 se impune să vedem ce idei veneau odată cu apariția revistei Convorbiri literare, ca organ al cercului Junimea. S'a spus despre această revistă că a adus un spirit mai luminat de înțelegere literară. Vom vedea în ce măsură a adus control critic mai riguros, pentru că se poate spune că într'adevăr, Convorbirile au fost o revistă critică.

Pe de altă parte e în atitudinea acestei reviste ceva care umbrește incontestabil realizările pe care le-a adus, și anume, o discreditare a

tuturor manifestărilor literare de pînă atunci.

E curios cum în Convorbirile literare nu s'a arătat niciodată ce se datorea bunei îndrumări a literaturii noastre grație Daciei literare și Romîniei literare; numele lui Alecu Russo nu e niciodată pomenit cu toate că am văzut—se știe de oricine—că dînsul a dus o campanie împotriva latinomanilor.

Cînd apare o revistă sînt două atitudini care se impun dela sine prin probitate: ori contînui pe predecesori și atunci arăți că natural îți însușești dascăl nu în totul, dar în parte ce au scris, sau ai atitudine hotărît opusă, arătînd că predecesorii s'au depărtat dela ceea ce voiau să exprime.

O atitudine de felul acesta a lipsit cu desăvîrșire Convorbirilor literare și nu numai a ignorat, dar a lăsat de o parte ce aduseseră Dacia literară și Romînia literară și vom vedea că aceasta din urmă e pomenită în trecut, a singură

O. Densusianu,  
Evoluția estetică a limbii romîne. Fasc. 26.



dată la început.

Programul acestei reviste îl putem vedea în numărul întâi care a apărut la 1 mart 1867 și de aici putem desprinde ceea ce e esențial pentru a putea înțelege ideele revistei dela Iași:

...înființarea unei reviste care să aibă scopul de a reproduce și răspîndi tot ce intră în cercul ocupațiilor literare și științifice, de a supune unei critice serioase operele ce apar din orice ramură a științei; de a da samă despre activitatea și producerile societăților literare, în special acelei din Iași și de a servi cu punct de întîlnire și înfrățire pentru autorii naționali.

Se desprinde din acest program ceva vag, în orice cas sărac, față de ceea ce am găsit în Dacia literară cînd hotărîtor, Kogălniceanu spunea că va proceda la revisuirea literaturii noastre; reieșia mai bine spiritul critic decît din intențiile de același fel ale Convorbirilor literare. Deci, un program cît se poate de neprecis: intenții doar de control al manifestărilor literare și științifice, dar nu un crez estetic și apoi

arătarea precisă ce-i va deosebi mai ales de predecesorii lor literari, lipsește cu desăvîrșire. Ar fi interesant, ar fi mult de spicuit din numerele acestei reviste, dar nu voi putea insista prea mult. Astfel în primul număr al revistei condusă de Maiorescu, chiar la pagina 25 apare o traducere din Lamartine. Traducerea e făcută de N. Schelitti; găsim aici versuri de felul acesta:

De-atunci în lume răul ca suveran domnează,  
De-atunci tot ce respiră și tot ce cugetează  
S'adapă în venin.

Ce crim'-a făcut omul să merite să nască  
Cînd ți-a cerut neantul să'nvie să trăească ?  
Cînd viața a priimit ?  
Suntem noi o hazarde ? al soartei jucărie ?

Nu se vede nici cel mai mic efort de a reda măcar musicalitatea versului lui Lamartine.

Dar să trecem la poezia originală, cea dintîi care a apărut în Convorbiri literare, la pagina 41: e semnată de Mihai Cornea care a publicat multe poezii. Dînsul a lăsat apoi literatura și se



vede că a înțeles că nu trebuie să continue: a ajuns cum se știe un avocat de samă în baroul nostru. Poesia originală a lui Cornea e intitulată:

O lacrimă. Iată două strofe:

Am fost în lume și eu odată  
 Cu suflet june și plin de dor,  
 Credeam atuncea că viața toată  
 E un vis dulce de lung amor.

Pe-a vieții valuri înșelătoare  
 Pluteam atuncea neîngrijat,  
 Fîn'ce de stînca spăimîntătoare  
 Mica mea barcă s'a sfărîmat.

La pagina următoare, 42, altă poesie tot de  
 Cornea: La gura sobei:

Gîndeam la tine, dar focu'n vatră  
 Eată, plesnește, des scînteind  
 Cînele-afară dureros latră,  
 Ploaea în geamuri bate gemînd.

Umbră iubită d'amor ferice  
 Scumpa mea umbră de ce-ai venit,  
 De-a ta privire consolatrice  
 Azi n'am nevoie, sunt fericit.

Vedeți, o impresie în desacord cu ceea ce spuneau cei dela Convorbiri literare. Dar mai e un nume care apare și în Amintirile D-lui Iacob Ne-

gruzzi,unii dintre primii colaboratori în poezie, anume Capșa. Se presintă simpatice în Amintirile D-lui Iacob Negruzzi, însă iată ce găsim la pagina 98 în poezia Pe un album:

Intr'o zi fără de soare,  
Te-am găsit în drumul meu.  
De-atunci pîcla-i și mai mare...  
Du-te dar cu Dumnezeu.

Un alt nume, acesta mai cunoscut și bine prețuit tot timpul în cercul Junimei, e Bodnărescu. L-am cunoscut și eu; avea însușirile lui, era cult însă de o cultură masivă, greoaie de dincolo de Carpați. Avea intențiuni să derive filosofia în poezie însă n'avea absolut de loc simțul formei și de aceea chiar în prima pagină și dînsul a publicat un amestec de prosă și versuri, ceva din literatura care i se părea lui că poate să impună. Din versurile care sînt strecurate prin prosa sa, desprindem, de exemplu:

Și cereasca ei privire  
Și-o disfată'n bulbucire.



Mai departe:

Aşa-i omul ne-odihnit  
 Ca izvorul ne-adormit.  
 Forme din forme veşnic formează  
 In care singur se oglindează.

Vine apoi poetul Şerbănescu care a avut incontestabil ceva de fantesie simpatică, armonii pe care le-a lăudat mult Maiorescu. Şerbănescu are la pagina 124 o poezie: La Danubiu care începe astfel:

Fiu al pădurii negre, cu undele eterne,  
 Danubie bătrîne cu valurile-adînci,  
 Reptil lichid, gigantic ce stai întins a lene  
 Cu capul tău în mare, cu coada între stînci..

E ceva de patriotism rău înţeles.

Ne întrebăm: cum au putut să apară asemenea versuri în Convorbiri literare ?

Un nume care se întâlneşte şi el în revista Junimei şi care de altminteri are un loc stimat în literatura noastră—au rămas dela dînsul două poezii de ţinut în samă—totuşi, pe urmă persiflat, e acela al lui Creţeanu. E surprinzător că

li s'au dat loc în Convorbiri literare versurilor din poezia cu intenții sociale: In o colibă.  
Iată câteva versuri:

In fundul caretei învălită'n șal,  
O nobilă damă venea dela bal.  
Armășarii negri ce ca smei-alerg  
Se opresc d'odată și din loc nu merg.  
La razele lunii eată se zărea  
Un copil în fașă ce-abea mai gema.  
Dar nobila damă un semn a făcut  
Și pe altă parte caret'a trecut,  
Lăsînd în ninsoare bietul pruncușor.  
Tot pe-acolo trece și un muncitor,  
Invelit în sdrențe, tremurînd de frig  
Luîndu-și dejunul compus d'un covrig.

P.194.

Veți zice: unde e poezia adevărată din Convorbiri literare ? Nu se vede și totuși critica dela început a voit să se arate aprigă.

De exemplu, Petre Carp a scris în numărul dela 15 noembrie 1867 o critică despre Răsvan și Vidra a lui Hasdeu. Nu putem spune că piesa lui Hasdeu avea însușiri extraordinare, însă ca încercare dramatică pe vremea aceea—și astăzi figura-ză în repertoriu—nu putea să fie tratată astfel.



Petre Carp spunea că e o simplă "elucubrațiune" și, asemenea aprobațiune dovedește nu o lipsă, ci o corupțiune de gust...". Așa se exprima Petre Carp despre piesa lui Hasdeu.

Mai mult—dealtminteri despre critica lui Maiorescu mă voi ocupa în ultima lecțiune—dar să amintesc că tot așa cu strășnicie se vorbea despre rolul criticei și tocmai în Convorbiri literare, Vol. I, 301, Maiorescu spunea:

Noi suntem cei de'ntîi a admite, că pentru multe din producțiunile literare ale Romînilor tăcerea absolută este încă sentința cea mai blîndă ce o merită.

Dar în legătură tocmai cu începuturile Convorbirilor literare, să nu uităm cum tot Maiorescu se exprimă ceva mai tîrziu la doi, trei ani, pe la 1869, în Observări polemice:

În mijlocul unei tendențe a spiritului critic, precum am văzut-o din exemplele citate, cîțiva juriști scriitori s'au întîlnit în credința, că pentru onoarea bunului simț și în interesul tinerimei noastre ar fi timp a se restabili odată măsura lucruri-

lor; și de aceea la înființarea Convorbirilor literare s'au încercat fie prin explicări teoretice, fie prin schițe humoristice a răspîndi o judecare mai serioasă a literaturii române.

Observări polemice, p.129.

Prin urmare, vedeți că nu e vorba—și vom vedea că mai departe Dl Negruzzi spune acest lucru—nu e vorba de o recunoaștere, de o inițiere înceată. Maiorescu spune că au apărut Convorbirile convinse că trebuie dela început să aducă "o judecare mai serioasă a literaturii noastre" și mai mult:

O primă greșală, de care trebuie astăzi ferită tinerimea noastră, este încurajarea blîndă a medicrităților. Cea mai rea poezie, prosa cea mai lipsită de idei, discursul cel mai de pe deasupra;—toate sunt primite cu laudă, sau cel puțin cu indulgență sub cuvînt că "tot este ceva" și că are să devie mai bine. Așa zicem de 30 de ani și încurajăm la oameni nechiemați și nealeși Domnul X e proclamat poet mare, Domnul Y jurnalist eminent, Domnul Z bărbat de stat european, și rezultatul este că de atunci încoace mergem tot mai rău, că poezia a dispărut din societate....

In contra direcției de astăzi, p.153.



Sîntem la 1870: era poezia pe care o realiza-se Grigore Alexandrescu, Alecsandri și întrucîtva Bolintineanu.

Cum dispăruse poezia și ce aduceau Convorbirile literare ?

Si o ultimă relevare în sensul acesta e cînd Maiorescu spune: "singura revistă critică ce a avut-o România, Convorbirile literare."

În programul dela 1 mart 1867, România literară e amintită doar atît: ca format. Acolo se spune că revista avea să apară în formatul Romîniei literare: atît. Apoi afirmarea că n'a existat altă revistă critică în afară de Convorbirile literare, incontestabil că arată o exagerare. Să urmărim din Amintirile foarte sincere de multe ori pe care le-a dat Dl Iacob Negruzzi acum cîtiva ani, ce se desprinde cu privire la începuturile revistei dela Iași. Intîi Dl Iacob Negruzzi spune că înainte ca să apară revista, vre-o cîtiva tineri—patru, cinci—se întruneau și fără ca

să se gîndească hotărîtor la apariția unei perio-  
dice, își schimbau părerile și începuse să redac-  
teze un fel de antologie în care să dea floarea  
literaturei noastre și mai ales în poezie, după  
controlul pe care aveau să-l aplice în ce priveș-  
te scrierile pînă la 1870. Această antologie a re-  
vistei de mai tîrziu n'a apărut, însă Maiorescu a  
utilizat-o, a ales din schimburile de impresii de-  
la întrunirile anterioare celor dela Junimea și  
le-a publicat--ne vom ocupa rîndul viitor--în Pe-  
esia romînă care, de fapt, e o antologie în afară  
de afirmările de doctrină.

Cînd se făcea, prin urmare, triajul în poezia  
noastră din mărturisirile D-lui Iacob Negruzzi, ve-  
dem vre-o două, trei lucruri semnificative pentru  
spiritul care a domnit acolo și nu numai la înce-  
put, dar cu repercusiuni mai întîrziate.

Se spune că:

Poeți de al-de Boliac, Momuleanu, Stamati și al-  
ții asemănați, de ale căror merite literare se fă-  
cuse mult avon în public și în presă, nici putură



dobîndi grația de a introduce o singură bucată în versuri în antologia noastră; din toți Mureșanu a-bia scăpă cunoscuta sa poezie patriotică "Deșteap-tă-te Romîne"; Eliad poreclit de contemporani "pă-rinte al literaturii romîne" o păți și mai rău. Ne-ologismele sale ciudate produsera numai rîs și chef în societate. Chiar mult laudatul său "Sburătorul" fu respins cu unanimitatea voturilor.

Amintiri din "Junimea", p. 81 - 82.

Vedeți că în spiritul critic dela Convorbiri, n'a fost totdeauna înălțime. Mai mult:

Tot așa se întîmplă cu Grigore Alexandrescu. Vestita "Umbra lui Mircea" fu găsită bună numai pînă la jumătate, iar partea a doua rea și lipsi-tă de inspirație.

P. 83

Grigore Alexandrescu nu e impecabil. Nici în Umbra lui Mircea nici în alte poezii, nu lipsesc grașelile, desigur greșeli de ritm, inspirația nu tot-deauna susținută, cînd și cînd lînceziri, dar poesi-a lui Grigore Alexandrescu să fie trecută prin a-cest sistem de critică pedagogică pedantă ?

Si cu atît mai mult cu cît e isbitor kontras-tul între ceea ce au publicat Convorbirile litera-

re la început, ca poezie în special și strășnicia aprecierilor față de alții. Dar mai e o mărturisire semnificativă în Amintirile D-lui Negruzzi; a-nume ne povestește cum într'o zi primește un "răvășel" să se întâlnească cu Pogor, Theodor Rosetti, Maiorescu, pentru că Petre Carp avea să citească o traducere din Machbeth:

Traducerea a fost găsită bună și plăcu la toți. Se făcură câteva observații, mai mult de detaliu și eu m'am întors acasă foarte mulțumit de acea serată literară. Mai târziu, de câte ori am recitit acea traducere, m'am mirat de lipsa de critică ce a domnit atunci în întrunirea noastră.

P.11.

Vedeți, ce trebuie mai mult decît asemenea mărturisire ?

Deci să se rectifice și acest capitol din istoria literaturii noastre: să se recunoască Convorbirilor literare ceea ce nu se poate contesta, însă să nu credem că dela început au fost bine orientate de o critică și aveau dreptul să privească dela înălțime producțiunile celelalte. Si fără ca



să forțez nota, totuși parcă literatura, poeziile care au apărut după cum am văzut în primul număr nu stau mult departe de acelea pe care le-a publicat Gheorghe Bariț în Foaia pentru minte, din care am citat câteva.

Deci, prima impresia cînd această revistă a apărut, e că avea unele intenții să pregătească ceva în cercul ei, însă erau multe desorientări, tendințe exagerate. Era ceva care avea să se a-firme mai tîrziu și nu întotdeauna cu deplină per-spicacitate.

---

Cînd trecem la critica lui Maiorescu, trebuie  
desigur să recunoaştem că ea aduce preocupări  
de care alţii au rămas departe, şi mai ales stă-  
ruinţa de a prezenta într'un sistem, unele idei  
estetice.

Teoriile lui Maiorescu, cum se ştie, pleacă de-  
la filosofia, estetica germană şi se concentrează  
împrejurul ideii că frumosul e exprimarea ideilor  
sub formă sensibilă. De aici dînsul a formulat di-  
ferite păreri afirmative sau negative, spunînd:  
acesta e esteticul, dincolo vine neesteticul.

Critica literară, ca orice critică, nu poate  
să se dispenseze de formulări, nu așa de catego-



rice. Cînd acum vre-o zece ani am făcut un curs asupra evoluției spiritului critic latin, spuneam că, de fapt, critica am putea-o defini: recunoașterea vieții așa cum se manifestă în creațiuni literare și artistice. Odată ce înțelegem în felul acesta critica, atunci natural că ea devine mai susceptibilă să înțeleagă cît mai variate manifestațiuni; la Maiorescu totul e șablonat; pleacă prin deducții dela ceva care i s'a părut că poate să fie într'adevăr cheia esteticei și gradat, gradat a aplicat formulări care derivă de aici. Apoi trebuie să relevăm rigiditatea care merge alături cu inconsecvența. Cînd e cineva, prin urmare, fixat într'o formulă și cînd această formulă nu se mai poate aplica în anumite cazuri, atunci urmează dela sine că adoptarea ei duce la contradicții, și vom releva tocmai o contradicție foarte semnificativă a lui Maiorescu în activitatea lui de critic.

Ca să recunoaștem critica lui Maiorescu tre-

bue să plecăm dela acea cărticică tipărită în 1867: Poesia română—rumînă, scria dînsul—unde a fixat condițiile materiale și ideale a poeziei. Dînsul a mai scris și unele polemici în care a atins și chestiuni de reformă a limbei; trebuie să amintim că Maiorescu într'adevăr, a fost un pasionat și chiar nu numai pentru gramatică, ortografie, dar chiar recunoștea ceea ce se putea înțelege atunci ca valoare a filologiei.

Dacă ne raportăm, cum spuneam, la Poesia română, în primul rînd trebuie să relevăm—și în directă legătură cu literatura noastră—vre-o două insistențe ale sale în legătură cu valoarea poeziei. Astfel, într'un pasaj care poate să fie semnat de oricine, dînsul spune că orice cuvînt trebuie să fie înțeles în ceea ce poate avea estetic sau anti-estetic. Cea mai mare atenție o merită deci alegerea cuvintelor:

Cea mai mare atențiune merită în această privință alegerea cuvintelor; un singur cuvînt comun este în stare a ucide toată impresiunea frumosului și aceasta cu drept.



Cum era natural, Maiorescu era foarte rău dispus împotriva poezilor cu diminutive. De aceea chiar la începutul cărțiciei sale, spune:

Astăzi însă am citit atâtea flori și floricele, stele, steluțe, stelișoare și filomele în versurile rumine, încît acum primim aceste cuvinte numai ca niște semne uscate, obicinuite în vorbire, prin urmare fără nici un rezultat poetic.

P.28

Sfîrșitul acestei fraze e caracteristic; atunci cînd se vorbește de estetică, mi se pare că e o exprimare prosaică. Vom găsi într'adevăr nota aceasta de multe ori la Maiorescu: nota aplicării prea directe, punerea în practică a unor păreri.

Ca să dăm unele caracterisări ale lui Maiorescu, să ne oprim la pasajul ultim din partea teoretică a acestei broșuri, în care dă un fel de bilanț exagerat asupra literaturii:

Majoritatea poezilor rumîni nu merită numele ce și-l usurpă; din producțiunile lor se vede numai o fantesie seacă de imagini originale și o inimă goală de simțiri adevărate, și mai bine ne-ar fi fost și nouă, dacă nici odată nu ar fi luat pana în mîină și nu ar fi lățit în public producțiunile lor nedemne de limbagiul maselor. Căci dacă lipsa de orice literatură este unul din semnele de barbarie a popoarelor, o literatură falsă și urîță este cel d'in-

tii pas spre degradarea culturii începînde.

P.116-117.

Maiorescu aici aduce un rechisitoriu categoric asupra literaturii dela 1870: vom vedea dacã aveã dreptate sã fie așã de aprig cu poeți mai bine înzestrați decît acei care au publicat în Convorbiri.

Se explicã de unde vine aceastã pasiune negativã, la Maiorescu. Intr'adevãr, dînsul spune la pagina 84:

Dacã este greu și de multe ori imposibil a analiza natura pozitivã a cerințelor poetice, este din contra mai ușor și mai sigur a arãta ceea ce este oprit în poezie, și aici estetica practicã își împlinește misiunea ei cea mai folositoare.

P.84.

O convingere care sigur cã e falsã, pentru cã în esteticã prima impunere e sã fie relevat ceea ce e al literaturii de frunte. În criticã, ca și în pedagogie, nu e atîta nevoie sã se insiste asupra rãului, cît sã se punã în valoare avantajele binelui, frumosului.

Deși în felul acesta a judecat Maiorescu, a dat totuși, antologie<sup>a</sup> întregã a tuturor grozãviilor ca-



re s'au publicat pe la 1860-1870 și e cu atît mai surprinzătoare această atitudine, cu cît atunci cînd a fost vorba să laude, a avut reticențe. Se va reproșa totdeauna lui Maiorescu că nu a scris despre Eminescu, ce era dator; că a ajutat la recunoașterea geniului lui Eminescu, e drept, însă și aceasta cu oarecare mici reserve. Articolul de critică convinsă, deplină, punînd tot sufletul ca să recunoască ce era al lui Eminescu, nu l-a dat Maiorescu și acesta ar fi fost tocmai un pendant potrivit la mărunțișurile de analize poetice care puteau să fie reduse la un sfert sau mai puțin.

O notă care e iarăși surprinzătoare întrucîtva, dar o vom înțelege imediat pentru că ne duce la constatarea la care făceam aluzie înainte, e aceea care se desprinde din părerea exprimată în mod hotărît în ceea ce privește excluderea din poezie a anumitor lucruri și în special a științei și a politice. Intr'adevăr, iată ce spune Maiorescu:

...politica este un product exclusiv al rațiunii logice, poezia este și trebuie să fie un product

al fantesiei (altfel nici nu are material): una dar exclude pe cealaltă.

P. 38.

Ce e mai categoric decît ce spunea Maiorescu, că între poezie și politică nu poate să fie nici o apropiere și poeziile patriotice sînt condamnate dela sine să fie trecătoare, să reprezinte un gen efemer. Aceasta spunea la 1867. În 1906 — prin urmare după atîția ani — cînd a fost vorba de primirea poeziilor D-lui Goga de către Academie, raportul a fost făcut de Maiorescu și citez pasajul în care se vede bine un contrast, alături de celălalt:

Ce e drept, patriotismul, ca element de acțiune politică, nu este materie de artă, ori cîte abateri s'au comis și se mai comit în contra unei reguli așa de simple. Mai ales cei ce n'au destul talent literar caută să-și acopere lipsa prin provocarea unor dispoziții sufletești, foarte importante în alte priviri, dar nu în cele estetice.

Cu toate acestea, patriotismul, este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică, un simțimînt adevărat și adînc, și întru cît este astfel, poate fi, în certe împrejurări, născător de poezie.

Critice, (ed. Minerva, 1908) III, p. 255-256.

Conclusia: raport favorabil pentru Dl Goga. Vedeti că frasarea e diplomatic conturată: desigur,



își aducea aminte de ceea ce scrisese în 1867 și atunci chinuit voia să salveze soluția. Înainte dînsul nu recunoștea patriotismului posibilitatea să fie element valabil estetic; acum îl recunoaște cu condiția, dacă e sentiment sincer, dar de așa ceva nu era vorba în părerile lui dela 1867.

Care e explicația acestor două atitudini absolut de inconsecvență ale lui Maiorescu ? Nu e o taină și cu aceasta se caracterizează ceva din atitudinea, tactica pe care sistematic au manifestat-o cei dela Convorbiri: cînd a fost un curent, au căutat, chiar dacă la început i-au arătat ostilitate, au căutat să-l devieze, să-l înglobeze în activitatea Convorbirilor. În 1905, cînd a pornit curentul poeziei patriotice cu Dl Goga, buna primire făcută se explică prin faptul că voia ca acest curent să fie pus sub patronajul Convorbirilor.

Mai amintim că pregătirea lui sub influența filosofiei, apare foarte des în exprimarea de critică literară, de formulări estetice și am putea spune că mai ales linia logică, prin derivări de silogis-



me răsărea de multe ori din părerile sale. Iată, de exemplu, cum ajunge la o concluzie:

...conchidem prin inducțiune, ceea ce afirmasem a priori, că poezia cea adevărată nu este decât un simțimînt sau o pasiune, manifestate în formă estetică.

Poesia romînă, 1867, p. 112.

Aici se vede o stilizare a unui om care era disciplinat prin contactul cu logica. Uneori stilul acesta filosofic ajunge greoi, chiar antipatic. Nu i se poate reproșa lui Maiorescu că nu a avut o exprimare limpede, însă e de o limpezime glacială; de multe ori se vede ceea ce apăsa ca influență de filosofie germană, o stilizare chinuită. Iată un pasaj:

Poesia în special trebuie să ne decline spiritul de la înlănțuirea nexului causal, să ne manifesteze idei cu început și cu finit și să dea astfel o satisfacțiune spiritului omenească. De aceea ea este datoră să ne îndrepteze spre simțiminte și pasiuni. Căci tocmai simțimintele și pasiunile sunt actele de sine stătătoare în viața omenească; ele au o naștere și o terminare pronunțată, au un început simțit și o catastrofă hotărîită și sunt doar obiecte prezentabile sub forma finită a sensibilității.

Poesia romînă, 1867, p. 52.

E un vocabular greoi.



Dacă trecem la aplicarea părerilor estetice în seria de alegeri pe care le-a făcut în poezia noastră și ajungem la partea a doua a broșurei din anul 1867, găsim exemple de poezie română. Amintesc că Maiorescu a fost ridicat în aprecierile lui, când în două rânduri vorbește despre Cîrlova:

Noi credem că au rămas necitiți—un mijloc foarte sigur pentru a rămînea neimitați.

Critice, III, p. 97.

Prin urmare, numele lui Cîrlova a fost ostracisat de Maiorescu și de cercul Junimei. Ce găsim în schimb? O poezie de un oarecare Em. Georgescu, la pagina 130, intitulată Vecina noastră:

Cînd te arăți tu la fereastră  
Cu un aer gînditor,  
Doamne! zic: Vecina noastră  
S'o sărut ș'apoi să mor!

Am visat un vis ferice  
Noaptea de ala-l-tăeri  
Dumnezeu păru și-mi zice:  
"Voi să-ți dau ori ce tu ceri,

"Vei tu aur? Vei putere?  
Glorie, coroană, măririi?  
Din a cerului, avere  
Din ce vei, împărțășiri?"



"Muritor prin soarta voastră,  
 Eu te fac nemuritor!"  
 -Doamne zic: Vecința noastră  
 S'o sărut ș'apoi să mor.

Poesia rom.p.139

Mai e ceva de adăugat: s'a spus de Maiorescu  
 că a înțeles spiritul poeziei noastre populare. Am  
 unele îndoieli. A primit cu entusiasm colecția lui  
 Alecsandri, însă un entusiasm umbrat și am impresi-  
 a că mult, de fapt, n'a cunoscut Maiorescu poezia  
 noastră populară. Mă mulțumesc să citez un singur  
 pasaj: vorbea de mania poezilor de a înșira nume  
 de flori și spunea:

Dacă e vorba să comparăm tot cu flori să ne  
 luăm mai bine de exemplu poeziile populare, chiar  
 cele mai de rînd, care toate au cel puțin origina-  
 litate în determinarea florilor și nu vorbesc nu-  
 mai de roze și de crini.

Poesia romînă, p.29.

Ca un exemplu ne dă următoarea strofă:

Frunză verde măr sălciu  
 La grădină'n Cîșmigiu  
 Două fete frumusele  
 Mi-a furat mîințele mele:  
 Una oacheșe și naltă  
 Ca o dalie invoaltă,  
 Alta blondă mijlocie  
 Ca o jună iasomie,



Una are ochi de mură  
 Care inimile fură,  
 Alta două viorele  
 Ce te scoate din oprele.

Poesia aceasta era considerată de Maiorescu ca poezia populară. Dacă dînsul ar fi avut simțul adevăratei poezii populare dela noi, desigur că nu s'ar fi oprit la un asemenea specimen.

Deci, e iarăși ceva care arată inconsecvența de teoretician și aplicator al teoriilor lui.

Dacă e să facem o ultimă constatare, aceasta e și ea semnificativă pentru că indirect avem o confirmare la impresiile de felul acesta. În afară de ceea ce am constatat în Amintirile D-lui Iacob Negruzzi, în corespondența vremii mai găsim ceva prioritar la atmosfera care domnea la Convorbirile literare, și anume în corespondența lui V. Alecsandri. Alecsandri după insistențele lui Negruzzi promise să colaboreze la Convorbiri. E de amintit că poeziile lui Alecsandri și apoi poeziile lui Eminescu, sînt singurele care au afirmat activitatea poetică a Convorbirilor. Iată pasajele din colecția de scri-



sori ale lui Alecsandri, publicate de Chendi și D-ra Carcalechi:

...vă promit să vă întovărășesc pe cât îmi va permite slăbirea pasurilor; și ca o probă de bună-voință vă alătur o mică poezie română...nu rumînă (aș dori mult să știu pentru ce Dl. Maiorescu, voește să facă din poporul romîn un popor colorat, rumîn. Imi place a crede că D-lui nu are de scop a trata de Peaux rouges pe compatrioții D-sale). Convorbirile literare....fiind sora Romîniei literare și totodată avînd calitățile necesare unei foi ce țintește a desvolta gustul frumosului și a distinge spiritele din rătăcirea politice, sînt gata a vă da mîna cu toată inima.

P.27-28.

Convorbirile literare dacă n'au vrut să știe de cît de formatul Romîniei literare, au trebuit să ia lecții dela Vasile Alecsandri și să continue ceea ce se afirmase între 1840-1850. Această scrisoare e din 1867, prin urmare după imediata apariție a Convorbirilor. Cealaltă e din 1868:

Dl. Maiorescu va face un mare serviciu limbei și literaturii noastre, combătînd tendința transilvană de a le poci sub cuvînt de a le latinisa orbește, sau mai bine zicînd, de a le brașoveni. D-lui care este înzestrat cu un spirit analitic și ajutat de cunoștinți variate ar nimeri foarte mult dacă ar corecta asemenea lucrările literare din București care mi se par cam hop departe, după cum zice Romînul.

P.37.



E un pasaj semnificativ.

Să ne mai referim încă la un pasaj:

Ai dreptul de a te plînge de puținul concurs ce-ți dă Junimea pentru susținerea foaiei Convorbirilor. Fenomenul e curios și demn de observat. Cum? O societate românească de oameni inteligenți, profesori, juriști, poeți, etc., se adună în fiecare săptămînă, fumează, ia dulceți, bea ceai sau cafea cu lapte, critică orice produs intelectual, cu destulă la justeță, adesea și totdeauna cu puțină indulgență.... și ce produce? Să examinăm tabla de materii a anului trecut: cîteva poezioare de amor, tot amor și iar de amor! Cîteva traduceri din poeți francezi și germani... cîteva articole de critici și iar critici și tot critici, un roman, o nuvelă, o piesă de teatru și un cîntecel comic. Iată tot, iată produsul unui an întreg de mișcare literară. E puțin, prea puțin pentru o societate numeroasă ce poartă numele de Junimea și care se adună regulat de 52 de ori pe an ca să fumeze, să ia dulceți, să bea ceai... Unii din membrii Junimei din Iași care au debutat cu entuziasm și foc, acum s'au condamnat la o tăcere comodă și par indiferenți de soarta copilului născut, de biata foaie a Convorbirilor .... Cît pentru mine, nu voi înceta de a-ți da mîna de ajutor.

P.64 - 65.

Vedeți acesta e adevărul cu privire la prima fază a Convorbirilor: n'au avut cum afirmau categoric, un program așa limpede cum a avut Dacia literară și pe de altă parte vedem o strigătoare în consecvență între ceea ce se afirma teoreticeste



și între ceea ce se arăta în aplicarea preceptelor critice.

Si acum, încheind capitolul acesta, în câteva cuvinte să amintesc ce reiese din tot cursul de anul acesta, fără insistențe, pe care totuși nu le-aș fi crezut inutile; reducînd la esențial, am putut vedea cum se afirmă cu deosebire estetizarea limbii, grație poeziei. Incontestabil că alături vedem și literatura în prosă, însă primul loc îl are poezia.

Grație realizărilor poetilor, limba noastră ajunge pînă la 1870, la ceea ce într'adevăr s-a schimbat cu desăvîrșire în interval de treizeci, patruzeci de ani, aspectul pe care îl avea înainte. Trebuie să accentuăm că în poezie rolul de frunte îl are creațiunea lirică. Numai poezia lirică e în măsură să aducă asemenea posibilități de evoluție, pentru că urmărește mai de aproape schimbările sufletești; e mai susceptibilă de anumite nuanțări. Datorită realizărilor lirice limba noastră se încadrează în



forma ei definitivă, modernă; oricât s'ar ajunge la inovații chiar revoluționare în stilisare nu ne putem îndepărta totuși, dela ceea ce relativ a fixat stilul nostru poetic dela 1820 -1830 și mai ales dela 1840 -1870, dela ceea ce e cucerirea cea mai însemnată și pe care avea s'o ducă mai departe Eminescu.



Acest curs a fost editat

de

Al. și Em. Vasiliu

Litografia: Constanța Dumitrescu  
Str. Popa Nan 6.